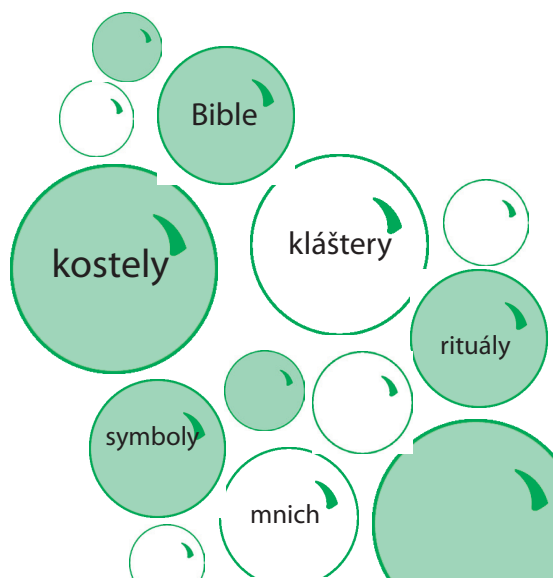

Příručka pro pedagogy
základních a středních škol

KŘEŠŤANSKÉ KULTURNÍ DĚDICTVÍ

Využití křesťanského dědictví: **modul B**

VYUŽITÍ KŘESŤANSKÉHO DĚDICTVÍ

Modul B: KŘESŤANSKÉ KULTURNÍ DĚDICTVÍ

Příručka pro pedagogy základních a středních škol

Editor:	Marie Zimmermannová
Autoři:	Marie Zimmermannová, Michal Sklenář, Jiří Pešek
Spolupráce na tvorbě ukázkových hodin a pomůcek:	Lucie Bencová, Michal Capko, Hana Kafková, Patricie Koubská, Simona Kubová, Markéta Rumpíková, Jitka Swienteková, Irena Zbrojová
Grafická úprava:	Marie Benáková
Jazykové korektury:	Simona Kubová, Jana Kobylíková
Odborná recenze:	doc. Dr. Ludvík Dřímál, Th.D.

© Biskupství královéhradecké, Katechetické a pedagogické centrum, 2012,
Velké náměstí 35, 500 01 Hradec Králové
www.diecezehk.cz/skoly

Akreditované pracoviště k provádění vzdělávacích programů akreditovaných pro účely zákona č. 563/2004 Sb. MŠMT, čj. j. 9420/2008-25 ze dne 20. 3. 2008.

„Projekt Využití křesťanského dědictví ve výuce – praktické náměty“
je spolufinancován z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu České republiky.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Modul B

KŘESŤANSKÉ KULTURNÍ DĚDICTVÍ

OBSAH

ÚVOD	8
BIBLE – KNIHA KNIH	10
Škola, kultura a Bible	10
Prostor pro zařazení výuky o Bibli v RVP	12
Mládež a Bible	14
Obsah učiva o Bibli	15
Volba přístupu k Bibli ve výuce.....	15
Pojmy související s Bibli – Abeceda Bible.....	16
Volba obsahu výuky podle věku žáků.....	16
Bible jako literární památka a součást kulturního dědictví	20
Bible v Osobnostní a sociální výchově.....	28
Kompetence učitele pro práci s Bibli	29
Exegetická kompetence pro výklad textů	31
Komunikativní kompetence	33
Metody pro skupinovou práci s informacemi o Bibli.....	35
Metody vhodné k aktualizaci poselství biblického textu.....	36
Ukázkové hodiny a pomůcky k výuce o Bibli	41
Motivace žáků k zájmu o Bibli	41
Metodiky k ukázkovým hodinám na CD	44
Použitá a doporučená literatura a další zdroje	45
Použitá literatura a zdroje.....	45
Doporučená literatura a zdroje.....	46
KŘESŤANSKÉ STAVBY: KOSTELY A KLÁŠTERY	49
Prostor pro zařazení výuky o kostelech a klášterech v RVP	49
Kostely	52
Uvedení do tematiky a základní informace pro učitele	52
Použitá a doporučená literatura.....	61
Metodické materiály a pomůcky k tématu „Kostel“	63

Kláštery	66
Kláštery a řeholní společenství – uvedení do tematiky	67
Použitá a doporučená literatura.....	74
Metodické materiály a pomůcky k tématu „klášter“	75
KŘEŠŤANSKÉ SYMBOLY A RITUÁLY	77
Souvislost tématu „Symboly a rituály“ s obsahem výuky RVP	77
Uvedení do tematiky křesťanských symbolů a rituálů	78
Lidské tělo jako prasybol	78
Etymologie slova symbol.....	78
Symboly v církvi	79
Biblické ukotvení teologie symbolu	81
Symbolická řeč svátostí, symbolů par excellence	82
Výchova k vnímání a komunikaci prostřednictvím symbolů	84
Vnímání a četba symbolů v životě a v literatuře.....	84
Symbolické učení zaměřené na sebepoznání a život ve skupině	87
Symbolické učení se z biblických příběhů.....	88
Význam křesťanských symbolů v uměleckých památkách.....	90
Rituály v životě člověka jako součást výchovy ve škole.....	90
Metodické materiály a pomůcky k tématu „Symboly a rituály“	93
SLOVNÍK KŘEŠŤANSTVÍ	94
Východiska projektu	94
Popis projektu	95
Jak s projektem pracovat.....	96
PŘÍLOHA – Přehled pomůcek na vloženém CD	99

Ikona umístěná vedle textu upozorňuje na to, že se text zmiňuje o dokumentu, který najdete v elektronické podobě na vloženém CD.

ÚVOD

Tato příručka vznikla v rámci projektu „Využití křesťanského dědictví ve výuce“ k modulu B, jehož cílem je představit témata, která jsme označili souhrnným názvem „Křesťanské kulturní dědictví“.

Ačkoliv nelze naši společnost označit za křesťanskou, setkáváme se v naší krajině, v kultuře i v činnostech lidí s bohatými pozůstatky a plody křesťanského kulturního dědictví minulosti, ale také se stále novými počiny, jež se stávají součástí tohoto dědictví. Vždyť křesťanství u nás stále ještě „neumřelo“, jak o tom svědčí mnohé křesťanské internetové stránky, sledovanost křesťanských televizních a rozhlasových pořadů a další indikátory. A to navzdory tomu, že se lidé spíše nechtějí vyjadřovat ke svému náboženskému vyznání při sčítání lidu (jev z roku 2011).

Snahou autorů této příručky je poskytnout učitelům přehled základních informací k vybraným tématům a posílit jejich didaktické kompetence zejména nabídkou metodických materiálů a nových pomůcek, odkazy na vhodnou literaturu a další užitečné zdroje didaktického materiálu.

V našem projektu jsme se zaměřili na čtyři okruhy křesťanského dědictví. Jsou jimi:

- 1. Bible – kniha knih**
- 2. Kostely a kláštery**
- 3. Symboly a rituály**
- 4. Slovník křesťanství**

Bibli jsme zařadili s ohledem na výuku literatury, porozumění literárnímu, výtvarnému a sochařskému umění, ale také etice a dějinám společnosti. Správně prezentované biblické příběhy otevírají přemýšlení a diskusi žáků, jež mají vliv na jejich osobní rozvoj – zpracování zkušeností a utváření postojů. Tematika Bible se též může uplatnit ve výuce všech průřezových témat.

Kostely a kláštery patří ke kulturním památkám našich obcí a měst. V některých místech je právě kostel dominantním prvkem siluety obce v krajině. Kostel bývá často i shromaždištěm občanů při různých kulturních událostech. O přitažlivosti kostelů svědčí projekt „Noc kostelů“, jež se u nás rozvíjí zvláště v několika málo posledních letech. O kláštrech toho ve všeobecném povědomí lidí mnoho známo není, avšak právě v jejich činnosti a vývoji lze „vyčíst“, k jakému jednání inspirovala lidi křesťanská víra a za co činnosti klášterů vděčíme. Program chce kláštery představit též jako živé buňky, které působí na různých místech naší republiky dodnes.

Symboly a rituály nabývají u mladých lidí na zvláštním významu. Jejich objev spirituality a touha po jejím prožívání hledá naplnění. Texty a vytvořené programy prezentované v této příručce mohou přispět ke zpřístupnění křesťanské symboliky a smyslu křesťanského rituálního jednání.

K porozumění křesťanskému kulturnímu dědictví je nutná komunikace, jejímž základním nástrojem je slovo. Přestože budeme ve všech programech používat slova známá a srozumitelná, považujeme za užitečné, aby se zvláště starší žáci základních a středních škol zabývali obsahem klíčových pojmů pro porozumění křesťanskému dědictví. Čtvrtá část modulu B proto nabízí podněty k přemýšlení nad obsahem vybraných slov využitím různých pohledů (názory ke konfrontaci, odkazy k prohloubení porozumění a odkazy na média k ilustraci obsahu vybraných pojmů).

V následujících kapitolách najdete stručné uvedení do tématu a shrnutí jeho obsahu ve výuce s ohledem na různé stupně škol a dále popis metodik k ukázkovým hodinám a popis pomůcek, které byly k tématu vytvořeny a jež najdete na přiloženém CD.

BIBLE – KNIHA KNIH

ŠKOLA, KULTURA A BIBLE

Patří tematika Bible do vyučování ve veřejných školách, nebo je jen výlučně náboženskou záležitostí církví a náboženských společností? Řešení této otázky má v praxi našich škol různé výsledky. Setkáváme se s takovými školami, které se jakékoliv křesťanské tematice brání z obav před „nábořem do církve“. Máme ale i velmi dobré zkušenosti s desítkami východočeských škol, které velmi vstřícně přijímají naši nabídku projektu Poselství křesťanských svátků, kde se žáci setkávají zejména s vánočními a velikonočními biblickými příběhy. V této kapitole chceme rozšířit tuto nabídku o další náměty. Žáky základních a středních škol chceme seznámit s Biblí a jejími příběhy, a to se zodpovědností vůči žákům a jejich zkušenosti, a také s úctou ke Knize knih, jak je Bible často nazývána.

Dříve než se budeme věnovat praktickým doporučením, zamysleme se alespoň krátce nad tím, jak spolu souvisí poslání školy, potřeba rozvíjení kultury společnosti a poznávání Bible. Vycházíme přitom z těchto východisek:

- Škola vybavuje žáka základními kompetencemi pro jeho uplatnění v životě a stimuluje jej k zájmu o celoživotní vzdělávání.
- Kultura je definována různě. Budeme ji chápat jako vzdělanost, umění, různé schopnosti a dovednosti ve spojení s kladnými charakterovými vlastnostmi. Kultura tak vyjadřuje orientaci lidské činnosti a myšlení (chování a jednání) na pozitivní hodnoty. Je oblastí společenského života, kde se především realizuje a projevuje „zlidšťování“ člověka v jeho způsobech vědění, myšlení, cítění a chování.
- Bible člověku poskytuje podněty pro základní orientaci v životě.

Pokud je nám známo, v České republice se zatím nikdo systematicky nezabýval místem Bible ve školním vyučování tak, aby veřejně prezentoval stanoviska k této otázce formou odborného článku, konference či jiného setkání odborníků. Inspirovali jsme se proto nedávno vydanou italskou publikací „Bibbia, cultura, scuola“, která shrnuje dosavadní diskuse k výuce tohoto tématu. Na základě podnětů z úvodní části zmíněné publikace jsme připravili k úvaze následující teze:

Lidé naší doby nejsou ochotni automaticky přejímat pravidla společného soužití, které vytvořila předchozí kultura. Potřebují si vybudovat sami taková pravidla, která přijmou. To vyžaduje jejich společenskou aktivitu, zasazování se o stejná práva a stejné povinnosti, o budování společného demokratického projektu, který bude v souladu se zákony a bude podporován politiky. Výchova k tomuto přístupu se děje již od dětství.

Ve společnostech, které jsou velmi multikulturní, se stává každý člověk „cizincem“ a je povolán, aby se stal „poutníkem“ – vydal se na cestu do nového společného prostoru, kde se bude cítit doma, kde bude budovat sociální vazby a bude projevovat solidaritu – princip nutný k tomu, aby lidé mohli žít společně.

Aby toto bylo možné, musí spolu vést dialog, který potřebuje zprostředkování (mediaci). Cílem je vybudovat nový, společný dům s novou společnou kulturou. Přitom je třeba mít na mysli, že každý, kdo chce v tomto novém domě žít, má svoji vlastní historii, kterou není možné „vymazat“ ze svého života. S tou je třeba se vyrovnat.

Proces budování společného domu je složitý a pro mnohé bolestivý. Vyžaduje totiž změnu v myšlení lidí. Nebezpečím pro něj je např. přesvědčení některých o tom, že jejich kultura a náboženství představuje univerzální kulturu, které se musí ostatní přizpůsobit. Dalším nebezpečím je přesvědčení, že jejich vlastní pohled na svět, který je individuální, nesrovnatelný a nesouměřitelný s ostatními, je také pohledem výlučným, jediným správným. Tyto přístupy předem blokují dialog a spolupráci. Současní myslitelé se přiklánějí k tomu, aby každý rozvíjel vlastní kulturu a docházelo k interakcím mezi nimi.

Proč se v této situaci zabývat minulostí? Protože povolání ke vstupu do procesu nového tvoření musí předcházet porozumění vývoji myšlení, dějin a kultury lidstva.

Mezi mnoha místy, kde tento proces probíhá, ať již vědomě či nevědomě, mají velký význam místa formace, a to zvláště školy – hrají v něm klíčovou roli. Zde mají tyto formativní procesy vstupovat do života: lze zde vědomě a promyšleně stavět novou kulturu a novou společnost. Škola je zamýšlena jako veřejné místo, ve kterém má docházet ke vzájemnému působení, zprostředkování a budování nového občanství. Je privilegovaným prostorem, kde se žáci setkávají s různými příběhy a hodnotami a také s těmi, které nabízí náboženství. Je prostorem, kde se žáci učí vzájemné toleranci, společnému jednání, přijímání vzájemných rozdílů. V celém procesu hraje klíčovou roli učitel. On se učí spolu s žáky stavět společný dům. Není pochyb o tom, že je to úkol velmi náročný.

A jaké místo má v tomto procesu Bible? Je třeba si přiznat, že místo, kde žijeme; příběhy, které prožíváme; prostředí, ve kterém jsme vyrůstali; kulturu, kterou vstřebáváme a od které nemůžeme odhlížet, nemůžeme pochopit, pokud se nebudeme Bibli zabývat. Kniha knih, jak je Bible nazývána, po více než tisíc let v různých historických souvislostech stojí u formování základů našich jazyků, kultur, institucí a osobních příběhů. Poselství biblických textů významně ovlivňovalo budování evropské civilizace a vývoj klasické kultu-

ry. Bez znalosti Bible neporozumíme např. Dostojevského Idiotovi, ale také mnoha výtvarným dílům. Každý čtenář má rád, když se v knize dočte i něco o sobě, když se v něčem „pozná“. A to stoprocentně platí o Bibli. Potřebujeme ji znát, abychom lépe poznali sami sebe a mohli budovat společnou Evropu.

V úvahách o Bibli a jejím místě ve školním vyučování je třeba zohlednit další důležitou skutečnost: Bible byla napsána věřícími lidmi a pro ně zvláštním způsobem „skrývá“ slovo Boží, jež může být objeveno pouze prostřednictvím víry. Přesto se domníváme, že s biblickým textem se může setkat i člověk bez víry a pracovat **s ním ve prospěch poznání sebe samého a prostředí, v němž žijeme, a tím pomoci i k zapojení se do procesu budování společného „domu“**. Proto patří Bible i do všech typů škol, neboť právě škola je vedle rodiny nejdůležitějším prostředím pro formování mladého člověka.

PROSTOR PRO ZAŘAZENÍ VÝUKY O BIBLI V RÁMCOVÝCH VZDĚLÁVACÍCH PROGRAMECH

Připomeňme, že cílem českého vzdělávání na základních a středních školách je vybavit žáka základními kompetencemi pro jeho uplatnění v životě a stimulovat jej k zájmu o celoživotní vzdělávání. Jednotlivé školy jsou povinny zpracovat školní vzdělávací program na základě rámcového vzdělávacího programu (dále RVP). Cesty, které škola zvolí k naplnění těchto cílů, jsou v její kompetenci.

Tabulka č. 1 obsahuje přehled vzdělávacích oblastí, v nichž je možné uplatnit učivo Bible. Co se týče kompetencí žáka, znalosti o Bibli jako takové jistě přispívají ke kulturnímu rozhledu a porozumění některým našim tradicím i dějinám, a tedy rozvíjejí kompetence k učení. Za ještě důležitější přístup k Bibli považujeme probuzení zájmu o její texty. Ty je možné vybrat tak, aby práce s nimi pomáhala rozvíjet kompetence k řešení problémů a také komunikativní, sociální, personální a občanské kompetence žáků.

Souvislost tematiky Bible s RVP – I. stupeň ZŠ

Průřezová témata

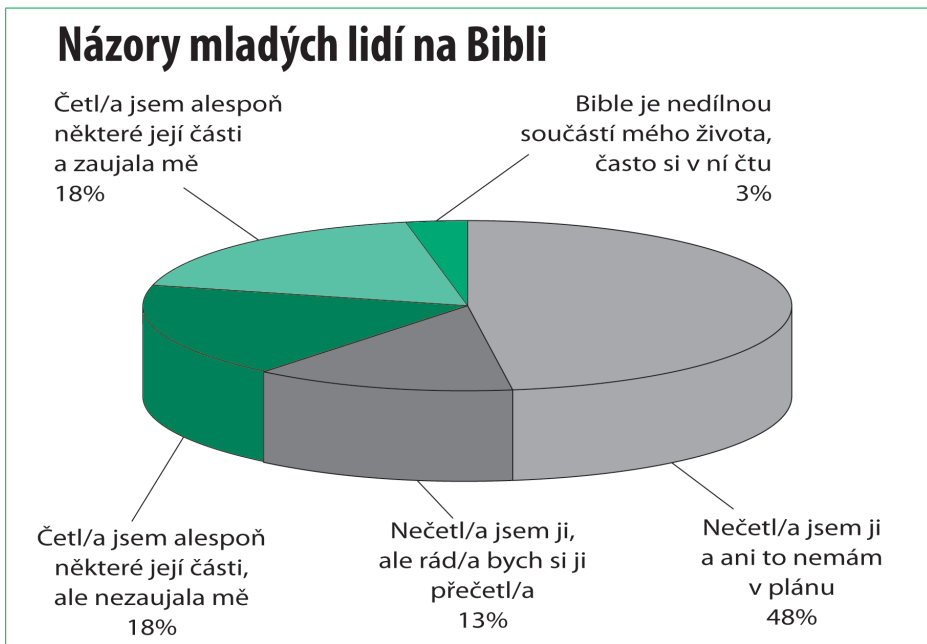
- Osobnostní a sociální výchova
- Multikulturní výchova
- Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

<p>Vzdělávací oblasti – učivo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jazyk a jazyková komunikace (český jazyk, literatura, komunikační a slohová výchova) • Člověk a jeho svět (prvouka, vlastivěda) • Umění a kultura (hudební výchova, výtvarná výchova)
<p>Souvislost tematiky Bible s RVP – II. stupeň ZŠ</p>
<p>Jazyk a jazyková komunikace</p> <ul style="list-style-type: none"> • Český jazyk a literatura: Literární výchova – způsoby literární interpretace, literární teorie, literární druhy a žánry – práce s časově a kulturně odlehlými texty
<p>Člověk a společnost</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dějepis: nejstarší starověké civilizace a jejich kulturní odkaz a další jednotlivé epochy dějin
<p>Osobnostní a sociální výchova</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hodnoty, postoje, praktická etika
<p>Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jsme Evropané – kořeny a zdroje evropské civilizace
<p>Multikulturní výchova</p>
<p>Souvislosti tematiky Bible s RVP – střední školy</p>
<p>Jazyk a jazyková komunikace</p> <ul style="list-style-type: none"> • Český jazyk a literatura: Literární komunikace – metody interpretace textu, vývoj literatury v kontextu dobového myšlení, umění a kultury
<p>Člověk a společnost</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dějepis: Starověk – staroorientální státy • Občanský a společenský základ: Úvod do filosofie a religionistiky – víra v lidském životě
<p>Osobnostní a sociální výchova</p>
<p>Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech</p> <ul style="list-style-type: none"> • Žijeme v Evropě – evropské kulturní kořeny a hodnoty
<p>Multikulturní výchova</p> <ul style="list-style-type: none"> • Základní problémy sociokulturních rozdílů, Psychosociální aspekty interkulturality

Tab. 1: Souvislost tematiky spojené s Bibli se vzdělávacími oblastmi a obory Rámcových vzdělávacích programů pro základní vzdělávání a pro gymnázia (i další střední školy)

MLÁDEŽ A BIBLE

V roce 2010 byly publikovány výsledky ankety „Nejoblíbenější kniha obyvatel České republiky“, kterou uspořádaly české knihovny. Podrobnosti a výsledky jsou uvedeny na www.mojekniha.cz. Bible se v této anketě umístila na 3. místě za Harry Potterem a Pánem prstenů. Nás zajímá, jaký postoj mají vůči Bibli zástupci generace žáků středních škol, kde lze předpokládat probuzení zájmu o četbu z důvodu hledání odpovědi na své otázky. Odpovídající informace poskytuje výzkum nazvaný „Religiozita české mládeže na základě výběrového šetření“, který provedla Křesťanská akademie mládeže a jehož výsledky zpracovala PhDr. Dana Hamplová, Ph.D. z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Výsledky byly zveřejněny v srpnu roku 2011. Data byla získána mezi žáky druhých a třetích ročníků středních škol, celkem bylo dotazováno 6 911 chlapců a dívek na 149 školách ve 30 obcích. Názory mladých lidí na četbu Bible vyjadřuje obr. 1.

Obr. 1: Názory respondentů výzkumu KAM na četbu Bible

Za povzbuzující vzhledem k našemu tématu považujeme fakt, že přibližně polovina respondentů Bibli četla nebo by si ji ráda přečetla. Jelikož se výzkum nezabýval důvody odpovědi žáků, můžeme jen odhadovat, jak budou reagovat tito žáci na učivo o Bibli nebo práci s texty biblických příběhů. Domníváme se ale, že pokud bude tato látka předložena zajímavým, přiměřeným a seriózním způsobem, nemusí

být žáky odmítnuta. Podněty k takovému přístupu chceme nabídnout v dalších kapitolách této publikace.

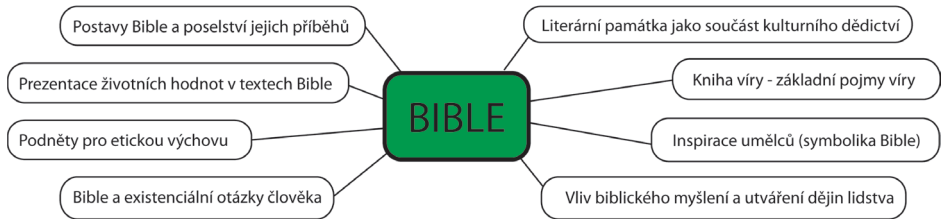
OBSAH UČIVA O BIBLI

Bible je starobyklým dílem, které vznikalo po mnoho staletí ve dvou kulturách: židovské a křesťanské. Bible je sbírkou několika desítek knih, které byly napsány a redakčně upravovány do podoby, jak ji známe dnes, v průběhu více než 1000 let. Lze ji chápat jako jeden velký příběh, jehož prvky jsou stovky dílčích příběhů, prorocství, moudrostí, právnických textů, poezie a dalších literárních žánrů. Tento příběh nese jedno velké poselství o záchraně člověka Bohem před zlem a před prázdnotou lidského života.

Představit Bibli žákům předpokládá jednak volbu určitého přístupu a jednak zohlednit věk žáků a dle toho vybírat informaci i vhodné texty z Bible.

VOLBA PŘÍSTUPU K BIBLI VE VÝUCE

Mentální mapa na obr. č. 2 naznačuje některé možné přístupy. Ty, které jsou uvedeny vlevo, přispívají k naplňování cílů Osobnostní a sociální výchovy. Přístupy k Bibli uvedené vpravo se uplatní zejména ve výuce literatury, v občanské výchově, ve výtvarné výchově a ve výuce historie.

Obr. 2: Příklad přístupů k Bibli, z nichž vyústí příslušný obsah výuky

K uvedeným přístupům nabídneme některé informace a pomůcky v samostatných kapitolách této příručky. Rozsah příručky nám nedovoluje podávat obsírnější výklad tematiky. Není to ani jejím účelem, neboť k dílčím tématům je na našem knižním trhu i na internetu dostupná škála knižních i multimediálních zdrojů. Proto budeme odkazovat na ty, o kterých se domníváme, že mohou být pedagogům užitečné.

POJMY SOUVISEJÍCÍ S BIBLÍ – ABECEDA BIBLE

Nabídnout základní informace o Bibli, ze kterých by mohl učitel čerpat ve své výuce, je vzhledem k šíři tematiky pro tuto příručku neřešitelný úkol. Inspirovali jsme se proto slovníčky základních pojmů uveřejněnými v různých publikacích a odborných časopisech a sestavili jsme formou powerpointové prezentace dokument nazvaný „Abeceda Bible“. Jeho účelem je posloužit jako výchozí pomůcka pro učitele, aby si z ní vybral, popřípadě použil její části do vlastních prezentací. Pomůcku lze nabídnout i ve vyšších ročnících gymnázií. Jednoduchým úkolem pro žáky by mělo být vyhledat na internetu vhodné ilustrace k jednotlivým pojmům, a tak je motivovat k porozumění jejich obsahu. Dále je možné seskupit použité termíny podle jejich souvislostí apod.

Prezentace „Abeceda Bible“ je umístěna na CD k této příručce a obsahuje tyto pojmy:

*Apokryf * Bible * Boží slovo * Deuterokanonické knihy * Diaspora
Exegeta/Exegeze * Hebrejščina * Helénismus * Inspirace * Izraelský lid
Jazyky Bible * Kánon * Ketuvím (Spisy) * Kodex a kodexy * Koiné
Masora * Midraš * Mišna * Psací materiály * Proroci * Protokanonický
Pseudoepigrafy * Redakce * Septuaginta * Skriptorium * Smlouva
Smysl biblického textu * Tajemství * Talmud * Tanak * Targum * Tetragram *
Tóra * Tradice * Vulgáta Zjevení*

VOLBA OBSAHU VÝUKY PODLE VĚKU ŽÁKŮ

Dalším hlediskem pro výběr obsahu učiva o Bibli je věk žáků. Chceme jim představit Bibli jako celek a také jim přiblížit vybrané úryvky biblického textu.

Jak jsme již naznačili výše, Bible je vnitřně jednotná. Její hlavní poselství se týká jádra židovské i křesťanské víry – záchrany člověka Bohem. Křesťané považují za rozhodující událost v Božím plánu záchrany smrt a vzkříšení Ježíše Krista. Hlásání této skutečnosti od počátku církve se označuje jako „kérygma“. Toto jádro křesťanské víry rozvíjejí evangelijní texty (evangelium = dobrá zpráva) a všechny další texty Nového zákona. Starozákonní spisy s nimi obsahově souvisejí: najdeme zde proctví, která se v Novém zákoně naplnila, a také počátek dějin spásy, které Ježíšovou smrtí a vzkříšením vrcholí, aby pak pokračovaly v životě církve, jež z plodů tohoto Ježíšova díla žije. O osobách a událostech Starého zákona se hovoří jako o předobzrech novozákonních skutečností.

Ve schématu na obr. 3 jsme se pokusili naznačit souvislost mezi jednotlivými oddíly Bible.

Dějepisné knihy
Starého zákona

Evangelium podle Matouše:

ČLOVĚK

Začíná RODOKMENEM: Ježíš je slíbeným Mesiášem - Zachráncem, kterého izraelský národ očekával.

Prorocké knihy
Starého zákona

Evangelium podle Marka:

LEV (pouštní zvíře)

Začíná na poušti - místě pokání a rozhodnutí k obrácení. Ježíš je Prorokem - vyzývá svůj národ k obrácení, tj. k návratu k Bohu, tak jak to činili před ním proroci Starého zákona.

Biblické pradějiny

Evangelium podle Jana:

OREL

Začíná hymnem o Slově: Ježíš je Slovem od Boha, které se stalo "tělem" - tedy pravým člověkem, aby člověku pomohl stát se tím, kým má být - obrazem Božím, a aby bylo obnoveno všechno tvorstvo - řád narušený hříchy lidí.

Knihy Zjevení (NZ)

Naučné knihy SZ

Evangelium podle Lukáše:

BÝK (obětní zvíře)

Začíná obětováním v chrámě: prosba o smír za hříchy lidí. Ježíšova obět na kříži je začátkem nové epochy: pravou obětí je milosrdenství k druhým lidem.

Skutky apoštolů
a apoštolské listy

Obr. 3: Vztah mezi jádrem křesťanské víry a ostatními částmi Bible. Obrázek ve středu představuje Ježíšův majestát na miniatuře Kodexu Amiatinus (Florence)

Komentář: V centru vesmíru a jeho dějin je Ježíš Kristus. Uprostřed obrázku je umístěna miniatura, v jejímž středu sedí Ježíš Kristus na trůnu a drží knihu, na kterou ukazuje. Tou knihou je evangelium, kde je Ježíš označen jako sám Život. Ježíš je obklopen anděly, protože je podle víry křesťanů Synem Božím, který se stal člověkem, aby člověka uvedl do společenství s Bohem – tj. do pravého života. Do tohoto společenství Ježíš zve všechny lidi všech dob a je na každém člověku, zda se rozhodne toto pozvání přijmout.

Kolem Ježíše jsou evangelisté a symboly čtyř evangelních spisů, které společně tvoří jedno evangelium – dobrou zprávu o záchraně člověka Bohem skrze jeho Syna, Ježíše Krista. Evangelium je jádrem Bible a středem celého jejího příběhu. Znaky evangelistů naznačují další souvislosti:

- Symbolem evangelia podle Matouše je ČLOVĚK. Samo evangelium začíná rodokmenem Ježíšovým. Jeho zařazení do rodokmene praotců židovského národa a jejich předků (rodokmen začíná už prvním člověkem – Adamem) znamená, že Ježíšovým vtělením vrcholí dějiny spásy – dějiny vzájemného vztahu mezi Bohem a lidstvem. Tyto dějiny jsou obsahem převážně DĚJEPISNÝCH KNIH

Starého zákona. Tuto souvislost mezi evangeliem podle Matouše a Starým zákonem umocňuje skutečnost, že Matoušovo evangelium bylo patrně psáno pro křesťany obrácené ze židovství, kteří uvěřili, že Ježíš je všemi očekávaným Mesiášem.

- Evangelium podle Marka je nejkratší. Píše se o něm, že bylo psáno žákem apoštola Petra pověřeného vést církve po Ježíšově odchodu ze světa k nebeskému Otcí. Autor tohoto evangelia začíná výzvou Jana Křtitele, kterou opakuje i Ježíš: *Obráťte se! Hlásat tuto výzvu po celé období dějin izraelského národa bylo úkolem proroků. Ježíš je Prorokem všech dob, v jeho činech a učení dostávají všechna předchozí i novodobá PROROCTVÍ svůj hlavní smysl. Text tohoto evangelia obvykle slouží k prvnímu uvedení zájemců o víru do jejího obsahu.*
- Třetí evangelium podle Lukáše začíná obětováním Bohu v chrámě, kde bylo zvykem obětovat zvířata. Evangelium obsahuje celou řadu svědectví o Boží lásce a milosrdenství vůči jednotlivým osobám a zejména jako hlavní motiv Ježíšových činů a učení. Zdůrazňuje tak myšlenku, kterou najdeme už ve Starém zákoně (Oz 6,6), že Bohu je milejší milosrdenství než obětní rituál, který nemusí mít s vnitřním postojem lásky nic společného. O tomto chápání víry svědčí starozákonní knihy oslavující Boha (např. Žalmy a jiné NAUČNÉ KNIHY), a také SKUTKY APOŠTOLŮ a APOŠTOLSKÉ LISTY Nového zákona určené nově vznikajícím církevním obcím či jednotlivým křesťanům. Z tohoto evangelijského spisu využijeme ve výuce zejména úvodní kapitoly vyprávějící o Ježíšově narození, popis velikonočních událostí a mnohá Ježíšova podobenství.
- Konečně evangelium podle Jana skrývá hluboké pravdy o Bohu Otcí a jeho Synu. Je psáno vytríbeným teologickým jazykem a dotýká se mnoha Božích tajemství. Vyjadřuje různými způsoby hlavní poselství Bible – obnovu života člověka a obnovu světa. Souvisí tak úzce biblickými PRADĚJINAMI obsaženými v úvodních jedenácti kapitolách Bible a také s novozákonní knihou ZJEVENÍ, která je jakýmsi nahlédnutím na smysl a završení všeho, co se mezi Bohem a lidstvem děje. Z Janova evangelia lze proto vybrat texty, které otevírají úvahy o existenciálních otázkách člověka, a to zvláště na začátku tohoto evangelia a pak v Ježíšově řeči na rozloučenou před jeho zatčením a popravou.

Pozn. Schéma na obr. 3 najdete na vloženém CD v powerpointové prezentaci s názvem „Schéma: souvislost knih Bible s jádrem křesťanské víry“. Schéma je použito v metodice ukázkové hodiny pro středoškoláky.

Výše uvedená stručná charakteristika souvislostí mezi jednotlivými částmi Bible je vodítkem pro výběr textů podle věku žáků. V následující tabulce najdete několik tipů:

1. – 3. třída ZŠ	<p>Vánoční a velikonoční příběh (seznámení se s osobou a posláním Ježíše Krista, které souvisí se vzájemnou láskou lidí a také s otázkou zla, kterému lidé čelí). Ukázkové hodiny a pomůcky k těmto příběhům jsou komentované v příručce k modulu A „Poselství křesťanských svátků“ a v plném znění je najdete na CD k jeho příručce.</p> <p>Jednoduchá podobenství, která nastolují otázky ohledně jednání člověka a dopadu jeho důsledků na něj samého nebo na ty, se kterými žije. V této příručce najdete příklady práce s podobenstvím o dvou bratřích v části o metodách práce.</p> <p>Některé příběhy osobností Starého zákona, které jsou pro děti srozumitelné a přehledné. Hrdinové těchto příběhů zpravidla řeší nějaký problém a ke správnému rozhodnutí potřebují určité vlastnosti nebo něčemu porozumět apod. Jejich jednání často souvisí s některou vlastností Ježíše Krista (jsou jeho předobrazem nebo opakem). Mezi pomůckami na CD k této příručce najdete ukázkovou hodinu k příběhu proroka Jonáše, kde jde o porozumění Božímu milosrdenství ve prospěch života lidí.</p>
4. – 5. třída ZŠ	<p>Práce s biblickými zprávami o stvoření (ukázková hodina je součástí CD k příručce k modulu C – Společenská témata). Toto téma doplňuje výchovu žáků k zodpovědnému chování ke svému okolí.</p> <p>V období Velikonoc se žáci mohou seznámit s příběhem vyvedení izraelského lidu z Egypta pod vedením Mojžíše. Tento příběh tvoří jádro dějin Izraelitů ve Starém zákoně a je předobrazem Ježíšova velikonočního příběhu. Díky porovnání těchto příběhů může člověk lépe porozumět poselství obou. Podobně lze pracovat s dalšími příběhy o záchraně: např. o královně Ester a její statečnosti v babylónském zajetí.</p> <p>Vánoční události lze podat po předchozím uvedení do příběhu krále Davida a s ním spojené slavné éry izraelského národa. Tak lze objasnit pojem Mesiáš. Vánoční příběh může být též východiskem k tématu „Mír a spravedlnost“ (toto téma najdete v příručce k modulu C).</p>
6. – 9. třída ZŠ	<p>Žákům této věkové skupiny je možné nabídnout témata první části Bible – tzv. pradějiny (tj. zpráva o stvoření, vypravování o hříchu prvních lidí, bratrovraždě, potopě a záchraně Noeho a jeho rodiny, o stavbě babylónské věže). Nejde o historické vyprávění, ale o „etiologie“, tj. texty, které se vyslovují k příčinám skutečností. V uvedených příbězích se řeší základní otázky spojené s existencí člověka a životem ve společnosti. Tato témata souvisí též s některými texty evangelia podle Jana, jak bylo výše naznačeno.</p>

6. – 9. třída ZŠ	<p>Pro starší žáky může být zajímavý příběh Abraháma a jeho rodu – radikální změna života odchodem do neznámé země a její postupné osidlování, problémy v rodinných vztazích, cílevědomost a lhostejnost (Jákok a Ezau), příběh Josefa Egyptského apod.</p> <p>Z básnických sbírek Starého zákona lze vybrat některé úryvky ze Žalmů. Jde o modlitby Izraelitů, v nichž vyjadřují své touhy, radost, vděčnost, bolesti apod. Vyslovují se k hodnotám, jež jsou pro ně důležité a pro naše žáky mohou být podnětem k diskusi.</p>
Žáci středních škol	<p>Ježíšovy řeči a některé události: tzv. kázání na hoře obsahuje ve své první části tzv. blahoslavenství. Někdy se tento text dává do souvislosti s Dekalogem (známým jako Desatero, pro Židy „deset slov“ pro život ve svobodě). Zatímco Dekalog formuluje základní předpoklady života ve společenství tak, aby si uchovalo svobodu, tzv. blahoslavenství vyžadují zralejší přístup k životu: člověku už nejde jen o naplnění základních potřeb, ale o život v lásce. Blahoslavenství můžeme v této souvislosti prezentovat jako projevy lásky, které na člověka kladou vysoké nároky: např. nejen uznávat autoritu, ale uznat vzájemnou závislost lidí na sobě; nejen nezabíjet a chránit život jiných, ale soucítit s druhými lidmi a být s nimi solidární; nejen nekonat zlo, ale být cele nasměrován k dobru a vědomě se postavit do služeb dobra atd.</p> <p> Mnohá témata, ke kterým můžete použít srovnání textů Starého a Nového zákona, nabízí kniha „A co o tom říká Bible“. Výběr některých z nich je zpracován do tabulky, kterou najdete mezi pomůckami na vloženém CD.</p> <p>Doporučujeme též seznámit žáky s obsahem naučných knih Starého zákona. Můžete např. hledat v Bibli původ některých známých přísloví.</p> <p>V některých textech Skutků apoštolů či apoštolských listů se řeší různé problémy v tehdejší společnosti, s nimiž se pak musely vyrovnat i další národy, které přijaly křesťanství (např. obchod s otroky, postavení žen ve společnosti apod.).</p>

Tab. 2: Některé typy na biblické texty, se kterými je vhodné žáky seznámit v různých věkových obdobích

BIBLE JAKO LITERÁRNÍ PAMÁTKA A SOUČÁST KULTURNÍHO DĚDICTVÍ

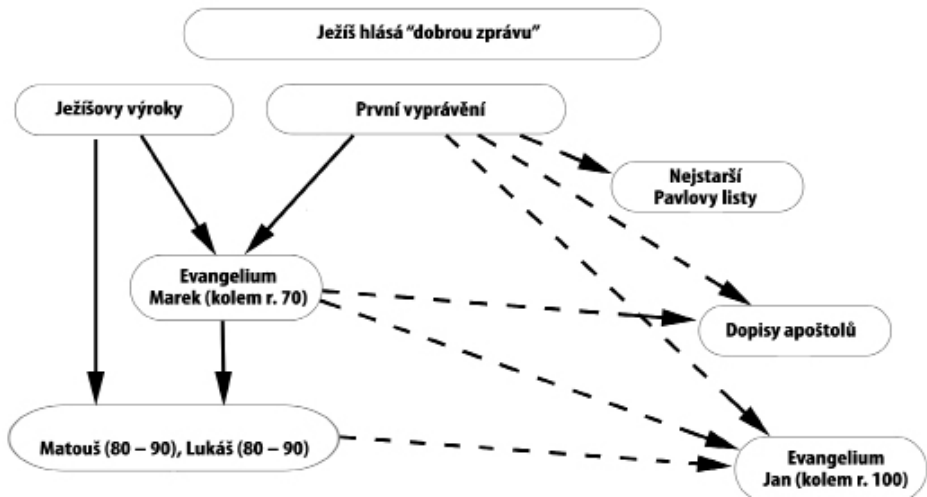
V této kapitole vám nabídneme témata, která souvisejí s představením Bible jako literární památky:

- Začneme stručným popisem hlavních fází vzniku Bible, z nichž vyplývá její vnitřní bohatství – různorodá zkušenost různých autorů v odlišných dobách, která však v sobě nese výpovědi, které přesahují i do jiných epoch a kultur.

- Krátce se zmíníme o autorech biblických textů, tzv. svatopiscích, o nejvýznamnějších překladech Bible a jazycích, ve kterých byly biblické texty psány.
- Nabídneme dva metodické postupy, jak představit starším žákům strukturu Bible, a zmíníme se o její vnitřní provázanosti a jednotě.
- Představíme výrazné literární druhy Bible, důvody, proč je k nim třeba přihlížet, a poskytneme některé podněty pro práci s biblickými texty s ohledem na specifika jejich literárního druhu.

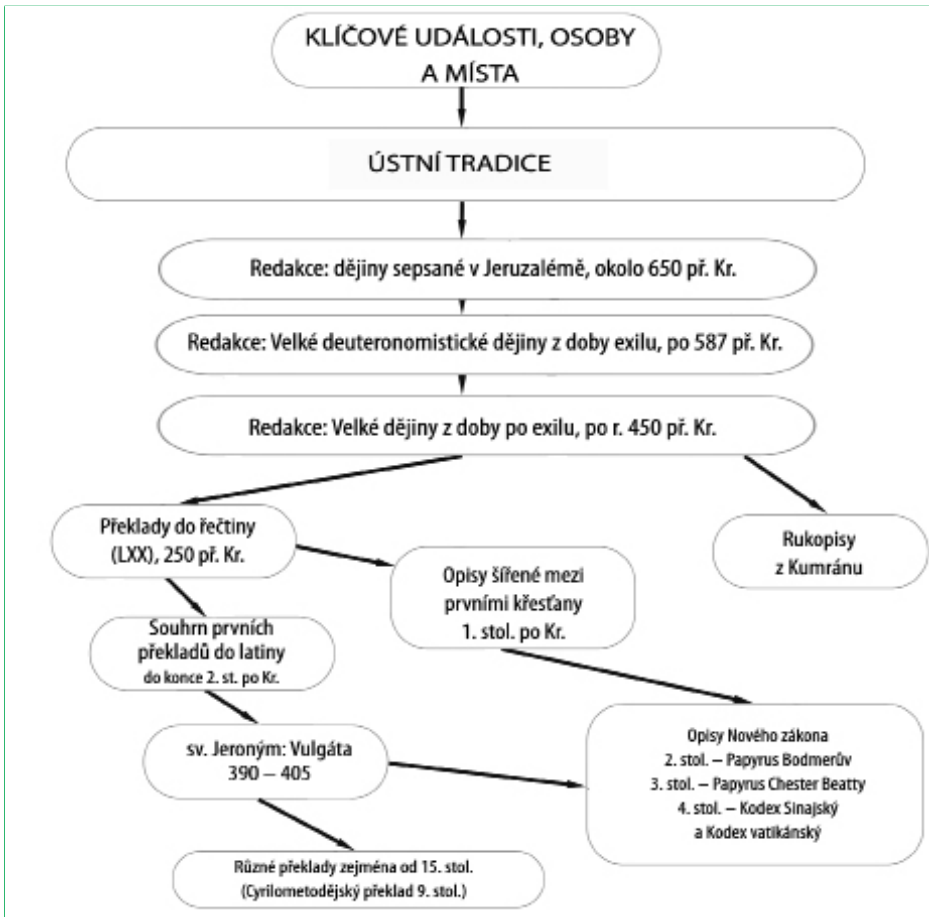
Jak vznikala Bible

Popsat proces vzniku Bible jednoduchým způsobem není možné, neboť si jej nelze představovat tak, že by jeden autor vytvořil spis a o něm by se pouze rozhodovalo, zda bude či nebude zařazen do tzv. kánonu Bible (viz „Abeceda Bible“). Celý proces vzniku Bible trval asi jeden a půl tisíciletí: od prvních zápisů textů až po konečnou úpravu, při níž tzv. masoreti opatřili starozákonní hebrejský text značkami, které usnadňovaly a sjednocovaly správné čtení. Na obrázku č. 4 je naznačen proces vzniku evangelií.

Obr. 4: Vznik evangelií. Překlad schématu z italské učebnice „Didattica creativa“, s. 110. Upraveno.

Složitější byla cesta od výchozí události v dějinách Izraele až po dnešní podobu Bible (viz obr. 5).

Obr. 5: Od události k dnešní podobě biblického textu. Překlad z italské učebnice „Didattica creativa“, s. 109. Upraveno.

Komentář k obrázku: Za východisko pro vznik Bible lze považovat klíčové události, osoby a místa z dějin nově vznikajícího národa – Izraele. Izrael přijal víru v jednoho Boha. Důležité zkušenosti tohoto národa s Bohem se předávaly (tradovaly) v rodinách z generace na generaci. Později byly zapisovány. Poněvadž zápisů bylo mnoho a vzájemně se odlišovaly, vyvstala potřeba redakční práce, aby vznikl jednotný text. V něm byly zohledněny různé tradice. Těchto redakcí se uskutečnilo několik, jak naznačuje schéma. Spodní polovina schématu znázorňuje proces vzniku prvních prepisů, nálezů rukopisů a vznik prvních překladů: Septuaginty (LXX) a Vulgá-

ty. Překlady byly pořizovány z opisů, protože se žádný původní text nezachoval. Nejstaršími opisy textů Starého zákona jsou tzv. „kumránské svitky“ nalezené krátce po II. světové válce v jeskyni u Mrtvého moře. Nejstarší novozákonní opisy jsou uvedeny v pravém dolním rámečku. Jedná se o papýry a kodexy.

Struktura Bible

Řada začínajících a nepoučených čtenářů začne číst Bibli od začátku a zpravidla skončí na výčtech předpisů páté knihy Mojžíšovy Deuteronomium. Tento způsob seznamování se s Bibli se nedoporučuje. Zpracovali jsme pomůcku, kterou lze využít jednak na interaktivní tabuli a jednak k samostatné práci s pracovními listy, která má žákům pomoci nahlédnout do struktury Bible a účelu jednotlivých knih nebo skupin knih. Pomůcka je určena starším žákům základní školy a žákům středních škol.

Pracovní list pro knihy Starého zákona:

- Pracujeme s celými skupinami knih a seznamujeme žáky s křesťanským členěním Bible na knihy dějepisné, naučné a Proroky a se židovským členěním a používanými názvy. Přitom se žáci seznámí i se smyslem tohoto členění. To zároveň naznačuje obsah a účel těchto knih.
- Žáci pracují podle pokynů uvedených v pracovním listě krok po kroku; práce vyžaduje soustředěnou četbu s porozuměním textu.
- Schéma na pracovním listě vizualizuje strukturu Bible a ukazuje základní souvislosti mezi jejími knihami.

Pracovní list pro knihy Nového zákona:

- Princip práce žáků je stejný: podle připraveného itineráře žáci řeší jednotlivé úkoly v pracovním listě, a tak se seznamují se základními údaji o struktuře Nového zákona, účelu jednotlivých knih a způsobu jejich označování zkratkami.
- Zpracování struktury listů apoštolů poskytuje informace o jejich autorech a adresátech a o některých jejich souvislostech s knihami evangelíí.

Oba pracovní listy i se zadáním postupu žáků najdete v elektronické podobě na CD vloženém do této příručky.

K pomůckám, které se pokoušejí představit Bibli „v kostce“ patří jednak překlad komentáře k italskému výukovému dokumentu „Bibbia“ a jednak text zpracovaný pro mladší žáky základní školy k ukázkovému programu „Návrat syna“.

Autoři a překladatelé

Autoři biblických knih jsou většinou neznámí; některé knihy nesou jména významných osobností (např. Mojžíš, apoštol Jan). Žáci by měli být seznámeni s tím, že přes takovou rozmanitost textů, délku časového období vzniku a množství autorů, redaktorů, opisovačů, masoretů apod. je Bible vnitřně jednotná a všechny její části odkazují na velký Boží plán spásy (záchrany) lidí ze zla a prázdného života. Křesťané věří, že tato vnitřní jednota je dílem Božího Ducha, kterému byli autoři otevření a spolupracovali s ním (srov. heslo INSPIRACE v prezentaci Abeceda Bible).

Bible je dnes přeložena do více než 2000 jazyků. Některé překlady mají nicméně zvláštní význam. Jedná se o tyto překlady:

- **Septuaginta:** překlad Starého zákona do řečtiny určený zejména Židům žijícím v tzv. diaspoře (mimo Palestinu). Název získal podle údajných 72 učenců, zástupců všech dvanácti izraelských kmenů, kteří se na překladu podíleli. Ke vzniku Septuaginty se váže legenda otištěná pod pseudonymem „Aristeas“. Podle jedné její verze byly všechny překlady celého židovského Písma z hebrejštiny do řečtiny naprosto stejné, i když byly provedeny individuálně sedmdesáti dvěma učenými, což se považovalo za nevyvratitelný důkaz Boží inspirace (více viz PELIKAN, s. 67 – 71).
- **Vulgáta:** latinský překlad celé Bible od sv. Jeronýma, nejvýznamnějšího učenice přelomu 4. a 5. století. Byl pořízen z původních jazyků hebrejštiny a řečtiny. Název „Vulgáta“ je odvozen z latinského „vernaculus“, tj. domácí, místní, lidový, rodný jazyk. Tento překlad se stal jediným oficiálním překladem Bible na evropském kontinentě po více než tisíc let a používaly jej též bohoslužebné knihy. Tato praxe trvala v římskokatolické církvi až do II. vatikánského koncilu (1962 – 1965).
- **Překlad Bible do staroslověnštiny,** který pořídili sv. Cyril a Metoděj pro Slovan v 9. stol. V Čechách byl nejdéle užíván v Sázavském klášteře (asi do počátku 12. stol.). Více o něm viz doporučená literatura.

Jazyky Bible

Bible a její překlady svědčí o snaze křesťanů zpřístupnit Boží slovo a jeho poselství skryté v jejích textech všem lidem, kteří o ně projeví zájem. Překlady jsou pořizovány zejména z originálních jazyků, přičemž počet překladů Bible ukazuje na kulturní vyspělost národa. V tomto srovnání patří český národ k nejvyspělejším v Evropě.

Originální jazyky Bible:

- **Hebrejšтина:** semitský jazyk, obsahuje 22 znaků (podrobněji v prezentaci Abeceda Bible). Byly v ní napsány všechny tzv. protokanonické knihy. Pro

mladší žáky je zajímavé seznámit se s hebrejskými písmeny a jejich výtvarným ztvárněním (viz přehled pomůcek), případně s prepisem jmen žáků do hebrejštiny (na internetu) a významem jména v hebrejštině. Pro starší žáky může být přitažlivá symbolická číselná hodnota jednotlivých písmen či textu.

- **Aramejšтина:** semitský jazyk, příbuzný hebrejštině. Hovorový jazyk Židů po jejich návratu z babylónského exilu, mateřská řeč Ježíšova. V aramejštině byly napsány nejmladší knihy Starého zákona.
- **Řečtina, tzv. koiné:** používala se v době helénismu, byly v ní napsány deuterokanonické knihy.

Na příloženém CD najdete přehledné tabulky hebrejských a řeckých znaků. Více o jazycích Bible a jazycích významných překladů viz VLKOVÁ, s. 35 – 37.

Literární druhy

V Bibli je použita celá škála literárních druhů, jejichž konečný výčet není možné uvést. Je stále předmětem zkoumání biblistů. Jde o způsob mluvy, kterou biblický autor použil, a jímž vyjádřil pravdu sobě vlastním způsobem (např. formou přísloví, alegorie apod.). Správné posouzení literárního druhu je důležitým kritériem pro výklad textu. V minulosti se s Bibli zacházelo jako s velkou učebnicí dějepavy. Popsané události byly považovány za historické, a to pak vedlo k nedůvěře v Bibli a k různým nedorozuměním.

Bible vznikala v nám vzdálené kultuře, a proto jsou pro nás mnohé literární druhy obtížněji srozumitelné. Jednotlivým prostředím, kde texty vznikaly, odpovídají konkrétní literární druhy:

- Všední život (rodina, kmen, čeleď, obec): např. ustálené formy pozdravu, žehnání, milostné a pracovní písně, nářky, přísloví, hádanky, pohádky, legendy, pověsti.
- Právní praxe (ve staroizraelských městech chybělo větší prostranství, soudy se proto konaly „v bráně“): dochovaly se jednak popisy průběhu sporů, ale také právní výnosy (zákazy a příkazy) a kletby.
- Kult: týká se obětování zvířat a svatyně, které byly zprvu přenosné; později byl hlavním místem starozákonního náboženského kultu Jeruzalémský chrám. V souvislosti s kultem známe legendy (o místě slavnosti, vzniku svátku a jeho zvyklosti), kultovní předpisy a žalmy.
- Politické instituce: v souvislosti s politickou činností vznikaly anály a seznamy, dějepisné příběhy (oficiální interpretace historie) a v dvorském prostředí také královské žalmy a mudroslovná literatura.

- Profétie: literární druhy spojené s činností proroků.

V následující tabulce uvádíme některé literární druhy, s nimiž se můžete při práci s texty Bible ve výuce setkat, a doporučujeme biblické úryvky k práci se žáky:

Příklady literárních druhů ve Starém zákoně	
Etiologie	Jde o výklad příčin. Uplatňuje se v textech, jejichž smyslem není zaznamenat nějakou událost, ale pomoci čtenáři porozumět původu toho, co se stalo a s čím žijeme. Např. vyprávění o pádu prvních lidí řeší otázku svobody člověka – její význam a také meze.
Sága	Lidové vyprávění o významných zkušenostech jednotlivců nebo skupin. Např. povolání Abraháma (Gn 12nn); obětování Izáka; přechod přes Rudé moře (Ex 14 – 15). V těchto vyprávěních se objevuje svědectví o Boží pomoci a záměrech v důležitých událostech života jedince nebo celého národa.
Požehnání	Jde o žehnání (dobrořečení) Boha člověku či člověka člověku nebo člověka Bohu. V prvních z nich se objevuje stále opakovaný příslib pomoci Boží. Např. požehnání Abrahámovi v Gn 12,2-3; v Gn 14,19-20 žehná kněz Melchizedech Abrahámovi i Bohu.
Vyprávění historie	Např. v První Makabejské knize v kap. 1 a 2 její autor uvádí dobové pozadí hrdinských činů kněze Matitjáše a následného povstání Judy Makabejského a jeho druhů.
Právní texty	Nařízení a předpisy (např. v knize Deuteronomium; doporučujeme kap. 15 z oddílu „Opakované náboženské povinnosti“ o promíjení dluhů a propouštění otroků).
Vyprávění proroků	Vyprávění v 1. osobě, „autobiografie“ – prorok mluví o sobě, o svém povolání apod., nebo ve 2. osobě; týká se osobního povolání člověka. Např. Jr 1,1-19: povolání proroka Jeremiáše, ve kterém představuje svůj úkol i podporu od Boha.
Prorocké výroky	Prohlášení vyslovená slavnostně ve jménu Božím; mají úvodní formuli (např. „Ozvalo se ke mně slovo Hospodinovo...“). Uzavírací větou je: „Tak praví Hospodin.“ nebo „To je výrok Hospodinův.“. Tato věta může stát i na začátku výroku. Příklad: na prorocké výroky se odvolává několikrát autor Matoušova evangelia. Můžete hledat výroky o dítěti, které se narodí z panny: Iz 7,14 a přečíst si, v jakém kontextu byl tento výrok pronesen. Najdete souvislost s Ježíšovým narozením? (Vhodné pro žáky středních škol)

Příklady literárních druhů ve Starém zákoně	
Symbolické jednání (gesto)	Najdeme je ve Starém i Novém zákoně. Znamé je gesto, kterým Ježíš vyhnal z chrámu prodavače obětních zvířat, aby tak dal najevo, že v jeho době není cosi s bohoslužebným řádem v pořádku. (Mt 21,12-13)
Žalmy: hymny, díkyvdání, projev důvěry	Např. Žalm 19 <i>Nebesa vypravují o Boží slávě</i> . Text není dlouhý, v první části chválí autor žalmu Boha za krásu stvoření a ve druhé části za jeho přikázání, která jsou dokonalá, dávají člověku sílu, poučují jej, jsou jeho srdci útěchou a projasňují jeho poznání.
Žalmy sapien- ciální (vyjad- řující moud- rost)	Např. Žalm 37 řeší problém zla, se kterým se člověk potýká v každé době. V jednotlivých verších, které jsou řazeny abecedně (každý v hebrejštině začíná jiným písmenem) je vyjádřena myšlenka, že zlý člověk dojde trestu a spravedlivý odměny od Boha.
Žalmy „historické“	Vycházejí z historických událostí a reagují na ně. Např. Žalm 79 je nářkem nad troskami Jeruzaléma po odvezení Izraelitů do babylónského zajetí a zároveň prosbou o Boží smilování a záchranu. Podobnou myšlenku mají žalmy 106, 107 či 137.
Žalmy královské či mesiánské	Pomáhají porozumět smýšlení a představám Židů o Mesiáši, který jim byl slíben od Boha k trvalé záchraně a vysvobození od nepřátel. Příkladem je Žalm 2 o Mesiáši, který bude králem Sionu a celého světa.
Prísloví	Oblíbený literární žánr, který vznikl nejprve na královském dvoře a později v běžném životě lidí. Prísloví se zabývají údělem člověka a pozemské spravedlnosti a vyjadřují víru, že dobro bude odměněno a zlo potrestáno. Některá biblická přísloví jsou základem i našich lidových přísloví. Nahlédněte např. na http://bibleakava.blogspot.cz/2010/09/prislovi.html .

Tab. 3: Příklady literárních druhů ve Starém zákoně

Příklady literárních druhů v Novém zákoně	
Evangelium	Dobrá zpráva, kterou apoštolové a první učedníci hlásali o Ježíši. Ukazovali, že jeho život je naplněním Božího příslibu o Mesiáši. Viz např. vystoupení apoštola Petra před zbožnými Židy shromážděnými v Jeruzalémě na svátek letnic (Sk 2,16-33).
Kázání	Kázání na hoře (Mt 5), v němž Ježíš vyučuje zástupy lidí – předkládá jim nový pohled na život podle Božích přikázání.

Příklady literárních druhů v Novém zákoně	
Podobenství	Oblíbený literární druh založený na podobnosti situací z běžného života a zákonitostí lidského života, které se týkají vztahů a osobních postojů. Porozumění podobenstvím je různě obtížné. V kap. Metody práce s biblickými texty uvádíme příklad práce se dvěma podobenstvími.
Vyprávění o zázraku	Jedná se o zázraky Ježíšovy a apoštolů popsané v knihách evangelií a ve Skutcích apoštolů. Jde o činy, které se vymykají přirozeným schopnostem člověka či přírody. Tyto zázraky svědčí o Ježíšově poslání a poslání jím založené církve a jsou vždy v jednotě se slovy, která Ježíš hlásal.
Modlitby, chvalozpěvy	Nejnámější modlitbou je zřejmě „Otče náš“. Tato modlitba je uvedena na dvou místech evangelií s mírnými rozdíly v textu: Mt 6,9-13 a L 11,2-4. Další známou modlitbou často zhudebňovanou je Mariin chvalozpěv při návštěvě Alžběty ještě před narozením Ježíše: L 1,46-55.
Dopis	Tomuto literárnímu žánru odpovídají listy apoštolů adresované nově založeným církevním obcím nebo jednotlivcům. Pro starší žáky doporučujeme např. list apoštola Pavla příteli Filemonovi, který se dotýká otázky rovnosti otroků a jejich pánů před Bohem.
Vyznání víry	Vyjadřuje přiznání se k Bohu Izraele. Církev založená Ježíšem Kristem viděla nové působení Boží v životě vzkříšeného Krista a ve svých vyznáních víry, která jsou roztroušena ve Skutcích apoštolů a v apoštolských listech, tuto víru vyznává. Rozvinuté formy vyznání víry představuje celkem devět christologických hymnů, které můžete vzájemně porovnat: L 1,68-79 (<i>Pochválen buď Hospodin, Bůh Izraele...</i>); L 2,29-32 (<i>Nyní propouštíš v pokoji...</i>); J 1,1-18 (<i>Na počátku bylo Slovo...</i>); Fp 2,6-11 (<i>Kristus Ježíš, ačkoliv měl božskou přirozenost...</i>); Ko 1,15-20 (<i>On je věrný obraz neviditelného Boha...</i>); Ef 2,14-16 (<i>Jen on je náš pokoj; obě dvě části, židy i pohany, spojil v jedno...</i>); 1 Tm 3,16 (<i>Kristus přišel v lidské přirozenosti, byl ospravedlněn Duchem, ukázal se andělům, byl hlásán pohanům, došel víry ve světě, byl vzat do slávy</i>); Žd 1,2-3 (<i>On je odlesk jeho božské slávy a výrazná podoba jeho podstaty...</i>); 1 Pt 3,18-22 (<i>Kristus jednou vytrpěl smrt za hříchy, spravedlivý za nespravedlivé...</i>).

Tab. 4: Příklady literárních druhů v Novém zákoně

BIBLE V OSOBNOSTNÍ A SOCIÁLNÍ VÝCHOVĚ

Osobnostní a sociální výchova žáků patří mezi tzv. průřezová témata a má vztah ke všem vzdělávacím oblastem, jak uvádí RVP v kap. 6.1. Obsah výuky je zaměřen v základním vzdělávání na osobnostní, sociální a morální rozvoj žáků a ve vzdělávacím programu

gymnázií na poznávání a rozvoj vlastní osobnosti, seberegulaci, organizační dovednosti, efektivní řešení problémů, sociální komunikaci, morálku všedního dne, spolupráci a soutěž.

Jedním z hlavních témat Bible je neustálý boj mezi dobrem a zlem. Poselstvím Bible je, že dobro je silnější než zlo. Biblický text pomáhá člověku odkrývat dobro v sobě, ve svém okolí i ve světě, a to tak, že postupně odkrývá (zjevuje) Boží plán záchrany člověka ze zla a prázdného života. Bible proto nabízí člověku poznat svoji identitu a uvědomit si svoji důstojnost (rozvoj sebepoznání); předkládá řadu životních situací lidí různého věku a sociálního postavení, ukazuje jejich řešení situací, které má vést k reflexi vlastních přístupů člověka k druhým, ke spolupráci s nimi, k sebeovládání, k podílení se na aktivitách ve prospěch druhých, k přebírání zodpovědnosti, k vytvoření vlastní škály modelů jednání v různých situacích apod.

Z výše uvedených důvodů chceme doporučit Bibli jako jedinečnou čítanku, ze které lze čerpat bezpočet podnětů, zejména motivačních textů, na které pak lze navázat různými aktivizačními a diskusními metodami práce. Velmi dobře se mohou uplatnit metody kritického myšlení apod.

Mezi pomůckami na vloženém CD najdete např. tabulku s tipy na vhodné biblické texty k různým tématům. Metody práce lze čerpat jednak z publikací sdružení Kritické myšlení (www.kritickemysleni.cz), doporučujeme též publikaci „Aktivizační metody pro výuku dějepisu“ (viz seznam literatury níže). Řadu příkladů najdete ve všech ukázkových hodinách příruček k modulům A, B a C, neboť vesměs všechny vycházejí z některého biblického textu.

Způsob práce s biblickými texty je blíže popsán v následující kapitole.

KOMPETENCE UČITELE PRO PRÁCI S BIBLÍ

Bible je na jednu stranu kniha jako každá jiná, ale zároveň není jako každá jiná kniha. Tuto skutečnost respektují jak věřící křesťané, tak i ostatní čtenáři Bible. Pro věřící by mělo být cílem četby setkat se s Bohem a mít účast na Božím životě. Toto setkání vede k proměně člověka. Číst a vykládat Bibli z pohledu víry vyžaduje zohlednit posvátný charakter textu Bible, roli víry při její interpretaci a využít různých přístupů k poznání kultury, ve které Bible vznikla.

Pro ostatní čtenáře Bible se nabízí jako aktuální její čtení ve vztahu ke světu například v těchto oblastech:

- četba nejen s ohledem na dobu, kdy biblický text vznikl, ale i s ohledem na dějiny, které Bible spoluvytvářela;
- četba ve vztahu k dnešnímu světu a životu: biblický text nás chce oslovit pro

dnešní dobu, nabízí svět, do něhož zve čtenáře, aby jej obývali, a nabízí způsob, jak v něm žít. Pracovat s biblickým textem tedy znamená objevovat obyvatelný svět, jak byl podle víry Židů a křesťanů zamýšlen Bohem. Nejde o nedostupný ideál, ale o možnost, která se před námi otevírá a kterou lze alespoň do nějaké míry realizovat. Taková četba vyžaduje otevřenost vůči možnosti, že na nás text zapůsobí a podnítí nás k nějaké změně.

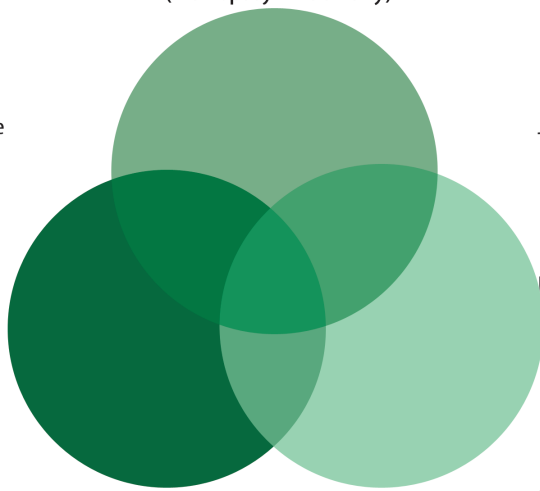
Při práci s biblickými texty se žáky základní školy je třeba si uvědomit ještě jednu důležitou skutečnost: Bible není psána pro děti. Vypovídá o závažných stránkách života člověka, které děti zatím vnímají jen částečně, proto je důležité brát ohled na jejich životní zkušenosti a vybírat vhodné texty, které se dotýkají i zkušenosti dětí.

Na obrázku č. 6 je výše uvedené vyjádřeno schématicky:

Pro Židy a křesťany je v biblickém textu skryto
BOŽÍ SLOVO: Bůh dává člověku poznat své úmysly
(Plán spásy – záchranu)

Jednotlivé části Bible byly napsány lidmi v průběhu mnoha staletí a na základě mnoha zkušeností, proto vyjadřují
LIDSKOU ZKUŠENOST,

kteřá je nadčasová a pomáhá člověku porozumět jeho životní zkušenosti a poznávat principy šťastného života.

Jednotlivé texty a knihy Bible jsou nositeli
POSELSTVÍ, která podporují jediné poselství celé Bible.

Pro křesťany je to dobrá zpráva o Bohu, který člověka zachraňuje z moci zla a přijímá do svého společenství;

pro všechny lidi dobré vůle jde o zprávu, že **DOBRO JE SILNĚJŠÍ** než zlo.

Obr. 6: Co je třeba respektovat při práci s Biblií ve výuce

Komentář k obrázku: Pracovat s Biblií ve výuce vyžaduje úctu k charakteru této knihy (*nejtmavší kruh*), k záměru jejích autorů (*středně tmavý kruh vpravo*) a k lidem, jimž chceme Biblii předložit k poznávání (*světlý kruh vlevo*). Čím věrnější budeme těmto požadavkům, tím blíže se můžeme dostat my sami i žáci ke středu toho, co nám může Bible aktuálně sdělit.

Z výše uvedeného vyplývá, že číst Bibli se žáky ve škole a pracovat s ní vyžaduje obdobně jako jiné učivo určité dovednosti učitele. Pro četbu Bible se jedná o tyto kompetence:

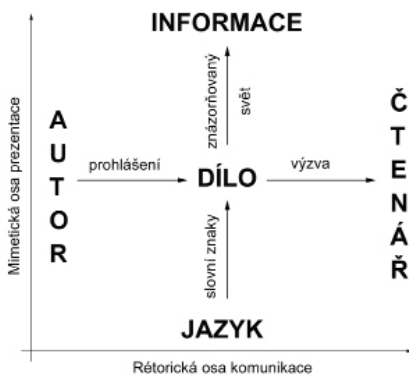
- exegetická kompetence pro správnou interpretaci poselství biblických textů;
- komunikativní kompetence, která umožní zprostředkovat žákům setkání s Biblií tak, aby je oslovila a pomohla jim uvažovat o poselství textu pro jejich sebezpoznání a pro vzájemné poznávání se ve skupině a rozvíjení schopnosti společně tvořit a žít.

K nabytí či rozšíření obou zmíněných kompetencí může přispět seznámení se s určitými informacemi a osvojit si jejich aplikaci v praxi. V následujících kapitolách jsme vybrali některé z nich, které považujeme za zvláště užitečné pro školní výuku.

EXEGETICKÁ KOMPETENCE PRO VÝKLAD TEXTŮ

S Biblií se často ve výuce zacházelo tak, že se žáci učili poznat jednotlivé příběhy, převyprávět je vlastními slovy nebo zdramatizovat nějakou scénkou, zapamatovat si jednotlivosti, v jejichž znalosti se soutěžilo, případně zařadit různé úryvky do jednotlivých knih Starého a Nového zákona a do dějinné epochy. Součástí znalostí byl i biblický zeměpis.

Nechceme kritizovat tento přístup, ale spíše ukázat, že je velmi nedostatečný a Bible nehodný. Podstatou Bible je, že je (Božím) slovem, které chce promlouvat do života člověka: chce mu dát naději, inspiraci, ukázat směr, odhalit nové dimenze jeho života apod. Soutěže a kvízy ve znalostech strhávají pozornost jinam od vlastního poslání Bible. V komunikaci s Biblií a o Biblii ve výuce by nám mělo jít o objevování **poselství** biblického textu. Toto objevování ale vyžaduje, aby učitel znal alespoň základní zásady výkladu biblického textu, proto se nejprve zmíníme o hermeneutice.

Hermeneutika (z řeckého herméneuein = vykládat, překládat, vyložit) je oborem, který se zabývá výkladem textů. Proces výkladu textu lze znázornit tzv. hermeneutickým kruhem, respektive spirálou, která naznačuje, že tento proces se dále vyvíjí a je zdokonalován. Účastní se na něm tři základní subjekty: AUTOR, DÍLO (text) a ČTENÁŘ. Na obr. 7 je uvedeno schéma vzájemné interakce mezi těmito subjekty podle italského prof. A. Barbiho:

Obr. 7: Schéma komunikace mezi autorem, jeho dílem a čtenářem. Převzato z revue *Cesty katecheze pro katechetiku a náboženskou pedagogiku*, č. 2/2010, s. 18

Komentář k obrázku:

- Autor své sdělení „vysílá“ zakódované v textu, často používá různých symbolů k vyjádření jinak těžko popsatelných skutečností. Vychází ze svého světa, ze své kultury. Jeho dílo je určeno tzv. „modelovému čtenáři“, který má prohlášení autora porozumět a přijmout jej jako výzvu, která mu otevře „nový svět“ znázorněný v díle.
- Text obsahuje tato zakódovaná znamení, jimiž je vyjádřeno to, co chtěl jeho autor sdělit. Je na čtenáři, aby text správně rozkódoval a objevil tak informace o nabízeném „novém světě“.
- Čtenář, který též žije ve svém světě, je ovlivněn svou historií, má svůj způsob vnímání. Aby se stal „modelovým čtenářem“, musí se zabývat porozuměním symbolice jazyka a být otevřený pro „nový svět“, který autor předkládá.
- Aby k tomuto procesu mezi autorem a čtenářem skrze dílo docházelo, je třeba, aby text obsahoval něco, co spojuje autora se čtenářem. Úkolem učitele bývá volit způsob práce s textem tak, aby žáci brzy objevili, že se jich text týká a výzva autora je určena i jim.

V případě Bible je její výklad komplikován časovou a kulturní odlehlostí mezi autorem a čtenářem. Proto je třeba, aby se učitel na četbu Bible s žáky vždy připravil předem. Pokud mu není záměr autora zřejmý, je třeba nahlédnout do spolehlivého výkladu textu. V tom může pomoci studijní překlad Bible dostupný na www.bible-online.cz, kde je třeba zvolit nastavení „Zobrazit poznámky“. Do biblického textu jsou zde vloženy modře psané poznámky vysvětlující dobovou zvyklost a dále zelené odkazy na související texty, jejichž přečtení může objasnit význam původního verše (platí totiž zásada, že Bible se vykládá sama, neboť její texty spolu vnitřně souvisejí). Jinak je ale třeba odkázat na biblické komentáře exegetů, z nichž je u nás v knihovnách dostupná řada „Malé stuttgartské komentáře“ k novozákonním knihám a dále řada „Výklady ke Starému zákonu“. Pro školní účely dobře poslouží i oblíbený „Průvodce Biblií“, biblické slovníky a biblické atlasy.

Pomůckou pro učitele k porozumění textu Bible také je uvědomit si skutečnosti, o nichž jsme se již zmínili výše:

- záměr autora inspirovaného Bohem: každý text podporuje poznání Božího plánu záchrany lidí; výklad textu nemůže odporovat tzv. „kérygmatu“ (viz výše);
- literární druh textu, dle kterého nahlížíme na symbolickou řeč autora;
- prostředí, ve kterém biblický text vznikl a na něž také často odkazuje. Proto je třeba žákům biblické prostředí představit pomocí biblických atlasů a encyklopedií. Seznam takových pomůcek dostupných na našem trhu uvádíme v části „Doporučená literatura“ na konci části o Bibli;

- Bible je knihou víry, a pokud chceme pracovat se všemi žáky, je třeba si vybírat jen takové texty, které nabízejí zamyšlení nad skutečnostmi, jež jsou společné všem lidem jako např.: láska, důvěra, dobro, zlo, spravedlnost a další.

KOMUNIKATIVNÍ KOMPETENCE

Pro přístup k četbě a výkladu biblického textu tak, aby probíhala komunikace mezi textem a žáky, mohou být užitečné různé metody práce, a také **metafory četby a výkladu**, jež přehledným způsobem uvádí J. Vokoun v knize „Číst Bibli zase jako Bibli“ (s. 22 – 33). Vybíráme a komentujeme některé z nich, které můžete ve školní praxi uplatnit:

- Číst Bibli jako **svědectví**: Tento přístup se uplatní zejména při líčení událostí spojených s Velikonocemi. Vyprávění o Ježíšově smrti a vzkříšení a poté o životě prvních křesťanů ve Skutcích apoštolů jsou založena na svědectví Ježíšových učedníků.
- Číst Bibli jako **scénář**: Již jsme naznačili, že Bible postupně odkrývá Boží plán záchrany lidí od zla a prázdného života pro život s Bohem. To, co je ve Starém zákoně naznačeno a přislíbeno, se naplňuje v Novém zákoně. Tento příběh je však nedokončený a jeho poslední dějství má každý čtenář hledat ve svém životě: jak souvisí jeho životní příběh s velkým plánem záchrany?
- Vnímat Bibli jako **klasické umělecké dílo**, jež není jen dílem ztělesňujícím nadčasové normy, jak se dříve ke klasické literatuře přistupovalo. Dnes se od klasických děl očekává, že mohou znovu promluvit v nové souvislosti a poskytnout svoji odpověď na otázky, které si současný čtenář klade. Tento přístup k Bibli tedy znamená učit žáky klást si otázky a hledat na ně odpovědi i v literatuře.
- Číst Bibli jako když hrajeme **basketbal**: Čtenář Bible má přijmout biblický text jako přihrávkou a odpovědět na ni především tím, že pokračuje ve hře, v níž o něco jde.
- Podle J. Lienharda je k Bibli třeba přistupovat jako k **dívce, do které jsme se zamilovali**, a pak ji poznáváme. Pokud se nám nepodaří žáky motivovat k zájmu o text, s nímž chceme pracovat, hrozí, že naše úsilí bude spíše kontraproduktivní.
- Umět číst Bibli je jako dokázat **pochopit vtíp**: K tomu je třeba umět jít za slova a jejich bezprostřední význam, snažit se odkrýt skryté významy a narážky a současně z množství možných významů zvolit ty, které jsou pro pochopení důležité. Tento přístup je určitě třeba aplikovat na texty z naučných knih (příslíví, žalmy a také bajky a podobenství).
- Číst Bibli jako bychom naslouchali **hudebnímu dílu**: Specifikem hudby je opakování, v němž je rozvíjen hlavní motiv. Také Bible je dílem rozvíjejícím a modi-

fikujícím několik hlavních témat. Významným znakem hudby je multiplicita – současně běží několik linií, které se různě prolínají a vytvářejí tak nové souvislosti. Porovnání různých textů, které obsahují společné téma – např. odpuštění., je metodou, která pomůže lépe porozumět smyslu textu.

- Naslouchat Bibli jako **orchestru**: je zde mnoho hlasů, jednotlivé nástroje hrají různé party a všechno, včetně disonancí, vytváří jediný koncert. Některé hlasy přitom samy o sobě nezní libozvučně – asi jako basové brčení šestého hlasu, které „tvrdí muziku“. Taková četba by mohla být typická např. při snaze porozumět termínům jako je „spása“ (záchrana) v příbězích, kde Bůh zachraňuje svůj lid, který je mu opakovaně nevěrný; nebo i termínu milosrdenství – to se projevuje vždy, ale různým způsobem.
- Číst Bibli jako **notovou osnovu**: notový zápis ještě není hudbou! Hudebník jej interpretuje osobitým způsobem a zároveň se podřizuje autoritě zápisu – pravidlům daným autorem a zvyklostmi notového zápisu. Tento obraz můžeme ještě rozšířit o skutečnost, že jeden notový zápis zahrane každý hudebník různým způsobem podle svých schopností a podle svého citění. Když hledá začátečník způsob, jak skladbu interpretovat, zřejmě si také poslechne mistry svého oboru. Podobně můžeme zkoumat, jak například různé osobnosti porozuměly Ježíšovým výzvám k pravdivosti, spravedlnosti, milosrdenství apod.
- Číst Bibli jako **vyprávění**: pro porozumění Bibli je důležité číst všechny texty jako součást jednoho velkého příběhu, který začíná stvořením a končí novým stvořením. To platí i pro texty, které vyprávěním nejsou, ale nedílné k vyprávěním patří. Při vyprávění je třeba se ptát, co je „za příběhem“, co se jím chce vyjádřit.
- Číst Bibli jako **detektivku**: je vhodné zejména u Starého zákona. Jeho příběhy samy o sobě mohou postrádat pro běžného čtenáře smysl a mohou se mu jevit až nepřijatelné. Některé texty jsou snadněji pochopitelné, když ukážeme jejich souvislost s Novým zákonem.
- Bible je jako **brýle**: když si je nasadíme, budeme nově a lépe vidět Boha, sebe, lidi kolem nás i svět.
- Bible je jako **duha**: Boží pravda o člověku a o světě je jako bílé světlo, které Bible rozkládá do mnoha barev. Tuto pravdu si postupně skládáme četbou a uvažováním nad jednotlivými texty Bible a jejich konfrontací s vlastním poznáním a životem.
- Bible je jako **ledovec v moři** z něž vidíme jen špičku. Větší část je skryta pod hladinou, tzn., že do četby Bible je třeba se ponořit a učit se hledat skryté významy a ty propojovat, aby korespondovaly s celkovým poselstvím Bible a naším životem.

- Bible je jako **mozaika**: poskládaná z drahokamů, které vytvářejí obraz laskavého krále (starověký autor této metafory patrně naráží na Ježíše – krále světa). Mozaiku však dokáže vytvořit jen umělec znalý jejích pravidel, jinak lze z drahokamů poskládat i obraz vrčícího psa a dokonce o něm prohlásit, že on je obrazem laskavého krále (dodává sv. Irenej).
- Vykládat Bibli je jako skládat **puzzle**: je třeba zkusmo odhadnout smysl jednotlivého dílku (např. je modrý, mohla by to být obloha) a umístit ho na místo, kam by mohl patřit. Teprve v průběhu skládání se ukáže, zda je umístěn správně, nebo je třeba ho přemístit. Jak obraz roste, stává se jasným i smysl jednotlivých dílků i představa o celkovém obraze. Tento přístup k objevování Bible odpovídá hermeneutické spirále, kdy se nám jednotlivosti stále vracejí a my postupujeme ke stále hlubšímu poznání.
- K výkladu Bible je třeba přistupovat jako k **naplňování klasického ideálu vzdělání**: tj. kultivovat vědomí k otevřenosti a vnímavosti k širším hlediskům, zvláště k těm, které uchovala tradice. Vzdělání učí samostatně myslet, usuzovat a uvědomovat si možnosti a limity situace. Zahrnuje i schopnost rozlišovat a hodnotit.

K uvedenému výčtu bude užitečné zmínit i způsoby výkladu Bible, které jsou nevhodné (viz J. Vokoun, s. 33 – 36). Vybíráme opět jen některé:

- **Výklad Bible nesmí být jako: utržení květiny** a její přesazení do jiné zahrady bez kořenů a s kusem země, v níž původně rostla; **přírodovědecký experiment**, v němž je třeba dospět vždy ke stejnému výsledku; **pitvání žáby** – nejdříve zabít a pak rozpitvat; **vykopání kostí mamuta**, jejich očištění, poskládání a vystavení – jde vždy jen o vykopávku; **restaurování obrazu**, kde se uplatní zejména naše představy o původním vzhledu obrazu; **čtení dopisu od přítele po kouscích a na přeskáčku**, protože tak uniká hlavní sdělení a kontext; **práce v kamenolomu**, kde lámeme kameny pro vystavění své teorie; **rozluštění hádanky** s jediným správným řešením.
- **Výklad Bible není neřešitelný úkol**. Před všemi metodami je prosté umění naslouchat – kdo se učí naslouchat druhým lidem v jejich odlišnosti, učí se rozumět i Božímu slovu ukrytému v Bibli.

METODY PRO SKUPINOVOU PRÁCI S INFORMACEMI O BIBLI

Pokud je cílem výuky, aby žáci získali základní představu o Bibli, lze použít různé aktivizační metody. Uvádíme přehled těch, které se osvědčují bez toho, že bychom je členili vzhledem k věku žáků, protože většina z nich se dá přizpůsobit:

- rozdělení biblického výroku na dvě části, rozdání žákům, hledají se dvojice;
- rozdat otázky, promítnout prezentaci, žáci se snaží zachytit odpověď na „svou“ otázku;

- rozdat otázky; žáci se vzájemně obcházejí a zjišťují informace (otevřené otázky); zjišťování odpovědi z literatury;
- puzzle (otázky a odpovědi, na druhé straně může být obrázek nebo další úkol) – viz ukázková hodina „Návrat syna“;
- zobrazení snímku z prezentace nebo schématu: žáci jej komentují, co si k němu pamatují nebo formulují otázky pro druhé;
- domácí úkol na určité téma: např. ke slovu „láska“, „kříž“ aj. hledají výroky v Bibli; vytvoření prezentace (informatika), vzájemné představení výsledků práce;
- kufr: otázky klade skupina, hodnotíme kvalitu otázek;
- sněhová koule: rozdat otázky k řešení, řeší je nejprve jednotlivec, pak dvojice, čtveřice ... (za odpověď je hodnocena celá čtveřice);
- hraní rolí: skupina žáků připraví scénku, ve které řeší situaci navozenou biblickým příběhem, diskuse o možných řešeních situace;
- kolečko: žák vymyslí pojem vztahující se k Bibli a hodí molitanový míček spolužákovi. Ten musí přidat další související pojem; může jít i o věty k tématu (když někdo nebude souhlasit s řečeným výrokem, postaví se).

Tipy na zdroje dalších aktivit

SITNÁ, Dagmar. *Metody aktivního vyučování*. Portál, 2009.

POZDÍLKOVÁ, L.; BRANDEJS, Č. *Aktivizační metody pro výuku dějepisu*. Gaudeamus, 2007.

LOKŠOVÁ, I.; LOKŠA, J. *Pozornost, motivace, relaxace a tvořivost dětí ve škole*. Portál, 1999.

METODY VHODNÉ K AKTUALIZACI POSELSTVÍ BIBLICKÉHO TEXTU

Při seznamování se s obsahem biblických textů a při hledání jejich nadčasové výpovědi pro nás se uplatní různé metody práce s vlastním textem, ale také s jeho uměleckým ztvárněním např. formou ikony, uměleckého obrazu, didaktického obrazu, literárního či filmového zpracování. Umělecká díla zároveň text interpretují a můžeme v nich hledat poselství textu, jak mu jejich autor porozuměl. Při hledání aktuálního významu textu pro nás (jeho výzvy, odpovědi na naše otázky apod.) je někdy třeba pomoci si hrou, která poskytne žákům určitý prožitek, na jehož základě si mohou uvědomit svoji zkušenost korespondující se zkušeností obsaženou v biblickém textu. Uvedeme alespoň stručně příklady ke každé z nastíněných možností:

Metody podporující **čtení s porozuměním textu**. Na přiloženém CD uvádíme různé příklady vycházející z metod kritického myšlení. Soubor má název „Metody práce s textem“.

Četba ikony a hledání souvislostí: ikona na rozdíl od jiného uměleckého obrazu je ve východních křesťanských církvích považována za inspirovanou Bohem. Je obdobou biblického textu vyjádřeného obrazem. Proto se také ikony „píší“, nikoliv malují. Obsah ikony úzce souvisí s biblickým textem. Její výhodou je, že přímo ukazuje hluboké souvislosti mezi různými částmi Písma. Nežrídka se na ikonách objevují i motivy z nekanonických křesťanských spisů (tzn. ze spisů, které nebyly uznány církví jako Bohem inspirované a součást Bible). Příkladem takové ikony je Narození Krista, jejíž popis i příklad její „čety“ se žáky uvádíme v dokumentu „Ikona Narození Ježíše Krista – výklad a metodika“ na přiloženém CD.

S ikonou lze pracovat i s mladšími žáky tak, že vybereme některou z jednodušších – např. madonu s dítětem a rozdáme jim na papíře její kontury. Žáci vybarvují a dotvářejí ikonu podle předlohy. Při tom jim učitel vysvětlí hlavní symboly na ikoně, případně symboliku barev. Ta napoví, jak o osobě zobrazené na ikoně smýšleli naši předkové – křesťané a proč tuto osobu uctívali. Tato aktivita připraví žáky na naslouchání vánočnímu příběhu. Jako zdroj poznání ikon a jejich předloh doporučujeme stránky www.ikony-karlova.cz, kde najdete srozumitelný a přehledný popis jednotlivých typů ikon i jejich symboliky.

Umělecký obraz: také umělecké obrazy v sobě skrývají bohatou symboliku a vycházejí z řady biblických textů, které tak dávají do kontextu. Vybrali jsme ukázkou obrazu od středověkého malíře Piera della Francesca „Křest Krista“. Detailní popis obrazu najdete na CD v souboru „Obraz Ježíšova křtu“. Poté co se žáci seznámí s obsahem obrazu a souvislostí jeho prvků s biblickými texty, se pokusí formulovat, jaký význam Ježíšova křtu se snažil autor obrazu zprostředkovat.

Srovnání uměleckých obrazů na jedno téma od různých autorů a z různých epoch poskytuje opět celou škálu nových informací, které mají žáky podnítit k přemýšlení nad poselstvím biblické události. Zpracovali jsme metodiku ke srovnání tří obrazů na námět ukřižování Krista podle italské předlohy. Najdete ji na CD v příručce k modulu A. Porovnání obrazů jsme použili i v metodice „Ježíš v proměnách staletí“. K porovnání obrazů je zde využita metoda Vennových diagramů z kritického myšlení. Tato metodika je též součástí CD k příručce modulu A.

Zajímavé srovnání výpovědi obrazu nabízí práce s tzv. **Biblií chudých** (*Biblia pauperum*). Jedná se o typ Bible, který se objevil zejména ve 14. – 16. století. Jednotlivé listy této bible uvádějí vždy jedno z tzv. Kristových tajemství (tj. událostí z Ježíšova života, které mají hluboký význam pro poznání Boha). Ke každé z těchto evangelijních událostí jsou zobrazeny dvě ze Starého zákona, jejichž smysl Kristovo tajemství

osvětluje a jež jsou předobrazem novozákonní události. Např. starozákonními předobrazy Ježíšova křtu jsou: přechod Izraelitů Rudým mořem při jejich osvobození z egyptského otroctví a vstup do zaslíbené země Kanaán (viz obr. 8). Ukázky Bible chudých je možné najít pomocí vyhledávače na stránkách www.manuscriptorium.cz a využít je jen pro vlastní potřebu ve výuce.

Obr. 8: Ukázka obrázků z Bible chudých: starozákonní předobrazy k události Ježíšova křtu, 15. stol.

Pod pojmem **didaktický obraz** máme na mysli obrazy malované nebo kreslené věřícím autorem za účelem porozumění biblickému textu, ke kterému se vztahují. Těmto obrazům se také říká „katechetické obrazy“. Na příloženém CD najdete ve složce „Didaktické obrazy k biblickým příběhům“ výběr některých ze série od italského malíře Guernna Pery včetně zkrácené verze článku, jak lze s těmito obrazy ve výuce pracovat. Malíř využívá zejména symboliky barev (žlutá a červená versus modrá, zelená a fialová), aby znázornil vnitřní pocity postav a boj mezi dobrem a zlem. Tyto obrazy jsme použili i v metodikách k vánočnímu a velikonočnímu příběhu v modulu A.

Některé texty Bible inspirovaly prozaiky a básníky k vlastnímu zpracování jejich tématu. Úryvky z těchto **literárních děl** lze porovnat s původním textem Bible:

- **John Milton – Ztracený ráj** (duchovní epos, psán jako oslava revoluce, působivý je v něm nárek nad vlastní slepotou, děj probíhá ve dvou plánech – lidském a kosmickém; osou prvého je příběh pádu Adama a Evy, druhý zachycuje hlavní příčinu prvotního hříchu; zdůrazňuje svobodu lidského rozhodování proti zásahům osudu a Boží vůle.);

- **John Steinbeck – Na východ od ráje** (inspirace příběhem o Kainovi a Ábelovi) – románová kronika osudů fiktivní rodiny Trasků;
- **Ivan Olbracht – Biblická vyprávění** (převyprávěný Starý zákon);
- **František Hrubín – Jobova noc** (poema: mezi biblické symboly je zakomponována myšlenka na Čechy a jejich utrpení);
- **Henrik Sienkiewicz – Quo Vadis** (inspirace z dějin první církve).

Filmová zpracování biblických příběhů jsou pro využití ve výuce problematičtější. Autoři do nich vkládají značnou míru svého porozumění příběhu, doplňují hojně místa, která v původním biblickém textu nejsou. Proto je třeba nahlížet na tato díla výlučně jako na interpretaci autora scénáře, režiséra, herců a dalších tvůrců filmu. Výjimkou mohou být filmy zpracované jako didaktické pomůcky k výuce. Ke zdařilým v tomto ohledu patří např. v době vzniku této publikace oblíbené a dostupné „Animované biblické příběhy“ Starého a Nového zákona.

Cykklus „Animované biblické příběhy“ obsahuje celkem 40 příběhů. Každá čtveřice rozvíjí jedno z hlavních témat Bible (tzv. tematická sada). Například téma „Šance začít znovu“ začíná příběhem krále Šalamouna, který prosil o moudrost; na něj navazuje díl „Odpusť nám naše viny“ s výkladem podobnosti o nemilosrdném správci; díl „Ztracený syn“ rozvíjí téma odpuštění (otec mladšímu synovi) a neochoty odpustit (starší syn mladšímu bratrovi); a poslední díl série „Ježíšova modlitba“ vyjadřuje pokoru, kterou je třeba mít, aby byl člověk schopen pochopit, co vede k opravdu šťastnému životu. Vzhledem k tomu, že filmy jsou dlouhé 25 – 30 min., doporučujeme pro výuku tento postup:

- pokud to téma dovoluje, vybrat vhodnou část filmu (do 10 min), uvést žáky do tématu a promítnout vybranou část filmu;
- převyprávět příběh a doplnit k němu informace, které ve filmové ukázce nebyly; uvědomit si místo a čas děje, pojmenovat hlavní postavy;
- zdramatizovat vybranou scénu;
- hledat poselství příběhu (vzhledem k tématu filmu nebo čtveřice filmů, do které patří);
- hledat poselství příběhu pro nás (vztáhnout téma příspěvku na náš život);
- uvažování o podobných situacích v našem životě a diskuse o jejich řešení, přístupu k nim, důsledcích jednání apod.

Podrobné informace o cyklu, popisy jednotlivých dílů a pomůcky k nim (pracovní listy, omalovánky apod.) jsou uvedeny na stránkách: www.studionadej.sk/abp/.

Ve výuce lze využít i **filmy**, které se zabývají **tématy** důležitými pro život člověka a lidské společnosti. Na příloženém CD najdete ukázkou metodiky

pro práci s filmem „Kráľ sokolů“. Jedná se o koprodukční pohádku, jejímž režisérem je Václav Vorlíček. Příběh vybízí k řešení otázky svobody, solidarity a spravedlnosti. Poté co žáci shlédnou film a uskuteční se diskuse o jeho obsahu a výpovědi, je žákům předložen biblický text na stejné téma. Žáci porovnávají výpověď filmu, svá vlastní postoje a poselství biblického textu.

Využití zážitkových aktivit pro hledání smyslu podobenství: Oblíbeným literárním druhem Bible jsou podobenství. Jak slovo samo napovídá, hledáme určitou „podobnost“ mezi příběhem a naší zkušeností. K uvědomění si zkušenosti žáků napomáhají různé aktivity, jež nám nabízí např. dramatická nebo etická výchova a různé sbírky zážitkových her (viz doporučená literatura k této kapitole). Příklady pro mladší žáky:

O dvou synech

Biblický text Mt 21,28-31: „*Co myslíte? Jeden člověk měl dva syny. Přišel a řekl prvnímu: ‚Synu, jdi dnes pracovat na vinici!‘ On odpověděl: ‚Nechce se mi.‘ Ale potom toho litoval a šel. Otec přišel k druhému a řekl mu totéž. Ten odpověděl: ‚Ano, pane.‘ Ale nešel. Kdo z těch dvou splnil vůli svého otce?‘ Odpověděli: „Ten první!“*

Učitel vytiskne text na lístky v počtu poloviny žáků ve třídě. Poté připraví stejný počet prázdných lístků. Lístky rozloží po stole textem dolů. Žáci postupně přicházejí a vybírají si lístek. Kdo má lístek s textem, zvolí si k sobě někoho, kdo má prázdný lístek. Tak vzniknou dvojice. Ten, který má lístek, si jej sám přečte a poté převypráví svému kolegovi ve dvojici příběh. Ti, kdo slyšeli příběh jen vyprávět, se sejdou u tabule. První dostane křídu (pero) a zapíše na tabuli první slovo, jakoby chtěl příběh vyprávět. Pak ukáže na dalšího, který přidá druhé slovo. Ten ukáže na třetího, aby připsal třetí slovo. Pokračujeme tak dlouho, až se skupina u tabule shodne, že příběh je celý. Poté ti, kdo mají lístek s textem, schválí nebo upraví zapsaný text.

Co toto podobenství znamená? Jaká situace v našem životě může být podobná a k čemu vede? Zahrajte si hru na téma: Svět vzhůru nohama.

Učitel vysvětlí žákům pravidla: jeden z žáků bude vydávat příkazy: například „Ticho“, načež všichni (kromě toho, kdo vydal příkaz) udělají pravý opak a vykřiknou. Jiný příkaz: zvedni pravou ruku – někteří zvednou levou, jiní se pravou dotknou země, jiní zvednou pravou nohu... Záleží na fantazii žáků. Musí však jít o opak příkazu. Ten, kdo vydává příkazy, důsledně koná to, co příkazuje.

Ve druhém kole budou všichni poslušní a vykonají přesně to, co se řekne.

Reflexe: porovnejte obě situace. Jaké mají výhody a nevýhody. K čemu v důsledku vedou? Jaký způsob soužití lidí je ideální? Existuje? Je třeba řídit se nějakými příkazy? Rozvíňte se žáky diskusi a dejte jí pravidla.

O milosrdném Samaritánovi

Biblický text: L 10,30-36: Jeden člověk šel z Jeruzaléma do Jericha a padl do rukou lupičů; ti jej obrali, zbili a nechali tam ležet polomrtvého. Náhodou šel tou cestou kněz, ale když ho uviděl, vyhnul se mu. A stejně se mu vyhnul i levita, když přišel k tomu místu a uviděl ho. Ale když jeden Samařan na své cestě přišel k tomu místu a uviděl ho, byl hnut soucitem; přistoupil k němu, ošetřil jeho rány olejem a vínem, obvázal mu je, posadil jej na svého mezka, zavezl do hostince a tam se o něj staral. Druhého dne dal hostinskému dva denáry a řekl: ‚Postarej se o něj, a bude-li tě to stát víc, já ti to zaplatím, až se budu vracet.‘ Kdo z těch tří, myslíš, byl bližním tomu, který upadl mezi lupiče?“

Poselství: Dobří lidé jsou ti, kteří se chovají k druhým s láskou, i když je neznají. Když je třeba pomoci, postarají se. Například: pomoci převést přes ulici slepce, pomoci malému dítěti, které se ztratilo v supermarketu, pustit sednout staršího člověka v dopravním prostředku apod.

Aktivita: Aby člověk mohl pomáhat, musí to umět. Jedním z příkladů pomoci je tzv. první pomoc při zdravotní příhodě. Přineste lékárníčku a zvolte si postiženého. Děti se učí rozpoznávat předměty a poskytnout jednoduchým způsobem první pomoc: při říznutí nožem do prstu, při uskrípnutí prstu dveřmi, při zadření třísky, při výronu kotníku, při pádu z náradí v tělocvičně a podezření na zlomenou ruku... Děti jmenují další úrazy a učí se je ošetřovat a zacházet s nástroji.

UKÁZKOVÉ HODINY A POMŮCKY K VÝUCE O BIBLI

MOTIVACE ŽÁKŮ K ZÁJMU O BIBLI

O důležitosti probuzení zájmu u žáků pro práci s Bibli a jejími texty, jsme se již zmiňovali. Můžeme shrnout, že nejdůležitější roli hraje vztah učitele k tématu a jeho příprava na ně. O Bibli lidé tuší, že se bude dotýkat jejich niterného prožívání, proto také záleží na tom, jaký vztah mají žáci k učiteli, který téma předkládá, a jaká je atmosféra ve třídě. Práce s biblickými texty vyžaduje otevřenost a alespoň určitou míru vzájemné důvěry.

Kromě metodik a aktivit, které jsme představili výše, mohou žáky zaujmout i některá „nej“ o Bibli. Například:

- Bible je nejprodávanější knihou na světě.
- Bible je nejpřekládanější knihou na světě: V roce 2009 byla alespoň část Bible přeložena do 2454 jazyků. V roce 2010 z ní byla alespoň část přeložena do minimálně 3168 jazyků (údaje světové biblické společnosti).

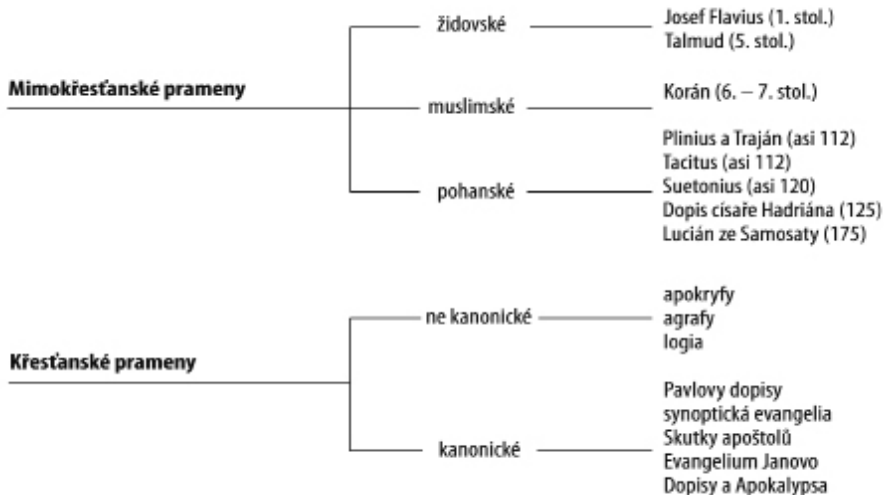
V České republice:

- Biblické příběhy zná 70% dotázaných lidí.
- Za prospěšnou v dnešní době považuje Bibli 43% lidí, 29% lidí s tímto tvrzením nesouhlasí.

Věřohodnost Bible

Zájem žáků o biblickou tematiku může být ovlivněn mnoha předsudky vůči křesťanství, a také tvrzeními, že Bible není věrohodnou knihou, protože obsahuje mnoho omylů. Je to dáno tím, že se neberou v úvahu její specifika. Z toho důvodu jsme zpracovali powerpointovou prezentaci „Věřohodnost Bible“, kterou lze použít pro žáky přibližně od 5. třídy základní školy. Prezentace je přepracováním krátkého výukového videa dostupného na YouTube v angličtině. Najdete ji na přiloženém CD.

Věřohodnost Bible podporují též prameny, které potvrzují historičnost některých jejích informací, zejména existenci Ježíše Krista a projevy působení prvotní církve po Ježíšově odchodu k Otci. Na obr. 9 je uveden přehled těchto pramenů:

Obr. 9: Přehled historických svědectví o existenci Ježíše Krista a projevech víry prvních křesťanů

Mimokřesťanské prameny	
Židovské	<ul style="list-style-type: none"> • Josef Flavius: Židovské starožitnosti (1. stol.), autor byl židovský historik. • Talmud (5. stol.), sbírka zákonů a tradic postbiblického židovství (viz také prezentace „Abeceda Bible“).
Muslimské	<ul style="list-style-type: none"> • Korán – posvátná kniha islámu. Korán vypráví některé příběhy ze života Ježíše, Mariina syna.
Ostatní	<ul style="list-style-type: none"> • Prokonzul Plinius ml. píše císaři Trajánovi o výskytu křesťanů v Bithynii a neví, jak se k nim má chovat, proto žádá císaře o radu. • Tacitus: římský historik, psal anály. Křesťany zmiňuje v souvislosti s obviněním, že zapálili Řím roku 64. Zmiňuje „Chresta“, který byl odsouzen na smrt za císaře Tiberia prokurátorem Pontiem Pilátem. • Suetonius: píše životopis císaře Nera, v němž se zmiňuje o pronásledování křesťanů, kterými Římané pohrdali. • Císař Hadrián píše prokonzulovi Minutiovovi o důkazech v římském tribunálu proti křesťanům. • Lucian byl řecký rétor. Ve svém díle „O smrti poutníka“ se posmívá křesťanům, protože: pohrdají smrtí, neboť věří, že jsou určeni k věčnému životu, pohrdají zákony kromě zákona, který jim dal jejich ukřižovaný mudrc, pohrdají všemi dobry a pokládají je za společné.
Křesťanské prameny	
Apokryfy	<ul style="list-style-type: none"> • Židovské a křesťanské knihy, které se podobají kanonickým knihám (tj. knihám uznaným jako součást Bible), ale do kánonu nepatří.
Agrafy	<ul style="list-style-type: none"> • Slova nebo výroky připisované Kristu, které se však nevyskytují v Bibli. Vznikly přizpůsobením evangelním výrokům, nebo jsou nepravé a v ostrém protikladu s Ježíšovou naukou a důstojností.
Logia	<ul style="list-style-type: none"> • Slova nebo krátké výroky Ježíšovy, které tvoří část synoptické tradice. Vznikly před Bibli a představují jeden z pramenů biblického textu Nového zákona.

Tab. 5: Prameny, které potvrzují historičnost některých informací v Bibli.

METODIKY K UKÁZKOVÝM HODINÁM NA CD

Na přiloženém CD najdete ve složce „B1-Bible kniha knih“ čtyři metodiky k ukázkovým hodinám, ve kterých se pracuje s vybranými texty z Bible:

Program „**A jak to bylo dál...**“ pro 1. – 3. třídu. Pracuje se s příběhem Jonáše, který byl pověřen úkolem mezi obyvateli Ninive. Jonáš se snažil utéci, ale vlivem dalších událostí nakonec úkol splnil. Bůh, který mu úkol zadal, se však zachoval jinak a obyvatele Ninive zachránil. To Jonáše rozzlobilo, připadal si jako hlupák. Text má vést čtenáře k zamyšlení se nad tím, jak zacházet se zlem u druhých lidí: můžeme důvěřovat v jejich „obrácení“? (Že změní své jednání?)

Program „**Návrat syna**“ pro 4. – 6. třídu nabízí podobenství o milosrdném otci a jeho dvou synech z evangelia podle Lukáše. Poskytuje podněty v oblasti vztahů mezi rodičem (vychovatel) a dítětem, které chce být nezávislé a samo rozhodovat o některých věcech svého života. Otec se v podobenství projeví jako ten, kterému záleží na vzájemném společenství mezi jím a oběma syny i mezi nimi navzájem.

Program „**Bible – kniha knih**“ pro 7. – 9. třídu se zabývá spíše Biblií jako takovou. Součástí je powerpointová prezentace, která řeší 11 otázek o Biblii. Do programu jsou zařazeny dvě textové ukázky ze Starého a Nového zákona, které spolu obsahově souvisejí (Iz 58,1-9a a Mt 25,31-46). Obě nabízejí odpověď na otázku, co je opravdovým dobrem v mezilidských vztazích.

Program „**Bible – rádce v životních situacích**“ je určen žákům středních škol. Žáci se seznámí se základními pojmy o Biblii dle výběru učitele nebo podle jejich zájmu. Dále jim program nabízí „verše, které se mohou hodit“ a odkazy na důležité výroky nebo pasáže Bible. Důležitou součástí programu je uvedení do problematiky literárních žánrů a rozpoznávání některých z nich. Tato dovednost má předcházet odsuzování Bible jako nepravdivého a nesmyslného textu. Pro nejstarší ročníky je zařazen i poslední bod programu o nejdůležitější části Bible a jejím poselství.

POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA A DALŠÍ ZDROJE

POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE

KAPITOLA	ZDROJE
Škola, kultura a Bible	SALVARANI, B.; TOSOLINI, A. <i>Bibbia, cultura, scuola</i> . Torino, 2011. <i>Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání</i> , VÚP, Praha, 2007. <i>Rámcový vzdělávací program pro gymnázia</i> , VÚP, Praha, 2007.
Mládež a Bible	www.mojekniha.cz Religiozita české mládeže na základě výběrového šetření. Zveřejněno na www.kam.cz , rubrika Downloads, složka Různé (15. 2. 2012).
Obsah učiva o Bibli	GIORIGIO, V.; PAGANELLI, R. <i>Il Catechista incontra la Bibbia</i> , CDB, Bologna, 1994. PANERO, Daniela a BOCCHINI, Sergio. <i>Didattica creativa</i> . Bologna : EDB, 2008. „Bibbia“. Storia, spiritualita, arte dalle origini fino ai giorni nostri. Vyrobito Abadia de Montserrat. VLKOVÁ, G. <i>Slovo Boží a slovo lidské</i> . Olomouc, 2007. PELIKAN, J. <i>Komu patří Bible? Dějiny Písma v proměnách staletí</i> . Praha : Volvox Globator, 2009. cs.wikipedia.org , heslo „Literární druhy“
Kompetence učitele pro práci s Bibli	KUBOVÁ, S. <i>Biblické příběhy z pohledu narativní analýzy</i> , in: <i>Cesty katecheze 2</i> (2011), s. 17 – 20. VOKOUN, J. <i>Číst Bibli zase jako Bibli. Úvod do teologické interpretace Písma</i> . Praha : Česká biblická společnost, 2011. GRONDIN, J. <i>Úvod do hermeneutiky</i> . Praha : Oikymenh, 1997. POKORNÝ, P. <i>Hermeneutika jako teorie porozumění: od základních otázek jazyka k výkladu bible</i> . Praha : Vyšehrad, 2006.

Metodické materiály k tématu „Bible“

Metody práce s textem	Čtením a psaním ke kritickému myšlení, soubor příruček RWCT. Praha : Kritické myšlení o.s., 2007. HECHTOVÁ, Anneliese. <i>Kreativní přístupy k Bibli</i> . 2. přeprac. vyd. Dolany u Olomouce : České katolické biblické dílo, 2008.
Výklad obrazu Ježíšův křest	MAZZARELLO, M. L.; TRICARICO, M. F. <i>Insegnare la religione noc l'arte. La missione di Gesù. Orientamenti per l'azione didattica</i> . Torino : Elledici, 2003.
Srovnání uměleckých obrazů	MAZZARELLO, M. L. – TRICARICO, M. F. <i>Insegnare la religione noc l'arte. Il mistero della Pasqua. Orientamenti per l'azione didattica</i> . Torino : Elledici, 2004.
Práce s filmem	FERRARIO, F. <i>Bibbia e cinema, 30 film per educare</i> . Torino : Elledici, 2010.
Metodiky k ukázkovým hodinám	http://www.theactionbible.com deti.vira.cz
PW Věrohodnost Bible – inspirace	
The Bible A Reliable Historical Document: http://www.youtube.com	

 DOPORUČENÁ LITERATURA A ZDROJE

Hebrejščina a řečtina

Hebrejská abeceda: např. na <http://cs.wikipedia.org>; jednoduchá tabulka je uvedena mezi pomůckami na přiloženém CD.

Jména zapsaná v hebrejštině: <http://www.my-hebrew-name.com/>.

Umělecké ztvárnění hebrejských písmen: http://www.hebrewart.com/illuminated_letters.html (anglicky, snadná orientace).

Pro překlad do řečtiny využijte www.google.cz, volbu Překladač (najdete jej na černé liště v části „Další“). Je třeba zvolit vstupní a výstupní jazyk. Po zapsání jména či jiného slova v češtině si lze nejen prohlédnout překlad do řečtiny, ale je možné si jej i poslechnout kliknutím na ikonu „zvuk“.

Vyhledání biblických textů podle témat

DEREK, W. *A co o tom říká Bible*. Česká biblická společnost, 2009.

Metody práce s biblickými texty

www.kritickemysleni.cz

SITNÁ, Dagmar. *Metody aktivního vyučování*. Portál, 2009.

POZDÍLKOVÁ, L.; BRANDEJS, Č. *Aktivizační metody pro výuku dějepisu*. Gaudeamus, 2007.

LOKŠOVÁ, Irena; LOKŠA, Jozef. *Pozornost, motivace, relaxace a tvořivost dětí ve škole*. Portál, 1999.

Čtením a psaním ke kritickému myšlení, soubor příruček RWCT. Praha : Kritické myšlení o.s., 2007.

K výkladu biblických textů

www.bibleonline.cz

Řada „Malý stuttgartský komentář“, celkem 18 dílů od různých autorů. Praha: Karmelitánské nakladatelství, vycházelo v letech 1996 – 2002.

Řada „Výklady ke Starému zákonu“, celkem 5 dílů od členů starozákonní překladatelské komise. Praha: Karmelitánské nakladatelství, vycházelo v letech 1996 – 1998.

ALEXANDER, P. ALEXANDER. *Průvodce Biblií*. Praha: Česká biblická společnost, 2. vyd., 2009. Překlad slavné biblické příručky je určen pro ty, kteří se setkávají s Biblií poprvé, a jeho záměrem je pomoci čtenářům porozumět biblickým textům.

Prostředí Bible

Témata: *svět biblického člověka (země Kenaán a její přírodní bohatství; kalendář, míry, odívání, svátky, hudební nástroje; Jeruzalém a jeho chrám; Římská říše a židovské království; Nový zákon od vzniku dodnes; místa spojená s životem Ježíše Krista*.

Pro žáky základní školy

FEINBERGOVÁ; VAMOSHOVÁ. M. *Každodenní život v Ježíšově době*. KNA, 2009.

ROCKOVÁ, Lois. *Ježíš – encyklopedie*. KNA, 1996.

MUSSET, Jacques. *Kniha o Bibli – Starý zákon*. Albatros, 1992.

MUSSET, Jacques. *Kniha o Bibli – Nový zákon*. Albatros, 1991.

LUBSCZYK, Hans. *Evangelia v obrazech – srovnání Marka, Matouše a Lukáše*. Zvon, 1993.

DONEY, Maryl. *Jak k nám přišla Bible*. SPN a ČBS, 1993.

DOWLEY, Tim. *Školní biblický atlas*. Česká biblická společnost, 1994.

DOWLEY, Tim. *Školní průvodce Biblií*. Česká biblická společnost, 1994.

PACOMIO; VANETTI. *Malý biblický atlas*. Portál, 1992.

Pro žáky středních škol

KEENE, Michel. *Bible – kapesní průvodce*. Biblion, 2011.

Kol. *Průvodce Biblií*. Česká biblická společnost, 2009.

Pro učitele

NOSEK, DAMOHORSKÁ. *Židovské tradice a zvyky*. Karolinum, 2010.

RYŠKOVÁ, M. *Doba Ježíše Nazaretského*. Karolinum, 2008.

VLKOVÁ, G. *Slovo Boží a slovo lidské*. Olomouc, 2007.

Multimediální pomůcky

ŽIDOVSTVÍ – powerpointová prezentace, ke stažení na www.cestykatecheze.cz v rubrice „Ke stažení“ ve složce 0901-21.

IZRAEL, SVĚDEK JEŽÍŠOVA PŘÍBĚHU – powerpointová prezentace, uvedena na CD příručky k modulu A: Využití křesťanského dědictví ve výuce – Poselství křesťanských svátků.

Obrazové a filmové pomůcky

www.ikony-karlova.cz

www.manuscriptorium.cz (Lze zde najít ukázky starých rukopisů Bible; v sekci „Uživatelům“ - „Přípravy do školy“ jsou zpracovány čtyři pracovní listy s ilustracemi biblických motivů z Vyšehradského kodexu.)

„Animované biblické příběhy“ vhodné k výuce na I. stupni ZŠ:

<http://www.studionadej.sk/abp/> (více viz také výše v kap. „Některé metody práce k hledání poselství biblického textu pro nás“).

KŘESŤANSKÉ STAVBY: KOSTELY A KLÁŠTERY

Projekt „Noc kostelů“, který je v českých městech a obcích realizován od roku 2009, nabízí obyvatelům těchto míst možnost vstoupit do prostoru, který považují křesťané za privilegované místo setkání mezi člověkem a Bohem. Jak ukazují statistiky (viz např. zprávy z www.nockostelu.cz), zájem české veřejnosti je velký. Proto je na místě věnovat tomuto tématu prostor i v našem projektu.

Klásterům se zatím takového docenění ve veřejnosti nedostává. Z jejich činnosti a vývoje lze „vyčíst“, k jakému konání inspirovala lidi křesťanská víra a za co činnosti klášterů vdčíme. Chceme učitelům i žákům představit kláštery též jako živé buňky, které působí na různých místech naší republiky dodnes.

V této kapitole najdete nejprve zasazení tematiky do RVP. Samostatné kapitoly o kostelech a o klášterech začínají stručným uvedením do obsahu tématu a poté představují metodické materiály a pomůcky, které jsme vytvořili pro projekt VKD. Jedná se o interaktivní CD s názvem „Křesťanské kostely“, o pracovní sešit „Katedrála Svatého Ducha v Hradci Králové“ a o interaktivní DVD „Kláštery“.

PROSTOR PRO ZAŘAZENÍ VÝUKY O KOSTELECH A KLÁŠTERECH V RÁMCOVÝCH VZDĚLÁVACÍCH PROGRAMECH

Tabulka č. 6 obsahuje přehled vzdělávacích oblastí, v nichž je možné uplatnit učivo o kostelech a klášterech. Co se týče kompetencí žáka, znalosti nabyté v nabízených programech rozvíjejí kompetence k učení a občanské kompetence. Přispívají též k rozvoji kompetence komunikativní, sociální a personální.

Souvislost tematiky „Kostely a kláštery“ s RVP – I. stupeň ZŠ	
Člověk a jeho svět	<ul style="list-style-type: none"> Místo, kde žijeme: obec – významné budovy Lidé kolem nás: povolání kněz či řeholník/řeholnice – význam a potřeba v minulosti a dnes; řeholní komunita – způsob života v bratrském či sesterském společenství
Umění a kultura	<ul style="list-style-type: none"> stavební sloh kostela a kláštera, umělecké předměty; příběh kostela či kláštera
Průřezová témata	<ul style="list-style-type: none"> Osobnostní a sociální výchova Multikulturní výchova Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Souvislost tematiky „Kostely a kláštery“ s RVP – II. stupeň ZŠ

Člověk a společnost

• Dějepis

Člověk v dějinách: význam zkoumání dějin, získávání informací o dějinách, historické prameny (klášterní kroniky, manuscripty a jejich iluminace – zdroj poznání běžného života apod.).

Křesťanství a středověká Evropa: křesťanství; struktura středověké společnosti, funkce jednotlivých vrstev; kultura středověké společnosti – románské a gotické umění a vzdělanost.

Objevy a dobývání, počátky nové doby: zámořské objevy a počátky dobývání světa a s nimi spojené jezuitské misie, které vnášejí jiný přístup k národům kolonizovaných zemí; barokní kultura a osvětenství a přínos učenců z řad řeholníků; rušení klášterů císařem Josefem II.

Modernizace společnosti: industrializace a její důsledky pro společnost a tím spojený vznik řady řeholních společností řešící sociální problémy své doby; objevy a vynálezy učenců – řeholníků apod.

Moderní doba: působení řeholních společností ve školství a sociálních službách.

Rozdělený a integrující se svět: Československo od únorového převratu do r. 1989 – pronásledování a zákaz činnosti řeholních společností, akce K50, důvody k radikálnímu zákroku, působení řeholních společností v ilegality.

• Výchova k občanství

Člověk ve společnosti: naše obec, region, kraj – důležité instituce, zajímavá a památná místa, významní rodáci; ochrana kulturních památek; kulturní život – rozmanitost kulturních projevů, kulturní hodnoty, kulturní instituce.

Člověk jako jedinec: podobnost a odlišnost lidí – rozdíly v prožívání, myšlení a jednání; vnitřní svět člověka – systém osobních hodnot, stereotypy v posuzování druhých lidí; osobní rozvoj – životní cíle a plány, životní perspektiva, význam motivace, aktivity, vůle a osobní kázně při seberozvoji.

Mezinárodní vztahy, globální svět: projevy, klady a zápory globalizace – kláštery byly vždy nadnárodní, globalizované instituce fungující na stejných pravidlech. Probíhala zde čilá výměna zkušeností a poznatků v mezinárodním měřítku. Také křesťanské kostely mají na celém světě stejný účel, jejich výstavba a bohoslužba v nich se řídí stejnými pravidly. V případě mezinárodních setkání se pak užívá i společná „církevní“ řeč – latina.

Člověk a příroda

- Některé řeholní společnosti se věnovaly vědě – jde např. o jezuitu. Mezi členy jejich řádu byli vynálezci v různých oborech, zejména ve fyzice a v biologii.

<p>Umění a kultura</p> <ul style="list-style-type: none"> • Výzdoba kostelů svědčí o kulturní vyspělosti a postavení zakladatele; venkovské kostelíky představují lidové umění; některé kostely uchovávají významné památky. • V klášterech, které vznikly ve středověku a v době barokní jsou shromážděny mnohé umělecké poklady. V Královéhradeckém kraji se nabízí jako místo pro výlet či exkurzi klášter v Broumově. • Výtvarná výchova: iluminace rukopisů, které vznikaly v klášterech.
<p>Člověk a svět práce</p> <ul style="list-style-type: none"> • Benediktinské kláštery svým propojením duchovního života a práce „Modli se a pracuj“ ukazují určitý životní styl, kde má práce významné místo. Stojí za to pátrat, jak probíhá život řeholníků podle tohoto hesla a co to člověku přináší.
<p>Osobnostní a sociální výchova</p> <ul style="list-style-type: none"> • Řeholní komunity žijí jako rodina bratrů či sester. Jejich dílo je výsledkem společného úsilí. To může být inspirací při rozvíjení mezilidských vztahů, komunikace, kooperace a kompetice žáků.
<p>Výchova demokratického občana</p> <ul style="list-style-type: none"> • Principy soužití s minoritami – respekt k identitám (křesťané, řeholní společenství).
<p>Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jsme Evropané – kořeny a zdroje evropské civilizace.
<p>Multikulturní výchova</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kulturní diference – člověk jako součást určité skupiny lidí přijímající jiný způsob života. • Princip sociálního smíru a solidarity realizovaný řeholními společnostmi.
<p>Environmentální výchova</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lidské aktivity a problémy životního prostředí, vztah člověka k prostředí: příklad z historie - působení klášterů při kultivaci krajiny a při zavádění způsobů hospodaření.
<p>Souvislosti tématiky Bible s RVP – střední školy</p>
<p>Osobnostní a sociální výchova</p>
<p>Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech</p> <ul style="list-style-type: none"> • Žijeme v Evropě – evropské kulturní kořeny a hodnoty.
<p>Multikulturní výchova</p> <ul style="list-style-type: none"> • Základní problémy sociokulturních rozdílů. Psychosociální aspekty interkulturality.

Člověk a společnost

- Dějepis: křesťanství jako nové kulturní a společenské pojítka – role klášterů v různých oblastech života společnosti; barokní kultura a renesance klášterů, stavba většiny kostelů (souviselo se „zahuštěním“ duchovní správy); osvícenství – rušení klášterů císařem Josefem II.; rušení klášterů komunistickou vládou v roce 1950 (akce K).
- Občanský a společenský základ: Člověk jako jedinec – poznání odlišného stylu života řeholníků; Úvod do filosofie a religionistiky – víra v lidském životě.

Tab. 6: Souvislost obsahu tématu „Kostely a kláštery“ se vzdělávacími oblastmi a obory Rámcových vzdělávacích programů pro základní vzdělávání a pro gymnázia (i další střední školy)

KOSTELY

UVEDENÍ DO TÉMATIKY A ZÁKLADNÍ INFORMACE PRO UČITELE

Autorem této kapitoly je Michal Sklenář

V polyteistických náboženských systémech může mít každé božstvo svoji vlastní svatyni, často i regionálně omezenou: kupříkladu ve starověkém Egyptě uctívali – kromě hlavních božstev celostátních – obyvatelé každého města jiného boha. Monoteistická náboženství naproti tomu uctívají jediného Boha na mnoha místech. Posvátné prostory v nejširším slova smyslu určené k tomuto účelu se obecně nazývají „chrámy“. Právě myšlenka univerzálního Božího působení ve světě a zároveň jeho smysly postihnutelná přítomnost na konkrétním místě stojí v pozadí budování posvátných prostor v judaismu a křesťanství.

Prostory uctívání Boha v judaismu a křesťanství

Židovské chápání Božího působení vychází z myšlenky Boží svatosti, která znamená naprostou odlišnost Hospodina od světa. Křesťanství hovořící o Bohu, jenž se stal člověkem, ukazuje Boha, který je ve světě přítomný, ale přitom není jeho součástí, naopak ho přesahuje (imanentní a transcendentní).

JUDAISMUS

Již Šalomoun při stavbě chrámu říká: „*Ale může Bůh opravdu sídlit na zemi, když nebesa, ba ani nebesa nebes tě nemohou pojmout, natož tento dům, který jsem vybudoval?*“ (1 Kr 8, 27). Místo Božího přebývání se chápe jako posvátné proto, že Hospodin zde vyslýchá modlitby svého vyvoleného lidu (1 Kr 8, 29; Da 6, 11). Proto se Židé při modlitbě obrací směrem k Jeruzalému.

Stan setkávání: V knize Exodus je podrobně líčena událost pro židovské nábožen-

ství určující: Bůh vyvádí svůj zotročený národ Izrael z Egypta, aby mohl svobodně žít v zaslíbené zemi. Při putování do této nové domoviny obdrží na hoře Sinaji Desatero psané Božím prstem na dvě kamenné desky. Deset bodů Božího zákona a dalších 636 ustanovení Mojžíšova zákona má od nynějška tvořit právní i náboženské vymezení judaismu.

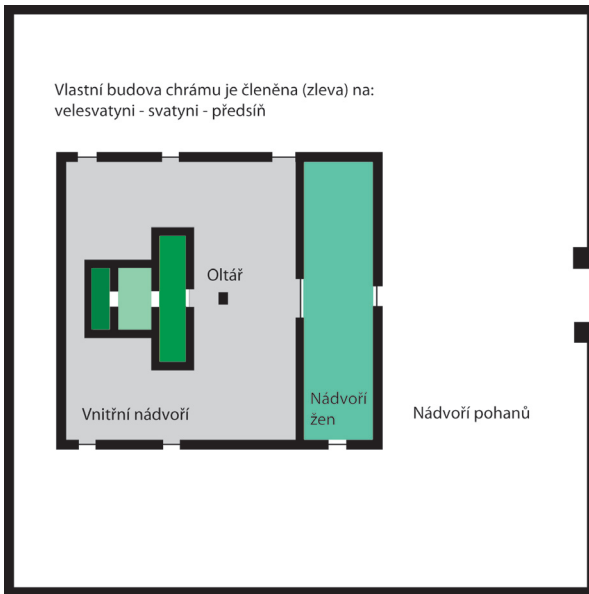
Desky zákona jsou poté uloženy do „archy úmluvy“: speciálně vyrobené, bohatě zdobené, přenosné schránky – symbolu Boží přítomnosti. Archa úmluvy je v době táboření Izraele (putování trvalo čtyřicet let) uložena ve stanu setkávání.

První a Druhý chrám v Jeruzalémě: První chrám postavil na tzv. Chrámové hoře v Jeruzalémě král Šalamoun (970 – 931 př. Kr.). Tento chrám zničili Babylóňané při dobytí Palestiny v roce 586. Druhý chrám, nazývaný také podle stavitele Zorobábelův nebo podle tehdejšího vrcholného židovského představitele Herodův, byl dostavěn v roce 518 př. Kr. a existoval až do roku 70, kdy byl Římany srovnán se zemí. Z tohoto Druhého chrámu je zachována doposud pouze tzv. „Zed' nářků“, vůbec nejposvátnější místo judaismu.

Obr. 10: Zed' nářků – část pro ženy. Foto: Veronika Čepelková

Jeruzalémský chrám představoval posvátný prostor par excellence. Židovství zvláštním způsobem klade důraz na hierarchii posvátna: kromě přesného odstupňování

Obr. 11: Půdorys jeruzalémského chrámu (tzv. Druhého chrámu)

Synagogy: Židé od římské nadvlády v Palestině až do roku 1948, kdy vznikl Stát Izrael, nevlastnili žádnou zemi. V této situaci se izraelský národ v průběhu dějin rozptýlil do různých částí světa (diaspora) a vytvořil zde své komunity. Tyto židovské obce tvořily až do cílené genocidy rozpoutané totalitním nacistickým režimem (šoa, nesprávně holokaust) významnou menšinu v celé Evropě. Synagogy (z řec. synagógé – shromáždění) mají jiný účel než chrám, jedná se o modlitebny určené ke scházení obce a k ní přidružené školy. Každý muž, který chce do synagogy vstoupit, si musí na temeno hlavy nasadit malou čepičku (jarmulka či kipa).

KŘEŠŤANSTVÍ

Křesťanství, monoteistické náboženství vzniklé v kulturním prostoru helénistického římského impéria v Palestině obývané Židy, původně programově žádné posvátné prostory nevytvářelo. Jednak z důvodů sociálních (místní pronásledování ze strany Židů i římského státu), jednak z důvodu postupného vytváření vnější podoby křesťanství (postupný rozchod s židovstvím a chrámovým kultem) a jednak z důvodu jiných důrazů (šíření evangelia a slavení eucharistie s důrazem na společenství).

Od domácí církve ke konstantinovskému obratu: V komunitách prvních křesťanů žádné chrámy v současném slova smyslu rozhodně nenalezneme. Hovoříme o takzvané „domácí bohoslužbě“: v domech obývaných křesťany se určitá část prostoru vyčlenila ke konání bohoslužby – slavení eucharistie. Postupně, když do řad málo etablované

času a posvátnosti osob také dělí jeruzalémský chrám na jednotlivé okrsky: nádvoří pohanů přístupné všem; svatyni, do níž smí vstoupit pouze Židé mužského pohlaví; a velesvatyni, kam vstupoval pouze velekněz jednou do roka, aby vyprosil pro lid požehnání.

křesťanské církve přicházeli i zámožnější obyvatelé měst, se část domů těchto lidí vyhradila pro pravidelné nedělní eucharistické shromáždění.

Sakralizace a výstavba křesťanských chrámů po roce 313: Rok 313 znamená zásadní zlom v dějinách křesťanské církve kvůli vydání milánského ediktu císařem Konstantinem Velikým. Počet obyvatel římského impéria hlásících se ke křesťanské víře stoupá a obce mají potřebu scházet se celé společně na jednom místě. Začíná období rozsáhlé stavební činnosti v celé římské říši, chrámy se staví zejména na významných místech a na hrobech mučedníků. V Římě nahrazuje původních 25 titulárních shromaždišť Lateránská bazilika. Ve stejném období dochází k připisování druhotných duchovních významů původně ryze praktickým záležitostem. Typickým příkladem jsou liturgická roucha a také vybavení chrámů.

Hierarchie křesťanských chrámů: Rozdílné označování křesťanských posvátných budov působí nepřehledně jen zdánlivě. V zásadě se může jednat o dvojí rozlišení: územně-správní nebo zvláštní zdůraznění významnosti místa.

Základní organizační jednotku katolické církve tvoří diecéze (místní církve) v čele s biskupem. Chrám stojící v biskupském sídelním městě se nazývá katedrálou; pokud má diecéze dvě významná centra, vzniknou dva biskupské chrámy nazývané konkatedrálami (v ČR v Ostravě a v Opavě). Spravuje-li chrám kapitula kanovníků, tedy sbor kněží – kanovníků, nazývá se chrám kapitulní. K nejčastějšímu pojmenování církevní stavby určené k bohoslužbám – kostel – se přidávají přízviska podle jeho zařazení v systému farní správy: kostel farní (centrum farnosti) a kostel filiální (jiný kostel, mimo sídlo faráře). Z historického významu místa může plynout i označení jiné, v českém prostředí „kostel děkanský“ či „kostel proboštský“ odkazující na to, že v minulosti byla farnost povýšena na děkanství či probošství. Dnes toto označení nemá praktický význam. Kaple většinou označuje stavbu malých rozměrů nebo část většího chrámu se zvláštním zasvěcením i určením, např. kaple svatého Václava v katedrále svatého Víta, Václava a Vojtěcha v Praze, kde jsou uloženy české korunovační klenoty.

Označení dóm vychází z latinské zkratky D.O.M., původně pohanské formule *deo optimo maximo* zasvěcující chrám určitému božstvu. Později z lat. *domus* – (pánův) dům označoval biskupovu domácí kapli, od počátku novověku přešlo označení na některé katedrály a jiné významné chrámy. Baziliky z hlediska architektonického označují starokřesťanskou stavbu se specifickými rysy. V hierarchii křesťanských chrámů rozlišujeme baziliky jakožto chrámy se zvláštními právy větší (*basilica maior*) a baziliky menší (*basilica minor*). Baziliky větší jsou pouze čtyři, všechny v Římě. Titul bazilika menší uděluje papež kostelům jako zvláštní vyznamenání při slavnostní příležitosti – např. Jan Pavel II. povýšil na baziliku menší chrám na Velehradě při své návštěvě zde.

Vnější atributy křesťanských chrámů

Jednotlivé architektonické slohy přinášejí v sakrálních stavbách různé důrazy: od temných a malých románských rotund se dostáváme k vypjatým a vertikální rozměr podtrhujícím gotickým katedrálám a odtud zase k barokní rozvlněnosti, zdobnosti a sloupům. Nicméně můžeme vysledovat společné prvky, obecné vnější atributy, křesťanských chrámů, přestože nenalezneme všechny zastoupené v každém slohu ve stejné míře. V Benedikcionále čteme o důstojnosti všech částí chrámu: „*Každá část chrámu má napomáhat k utváření důstojného a esteticky uceleného prostředí domu modlitby, kde se shromažďuje Boží lid.*“

NASMĚROVÁNÍ NA VÝCHOD

Z východu je podle výpovědí Bible očekáván druhý příchod Ježíše Krista k soudu na konci věků. Ve slavnostním velikonočním hymnu (exultet) se v závěru zpívá o velikonoční svíci (paškálu) toto: „*Plamen její ať spatří jitrní Vládce světla. Onen totiž Vládce světla, který nezná západu. Ten, který se vrátil z říše zemřelých a jasně zazářil lidskému rodu: tvůj Syn, Ježíš Kristus (...).*“

Na nasměrování na východ se ovšem nelpí. Kupříkladu situační důvody mohly stavbu posunout a v současné době se již na symboliku světových stran neklade velký důraz.

VĚŽE A ZVONY

Charakteristickým znakem velké části kostelů jsou věže, často také určují typický ráz města nebo alespoň jeho historického jádra. Věže vlastně tvoří „zdvížený prst chrámu“, který ukazuje k nebi. Symbolicky tak odkazuje na místo Božího sídla a věčné blaženosti (tj. cíle lidského života). Svatý apoštol Jan píše totiž ve své Apokalypse, že nebeský Jeruzalém už nepotřebuje chrám.

Malé zvonky tvořily součást oděvu izraelských kněží a svatý Pavel používá obraz zvonu ve velepisní lásky. Pavel v tomto obraze naráží na velké nádoby z bronzu z Kampánie (lat. *campana* a odtud kampanologie). Součástí kostelů jsou běžně od 6. století a před vlastním používáním se požehnají: „*Bože, tvůj hlas se už od počátku ozýval v nitru člověka a zval ho k životu ve společenství s tebou, sděloval mu nevyslovitelné a povzbuzoval ho k úsilí o vlastní spásu. Tys přikázal svému služebníku Mojžíšovi, aby svolával shromáždění lidu troubením stříbrné trubky, a v tvé církvi svolává k bohoslužbě hlas zvonu tvůj lid Nového zákona (...).*“ Zvony slouží především ke svolávání na bohoslužbu či k modlitbě (především v poledne a večer tzv. klekání), oznamují a provázejí události radostné (zvolení nového papeže, příjezd biskupa do města, závěr svatebního obřadu, eucharistický průvod) i bolestné (výzva k modlitbě za zesnulého – umíráček, průvod s rakví z kostela). Zvony se tak podílejí na podtržení rozměru církve jako *koinonia* – spole-

čenství s trojjedinným Bohem i mezi křesťany navzájem. Zvony patří k hudebním nástrojům. Ruční zvonění je poměrně náročnou dovedností vyžadující fyzickou sílu i cit zároveň.

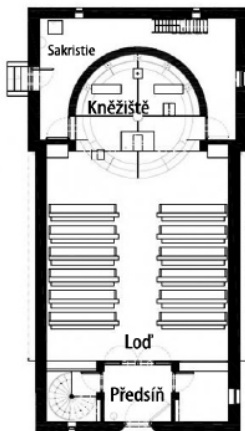
VITRÁŽE

Barevně zdobená okna kostelů se nazývají vitráže. Světlo prozařující výzdobu jejich skel odkazuje na Kristův výrok z Horské řeči: „Vy jste světlo světa.“ (Mt 5,14a). Modlitba určená k žehnání nových vitráží tento důraz jasně dokládá: „Dobry Bože, ty jsi pramen pravdy a veškeré krásy. Chválíme tě a s důvěrou prosíme, ať i nová okna v našem chrámě slouží ke tvé cti a slávě a k našemu posvěcení. Ať nám připomínají, že i skrze nás má pronikat tvé světlo do světa, plného stínů a temnoty. Požehnej nám všem, abychom byli dětmi světla, a každý, kdo vidí nás, tím snadněji ať nachází cestu k tobě.“

Vnitřní členění a teologie posvátného prostoru

Logické vnitřní uspořádání chrámu má svoji hlubokou symboliku. Již jsme se zmiňovali o tom, že každý architektonický styl přináší do sakrální architektury určité důrazy. Neměnným společným jmenovatelem všech křesťanských chrámů ale zůstává představa chrámu jako mikrokosmu, tedy místa, jemuž je vtisknut určitý pevný řád.

LOŤ A PRESBYTÁŘ

Obr. 12: Půdorys křesťanského kostela: v centru kněžiště je oltář, dále je zde umístěno sedadlo pro kněze a ambon. Zdroj: www.stavbaweb.cz

Dvě hlavní části chrámu odpovídají rozdělení úloh v Božím lidu (tímto termínem se také označuje církev). Vyvýšený stupeň kněžiště (také presbytář, tj. prostor v čele kostela) býval oddělen od tzv. lodi kostela mřížkou. Naznačovalo se tak oddělení kléru od laiků. „Klérus“ je sbor posvěcených služebníků, tj. biskupů, kněží a jáhnů. Ti jsou ke své službě svěcení vkládáním biskupových rukou a byli nazýváni „církev učící“. Označení „laici“ se vztahuje na všechny ostatní věřící bez ohledu na jejich službu (např. varhaníka, ministranta, kostelníka, katechetky apod.). V minulosti byli považováni za „církev slyšící“.

Ve 20. století se prosadilo jiné pojetí Božího lidu, takže se dnes nerozlišuje mezi církví „učící“ a „slyšící“, ale zůstalo rozdělení na nositele tzv. služebného kněžství (tj. biskup, kněz, jáhen) a na laiky. Ti všichni jsou shromážděni kolem jediného Kristova oltáře, i když ti, kteří přijali kněžské svěcení, se pohybují při bohoslužbě v kněžišti

a ostatní pokřtění lidé, kteří jsou právoplatnými účastníky společného liturgického slavení, jsou shromážděni v lodi kostela.

Načrtnuté rozdělení neznamená, že do kostelů nemají nepokřtění přístup (ačkoliv v minulosti se katechumeni, tj. kandidáti křtu, účastnili pouze části slavení eucharistie), ukazuje jen na rozdílnou účast na jediném kněžství Ježíše Krista a rozdílné úkoly laiků a kleriků.

KOSTEL JAKO BIBLIA PAUPERUM: SOCHY, OBRAZY, NÁSTĚNNÉ MALBY (FRESKY)

Výzdoba chrámů slouží především k Boží oslavě: velkolepost stavby, její nákladnost a honosnost mají ukazovat právě vznešenost Boha. Sekundární a později objevený význam chrámové výzdoby můžeme pojmenovat jako bible chudých – *biblia pauperum*. Po mnoho set let tvořilo v evropské společnosti vrstvu alespoň minimálně vzdělaných lidí pouze malé procento obyvatelstva. Tento známý fakt vedl zejména v období katolické reformy po Tridentském koncilu (1563 byl ukončen) ke snaze předkládat starozákonní příběhy, evangelijní události či legendy o mučednících i neverbální formou: pomocí sochařské a malířské výzdoby kostelů i jiných posvátných míst.

Jako příklad nám může posloužit čtrnáct obrazů zachycujících v dramatických scénách události křížové cesty Ježíše na Kalvárii. Středověká zbožnost přinesla důraz na detailní vykreslování utrpení a smrti Páně. Ve 14. století šířil Řád menších bratří ze Svaté země do Evropy pobožnost křížové cesty. Františkáni působící v Jeruzalémě si připomínali Ježíšův soud, cestu s křížem, smrt atd. přímo na místech, kde k nim došlo. Postupně tak vznikly plastické výjevy z pašijí, které poutníci kvůli jejich silné vypovídací a symbolické hodnotě přinesli do svých domovů. Tak se na kopcích po celé Evropě objevila zastavení křížové cesty (ustálený počet čtrnácti ovšem pochází až z počátku 17. století), od 18. století se staly obrazy křížové cesty běžnou součástí interiérů kostelů.

Samostatnou kapitolu křesťanské ikonografie tvoří atributy jednotlivých světců. Při pohledu na usměvavého biskupa se třemi zlatými jablky u nohou si měl každý vzpomenout na příběh o laskavém pastýři svatém Mikuláši.

VSTUP: SCHODY, DVEŘE, KROPENKA

Ke vchodům do chrámů často vede alespoň několik schodů. Vystupování po schodech má přicházejícímu připomenout, že vchází do domu modlitby (Mt 21,13) a že se má k této modlitbě pozvednout, tj. soustředit se na ni. Židé se při vystupování na chrámovou horu v Jeruzalémě modlili: „*Kdo smí vystoupit na Hospodinovu horu? Kdo smí stát na jeho svaté místě. Ten, kdo má nevinné ruce a čisté srdce, jehož duše nebaží po marnosti.*“ (Ž 24,3-4a).

Když někdo prochází bránou chrámu, opouští venkovní svět a vstupuje do posvátného prostoru. Proto se má do tiché svatyně vstupovat pomalu, aby tento přechod bylo možno zakusit. Při průvodu o Květné neděli, při němž znovu prožíváme vjezd Ježíše do Jeruzaléma, se během návratu do kostela zpívá: „*Zdvihněte, brány, své klenby,*

zvyšte se, prastaré vchody, ať vejde král slávy!“ (Ž 24,7). V minulosti stával u vstupu do chrámu nositel jednoho z nižších svěcení, ostiář. Vítal příchozí a také dohlížel, aby do svatyně nevešel někdo nepovolaný.

Znamení kříže učiněné rukou ponořenou do svěcené vody v kropence má celou škálu významů. Především se jedná o nejkratší vyznání víry v trojjedinného Boha Otce, Syna a Ducha svatého provázené pokleknutím směrem ke svatostánku. Člověk se přichází do chrámu setkat s Bohem. Druhým důležitým významem je připomínka křtu, křestního obmytí. Člověk si uvědomuje svůj statut dítěte Božího, člena církve. Ne náhodou začíná obřad svátosti křtu právě u vchodu do kostela. Se svěcenou vodou se při některých obřadech provádí tzv. výkrop věřících na znamení kajícího: „*Pokrop mě yzopem a budu čistý, umyj mě a budu bělejší než sníh.*“ (Ž 51,9).

OLTÁŘ

Stůl, který bývá umístěn ve středu kněžiště, se nazývá oltář. Židovští patriarchové stavěli Hospodinu oltáře tam, kde se jim zjevil nebo projevil zvláštní milost; také součástí jeruzalémského chrámu byl oltář určený k zápalným obětem. V křesťanství nejsou přinášeny žádné zápalné oběti býků či beránků ani ničeho jiného. Křesťané si při tzv. eucharistické bohoslužbě zpřítomňují oběť Ježíše Krista na kříži, a také jeho vzkříšení a oslavení.

Oltář proto symbolizuje v chrámu samotného Krista: pevnou skálu (1 K 10,4), kvádr nárožní (Ef 2,20) a živý kámen (1 P 2,4). Má tvořit skutečný střed posvátného prostoru. Oltář se stává oltářem zasvěcením, tedy určením pro jeden jediný účel – slavení nekrvavé eucharistické oběti. Pátá velikonoční preface tyto skutečnosti vystihuje naprosto přesně: „*Vždyť naše velikonoční oběť je tvůj Kristus. On vydal sám sebe za nás, a co oběti zákona naznačovaly, naplnil skutečností kříže. On je náš kněz, náš oltář, náš pravý a jediný Beránek, on všechno s tebou smířil. Skrze něho vstoupila do světa tvá radost (...)*“.

AMBON – MÍSTO HLÁSÁNÍ BOŽÍHO SLOVA

Součástí interiéru každého kostela bývá vyvýšená kazatelna, ze které se předčítalo a vysvětlovalo Boží slovo zapsané v Bibli. Bývá proto zdobena symboly evangelistů a často také odkazem na Desatero Božích přikázání. Reforma, která se začala uskutečňovat v římskokatolické církvi v 60. letech 20. století po Druhém vatikánském koncilu, opět navrátila do užívání vyvýšené pulty – ambony určené pro čtení z Písma svatého a přednesu jeho výkladu – homilii.

Primárně má od ambonu zaznívat radostná zvěst evangelia. Její faktické slyšení tvoří nutný předpoklad pro přijetí víry i pro její stálé utvrzování. Apoštol národů Pavel se ptá: „*Jak ho však mohou vzývat, když v něho neuvěřili? A jak v něj mohou uvěřit, když o něm ještě neslyšeli? (...) Víra je tedy z hlásání, hlásání pak se děje slovem o Kristu.*“ (Ř 10, 14–15.17).

SVATOSTÁNEK

V eucharistickém chvalo zpěvu „Lauda Sion Salvatore“ tzv. Andělského učitele Tomáše Akvinského se zpívá: *„Chléb andělský přetajemně – stal se chlebem dětí země – které zdvihá k Božské cti. Předobrazem v Izákovi – zpodoben pak v beránkovi – v maně dané na poušti.“* Tento zpěv odkazuje na starozákonní texty a naznačuje, jaký význam má pro život křesťana-katolíka možnost přijímat Ježíše Krista v podobě pokrmu. Křesťané jiných vyznání mají podobný rituál na památku Večeře Páně.

Ve svatostáncích katolických kostelů se proměněné hostie uchovávají v posvátné nádobe (ciboriu) ze dvou důvodů: jednak jako zásoba pro donášení proměněných hostií nemocným mimo dobu konání bohoslužby a jednak pro ty, kteří se v kostele zastaví a chtějí se zde Ježíši Kristu poklonit a vzdát mu úctu (tzv. adorace). Při příležitosti zvláštní adorační pobožnosti se velká proměněná hostie umístí do krásně zdobené monstrance a vystaví na oltář.

Svatostánek je tak jakýmsi „srdcem“ chrámu. Jeho předobrazem byla ve Starém zákoně schrána úmluvy. Ta byla uchovávána na poušti ve Stanu úmluvy. Dnes je tato souvislost zřejmá z pojmenování: stan – svato-stánek.

Svatostánek musí být pevná (nepřenosná) a uzamykatelná schrána. Její bohaté vyzdobení, především zlacení, poukazuje na úctu k Bohu, nikoli na uctívání zlatých předmětů, jak bývá zvykem v některých náboženstvích. V blízkosti svatostánku zpravidla stále svítí lampa věčného světla, neboť Kristus je tím, který slibuje těm, kdo v něj uvěří, věčný život.

KŘTITELNICE (BAPTISTERIUM) A PAŠKÁL

„Jestliže se nenarodí někdo z vody a z Ducha, nemůže vejít do Božího království.“ (J 3, 5b). Termín baptisterium označuje zvláštní budovu, respektive místnost, připojenou k bazilice – starokřesťanskému vícelodnímu chrámu – určenou pro slavevní křestní liturgie. Nejstarší baptisteria mívají mnohaúhelníkový půdorys, někdy kruhový či s kupolí. Všechna mají uprostřed bazének hluboký asi 70 cm nazývaný piscina (lat. rybník), do něhož se vstupovalo po třech schodech. Svatý Cyril Jeruzalémský v díle „Mystagogické katecheze“ popisuje obřad křtu v baptisteriu následovně: *„Potom jste byli za ruku vedeni ke svatě koupeli božského křtu jako Kristus z kříže k přilehlému hrobu. A každý byl tázán, jestli věří ve jméno Otce i Syna i Svatého Ducha. A vyznali jste spasitelné vyznání a třikrát jste se ponořili do vody a znovu vynořili, skrze symbol tak naznačující třídení Kristovo pohřbení.“*

Od románského období, kdy postupně mizí způsob křtu ponořením, jsou součástí interiérů křesťanských chrámů nádoby se svěcenou vodou, křtitelnice zdobené často soškou křtu Páně v Jordánu nebo symbolem Ducha svatého. Křtitelnice bývá umístěna tak, aby na ni lidé po celý rok viděli. Slavnost křtu by se měla konat v prostoru mezi oltářem a místy pro lid.

Nedaleko křtitelnice stojí velikonoční svíce – paškál s vyrytým letopočtem. Ta je symbolem vzkříšeného Krista – bývá osázena kadidlovými zrny (symbol Ježíšových ran) při slavnosti ohně o velikonoční oslavě vzkříšení Ježíše Krista. Svoji přítomností v kostele paškál dokresluje význam křestního prostoru, který odkazuje na samu možnost a důvod nového života v Ježíši Kristu díky jeho velikonoční oběti.

SEDES

Místo pro předsedajícího liturgii postavené čelem k lidu se nazývá sedes. Biskup, kněz či jáhen stojí v čele liturgického shromáždění, určuje jeho průběh, řídí modlitbu a v tomto smyslu mu předsedá. Nemá se přitom jednat o nějaký vyvýšený trůn, ale spíše o sedadlo vhodně umístěné v presbytáři odlišené od míst k sezení pro příslušující.

Závěr

Kniha proroka Daniela obsahuje Azarjášův chvalozpěv: „*Požehnaný jsi, Pane, Bože našich otců, chvályhodný a svrchovaně velebený navěky. Požehnaný je tvé slavné svaté jméno a svrchovaně chvályhodné a velebené navěky. Požehnaný jsi ty ve svém svatém slavném chrámě a svrchovaně chvályhodný a slavný navěky.*“ (Da 3,52–53). V křesťanském chrámu, vybaveném standartními liturgickými předměty, se věřící setkává se svým Bohem, který jej k tomuto setkání zve a vybízí. Jako odpověď na tuto Boží iniciativu buduje člověk k Boží oslavě chrámy, kde jej uctívá. Především se zde shromažďuje ke slavení eucharistické oběti na oltáři, jenž stojí ve středu liturgického shromáždění jako nejdůležitější, výmluvný symbol Ježíše Krista.

POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA

Seznam použitých pramenů a literatury

- ADAM, Adolf. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha : Vyšehrad, 2008. *Benedikcionál*. Olomouc : Maticе cyrilometodějská, 1994.
- BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha : Vyšehrad, 2008.
- CYRIL JERUZALÉMSKÝ. *Mystagogické katecheze*. Velehrad : Centrum Aletti, 1997. *Český misál*. Praha, Vatikán : Česká liturgická komise, 1983.
- GUARDINI, Romano. *O posvátných znameních*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1992.
- Konstituce o posvátné liturgii Sacrosanctum Concilium, in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Praha : Zvon, 1995.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*. Praha, Kostelní Vydří : Krystal OP, Karmelitánské nakladatelství, 2010.

RAMM, Martin. *Přistoupím k oltáři Božímu. Vysvětlení obřadů mše svaté podle misálu z r. 1962*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2007.

ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha : Karolinum, 2011.

RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského. Historicko-teologický úvod do Nového zákona*. Praha : Karolinum, 2008.

Všeobecné pokyny k římskému misálu. Editio typica tertia 2002. Praha : Česká biskupská konference, 2003. Dostupné [29.12.2011] také na:

<http://www.cirkev.cz/dokumenty/v-eobecne-pokyny-k-rimskemu-misalu/>.

Seznam rozšiřujících pramenů a literatury

ADAM, Adolf. *Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe*. Praha : Vyšehrad, 1998.

BUBEN, Milan. *Encyklopedie heraldiky. Světská a církevní titulatura a reálie*. Praha : Libri, 2003.

CHUPUNGO, Anscar R. (ed.) *Handbook for liturgical studies 1. Introduction to the liturgy*. Collegeville : The Liturgical Press, 1997.

NEWMAN, Ja'akov: *Judaismus od A do Z*. Praha : Sefer, 1992.

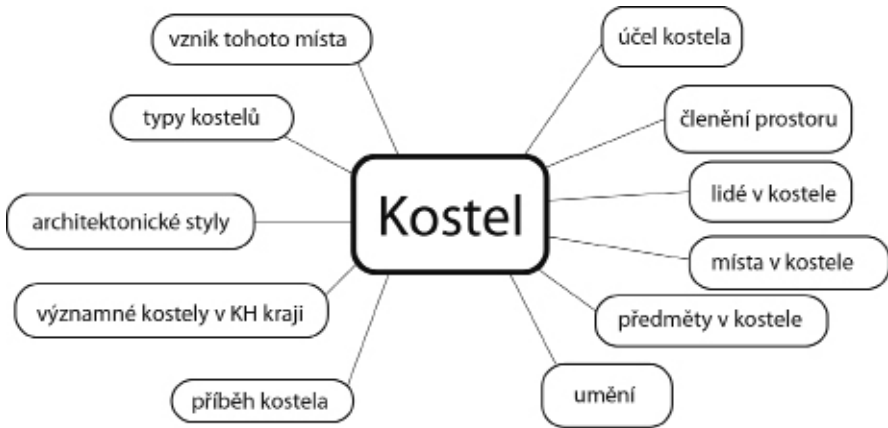
RICHTER, Klemens. *Liturgie a život. Co bychom měli vědět o mši, církevním roku a smyslu liturgie*. Praha : Vyšehrad, 1996.

STAROZÁKONNÍ PŘEKLADATELSKÁ KOMISE: *Výklady ke Starému zákonu I. Zákon*. Praha : Kalich, 1991.

STAROZÁKONNÍ PŘEKLADATELSKÁ KOMISE: *Výklady ke Starému zákonu II. Knihy výpravné*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1996.

METODICKÉ MATERIÁLY A POMŮCKY K TÉMATU „KOSTEL“

Velmi užitečnou metodou jak pro žáky, tak pro samotné učitele je tvorba mentální mapy, do níž uspořádáme naše dosavadní znalosti k tématu. Tyto znalosti vyjadřujeme pouze formou hesel nebo krátkých výrazů. Na obr. 13 uvádíme jedno z možných řešení, které jsme použili pro seminář s učiteli:

Obr. 13: *Kostel – možné tematické okruhy obsahu učiva – mentální mapa*

Interaktivní CD s názvem „Křesťanské kostely“

Požádali jsme účastníky semináře, aby označili ty větve mentální mapy, o nichž se domnívají, že by jejich obsah mohl žáky zajímat. Výsledek průzkumu mezi učiteli se stal východiskem pro vytvoření návrhu interaktivního CD určeného k použití jak pro mladší, tak pro starší žáky základní školy. Obsah CD má učitelé poskytnout obrazový doprovod pro výklad, a žákům podněty pro samostatnou práci.

Možnosti využití CD s názvem „Křesťanské kostely“ jsou podrobně popsány v metodické příručce, která je k dispozici v elektronické podobě na příloženém CD. Příručka obsahuje i návrh pracovních listů k tématu.

Pracovní sešit „Katedrála Svatého Ducha v Hradci Králové“

Správní strukturu katolické církve v České republice tvoří Česká a Moravská církevní provincie, které zastupují arcibiskupové pražský a olomoucký. Každá z těchto provincií zahrnuje několik diecézí – nejmenší samostatné „jednotky“ církevní správy. V čele diecéze je biskup. Hlavní kostel sídelního biskupského města se nazývá „katedrála“, jež získala název podle „katedry“ – tj. sedadlo pro biskupa, který odtud vykonává svůj učitelství úřad pro kněze a laiky své diecéze.

Pracovní sešit pro děti lze využít pro všechny ročníky základní školy. Učitel si vybere informace, se kterými chce žáky seznámit. Sešit nabízí tato témata:

- Jakýsi „rodný list“ kostela: titul (zastupuje jméno), jeho stáří, funkce, stavební sloh
- Biskup a jeho katedra: jméno, znak a biskupské heslo současného biskupa diecéze
- Příběh o dvou královnách, z nichž jedna je zakladatelkou kostela
- Vnitřní uspořádání kostela
- Věže katedrál a její zvony
- Okna katedrál – vitráže
- Výtvarné umění a zpěv katedrále: obrazy, sochy, graduál a antifonář, symboly evangelistů, varhany

Pro starší žáky lze výuku obohatit o virtuální prohlídku kostela klikáním na interaktivní plán katedrál: dostupné na http://www.dekanstvihk.cz/historie/historie_katedrala/historie_katedrala_plan.htm.

Metodiky k ukázkovým hodinám a jiné pomůcky

Žáci I. stupně ZŠ by se měli seznámit s kostelem nebo kaplí ve své obci. Doporučujeme domluvit jeho návštěvu s místním knězem nebo s tím, který má kostel v obci ve svém farním obvodu. Tuto informaci lze zjistit v Královéhradeckém kraji na stránkách královéhradecké diecéze www.bihk.cz v rubrice Diecéze. Zde zadáte volbu „Obce“ a do příslušného vyhledávacího pole zapíšete její název. Dozvíte se tak, do které farnosti obec spadá a rozkliknutím jejího názvu zjistíte kontakty na jejího duchovního správce. Rozkliknutím názvu obce se dozvíte tituly kostelů, které se v obci nacházejí.

V metodice k interaktivnímu CD je připraven pracovní list se základními údaji o kostele, které si žáci při návštěvě kostela nebo doma společně s rodiči zjistí a ve škole pak své výsledky porovnají. Můžete jim též uložit úkol vyfotit kostel nebo jeho část (např. na mobilní telefon), které se žákům líbí a vytvořit pak plakát kostela nebo nástěnku.

Pracovní sešit „**Katedrála Svatého Ducha**“ využijete zejména při návštěvě Hradce Králové. Prohlídku katedrálu si lze domluvit na děkanství farnosti Hradec Králové I.

Stavby, které postavili křesťané, je název powerpointové prezentace vytvořené pro žáky I. stupně. Žáci si nejprve prohlédnou Velké náměstí v Hradci Králové a všimají si na různých stavbách křesťanských prvků. Prezentace slouží ke zpracování nabytých poznatků. Tuto prezentaci jsme zařadili pro inspiraci, jak si zpracovat podobnou pro svoji obec.

Další možností je využít nápady z časopisu Duha: na www.mojeduha.cz rozklikněte nabídku „Pro školu“ a zde vyberte číslo 18/2012 Poznáváme kostel. Nabídka obsahuje některé tipy na aktivity a pracovní listy.

Pro žáky II. stupně ZŠ je připravena ukázková hodina **Kostel – znamení církve**. Obsahuje tři části, z nichž každá představuje kostel z jiného úhlu pohledu. Učitel si z nich může vybrat. Obrazový materiál najde na interaktivním CD, metodika je součástí metodiky k interaktivnímu CD. Jedná se o tato dílčí témata:

- Kostel jako místo setkání s Bohem a s církví: svatyně v naší krajině – křesťanské kostely, synagogy, případně mešity; křesťanský kostel – jeho funkce; vnitřní uspořádání a jeho symbolika; místa v kněžišti – ambon, obětní stůl, svatozánek – jejich symbolika a vztah ke společenství. Věčný život jako cíl životní pouti a jeho symbolika v kostele. Křesťanská naděje v tomto životě.
- Kostel jako kulturní dědictví: jeho význam pro naši společnost; historické stavební slohy kostelů; společné prvky vnitřní výzdoby a její symbolický význam; obrazy a sochy a jejich symbolika;
- Kostel jako místo, kde lidé slaví život: důležité okamžiky v životě jednotlivce a v životě organizace, podobnost se slavením eucharistické bohoslužby.

Pro žáky středních škol doporučujeme program „**Od svatyně ke chrámu**“, který je součástí metodiky k interaktivnímu CD „Křesťanské kostely“. Žáci by se z ní měli dozvědět o rozdílném přístupu k uctívání božstev/Boha v polyteistických a monoteistických náboženstvích a seznámit se se souvislostí mezi židovským a křesťanským uctíváním Boha na posvátných místech. Součástí programu jsou i odkazy na virtuální prohlídky nebo fotografie interiéru tří vybraných kostelů světového významu:

- bazilika sv. Petra v Římě: www.rim.maweb.eu/vatikan/bazilika-svateho-petra/ (česky); www.saintpetersbasilica.org/floorplan.htm (anglicky, detailní popis inventáře);
- katedrála La Sagrada Familia v Barceloně: www.sagradafamilia.cat;
- katedrála v Chartres (Francie) s labyrintem: www.cathedrale-chartres.fr (foto).

Nejvýznamnější českou katedrálou sv. Víta, Václava a Vojtěcha v Praze si můžete prohlédnout na:

www.virtualtravel.cz/praha/hradcany/prazsky-hrad/katedrala-svateho-vita.html.

KLÁŠTERY

Kláštéry, neboli řeholní domy, jsou dědictvím minulosti, s nímž si naše společnost spíše neví rady (viz např. článek „Kláštéry, co s nimi?“ V. Cílka na portálu pro architekturu). Do našeho programu jsme toto téma zařadili ze dvou důvodů: jednak proto, že některé kláštéry jsou dnes hojně navštěvovány podobně jako zámky nebo muzea (např. Broumovský klášter), nebo navštěvovány nejsou, ale jsou svou velikostí a specifičností nápadné (např. jičínská jezuitská kolej). Druhým důvodem je skutečnost, že mezi námi stále žijí a jsou pro své specifické oblečení vidět řeholníci a řeholnice. Vzpomínám si dodnes na údiv, který vzbudila má spolužačka inženýrka a zároveň řeholnice oděná v hábitu v obchodě s počítačovou technikou. Tato zkušenost vyvolává otázku: jakou asi představu mají mladí lidé o řeholnících? A tak je na místě vytvářet prostor nejen pro vzájemné poznání mezi lidmi různých kultur, národů a ras, ale jde i o poznání těch, kteří se rozhodli pro způsob života, pro který budí u jejich spoluobčanů rozpaky.

V České republice existuje v současné době více než 200 klášterů. Nejstarším je ženský klášter sv. Jiří na Pražském hradě založený v 10. století a jedním z nejmladších je patrně trapistický klášter, který se začal budovat v Novém Dvoře na Plzeňsku v roce 2002.

V Královéhradeckém kraji působí dva mužské misijní řeholní instituty V Dobrušce Misijní společnost sv. Vincence z Paula, její kněží pocházejí ze Slovenska. V Jaroměři, Holohlavech, Dvoře Králové nad Labem, Trutnově – Horním Starém Městě a dalších farnostech působí Misionáři Svaté rodiny z Polska. V některých farnostech slouží příslušníci Řádu premonstrátů (Trutnov). Ve školství, zdravotnictví a v dalších službách je činných několik ženských řeholních institutů v Hradci Králové, ve Dvoře Králové a v Rokoli na Náchodsku.

Většina těchto řeholních společností žije v moderních nebo zrekonstruovaných domech či na farách. Největší klášterní budovou v tomto kraji je broumovský klášter, který byl založen ve 13. století benediktiny. Dnes zde řeholníci nežijí, broumovský klášter patří pod správu břevnovského kláštera v Praze. Broumovský klášter slouží farnímu křesťanskému společenství, kulturnímu životu města a k uložení mnoha vzácných rukopisů, prvotisků a jiných uměleckých a vzácných předmětů.

V této příručce vám dále nabízíme text první podkapitoly, která je určena učitelům a poskytuje základní informace o vzniku řeholního způsobu života a prvních klášterů; dále o východiscích, pravidlech a projevech řeholního života a typech řeholních společenství. Posléze se zabývá budovou kláštera a jejím vnitřním členěním a funkcemi, které kláštéry v minulosti a některé i dnes zastávají.

Ve druhé podkapitole najdete podněty k výuce tohoto tématu pro základní a střední

školy a představení dvou multimediálních pomůcek, které vznikly v rámci projektu „Využití křesťanského dědictví“.

KLÁŠTERY A ŘEHOVNÍ SPOLEČENSTVÍ – UVEDENÍ DO TÉMATIKY

Autorem této kapitoly je Michal Sklenář

Kláštery jsou bezesporu zajímavým kulturním fenoménem a centry vzdělanosti. Kromě toho ale také tvoří velmi dlouhou linii svědectví o víře předchozích generací. Řeholní komunity v nich žijící zvelebovaly prostředí darované jim panovníkem, pěstovaly vzdělání, opisovaly knihy a podílely se na tzv. pastorační službě církve (péče o víru křesťanů).

Stát se řeholníkem a tím většinou i obyvatelem kláštera, znamená zvolit určitý způsob života. V tomto případě se jedná o život zasvěcený Bohu, který je prožíván v komunitě (tj. společenství) řeholníků či řeholnic, kteří mají žít jako bratři/sestry.

Co se týká typu řeholních společností, je rozdíl mezi „řeholním řádem“ a „řeholní kongregací“. Tento rozdíl spočívá v druhu slibů, jež řeholníci skládají. Pro členy kongregací jsou závazné jednoduché sliby časné a věčné (tedy: časově omezené a doživotní), pro členy řádů sliby slavné s vymezenými právními důsledky. Výrazem „institut“ se označovaly především ženské řeholní vzdělávací instituce.

Původ společného života ve zvláštních domech

Společný život mužské nebo ženské komunity podle daných pravidel se v dějinách vyvíjel. Zde se budeme věnovat pouze vývoji západního způsobu řeholního života.

POUSTEVNICTVÍ

Tento způsob života, vyplývající z radikálního zřeknutí se sebe, byl rozšířený v prvních staletích křesťanského letopočtu, a to zejména v Egyptě a Palestině. Poustevník (eremita z řec. *eremites* – opuštěný, osamocený) na základě vlastního rozhodnutí odešel do ústraní a věnoval se modlitbě, meditaci a pokání. Právě díky životu mimo civilizaci, askezi a soukromé kontemplaci se snažil poustevník dosáhnout spojení s Bohem. Tento způsob života se nazývá anachoretský.

Za praotce poustevníků bývá považován svatý Antonín. Společně se svými následovníky, např. Pachomiem nebo Hilarionem, se tyto průkopníci odříkavého způsobu života v nehostinných prostředích nazývají „otcové pouště“.

PROMĚNA A ETABLOVÁNÍ SPOLEČNÉHO ZPŮSOBU ŽIVOTA

Poustevníci v oblasti dolního Egypta zahájili pomalou proměnu poustevnictví v řehole tím, že se pravidelně začali scházet každou sobotu ke společným modlitbám. Tak vznikl semianachoretský způsob života.

První klášter založil svatý Pachomius přibližně v roce 320 v horním Egyptě. Jeho autentické spisy se nám zachovaly díky Jeronýmovým překladům. Založením instituce kláštera s pravidelným rytmem práce a modlitby pro všechny jeho obyvatele se mění dosavadní životní styl poustevníků na cenobitský způsob života, předchůdce pozdějšího mnišství.

BENEDIKT Z NURSIE A REFORMY NA ZÁPADĚ

Jestliže východní křesťanské oblasti nejvíce ovlivnila řehole basilianů, pro západní kulturní okruh se od 6. století stala určující řehole Regula monachorum sepsaná svatým Benediktem z Nursie (cca 480 – cca 547). Zde v 73 kapitolách zakotvil mnišský řeholní způsob života na Západě.

Benediktova řehole inspirovaná Novým zákonem, otci pouště a textem Regula magistri počítala s tím, že každý klášter bude zcela nezávislou soběstačnou jednotkou. Tak bylo totiž nastaveno fungování řádu benediktinů – volné spojení mnoha klášterů, který každý žije svým vlastním životem podle stejných zásad. Proto má být klášter vybaven vším potřebným: zdrojem vody, mlýnem, dílnami, sady, školou, knihovnou, chrámem apod. Díky tomuto požadavku svatého Benedikta, který tak reagoval především na nebezpečí barbarských nájezdů, se z klášterů staly „společenské mikrosvěty“.

Dějiny benediktinů ukazují, jakým směrem se ubíral vývoj reforem všech západních řeholních komunit: v určité fázi poznala část řeholníků (většinou z jednoho konkrétního kláštera), že se život jejich komunity začíná významně odklánět od zásad stanovených zakladatelem. Proto začali usilovat o osamostatnění ve smyslu vzniku odnože stávajícího etablovaného a papežem potvrzeného řádu. V tomto úsilí většinou důrazněji podtrhli ten prvek, jehož zanedbávání kritizovali. Např. reforma kláštera v Cluny ukončila zasahování světské moci do vnitřních záležitostí klášterů a později vytvořila skutečné rozbujelé klášterní panství, Bernard z Chiaravalle proto zreformoval klášter v Citeaux se silným zdůrazněním askeze a jednoduchosti. Takto vzniklá odnož cisterciáků prošla v 17. století krizí, jež podnítila vznik řádu cisterciáků přísné observance – trapistů, nejpřísnějšího řádu v římskokatolické církvi.

Společnosti zasvěceného života

Současný Kodex kanonického práva (1983) používá pro všechny typy řeholí sousoví „společnost zasvěceného života“. Od jiných možných forem zasvěcení Bohu v římskokatolické církvi (kněžství, zasvěcené panenství, zasvěcení v rámci sekulárního hnutí apod.) se tento způsob odlišuje především specifickou institucionalizací.

SPOLEČNÉ RYSY

Jmenujme nyní pět pilířů spojující většinu typů řeholí napříč dějinami: evangelijní rady, společný život, řeholi, řeholní sliby a řeholní oděv. U všech řeholních komunit

se můžeme s různými důrazy a modifikacemi setkat s požadavkem zachování tří ctností, tzv. tří evangelijních rad, tedy chudoby, čistoty a poslušnosti. Chudobou se rozumí nelpění na hmotném majetku a Ježíš se o ní zmiňuje i ve své Horské řeči mající charakter programového prohlášení: „*Neshromažďujte si poklady na zemi, kde je kazí mol a rez a kam se zloději podkopávají a kradou. Shromažďujte si však poklady v nebi, kde je ani mol, ani rez nekazí a kam se zloději nemohou podkopat a krást. Vždyť kde je tvůj poklad, tam bude i tvé srdce.*“ (Mt 6,9–21).

Jen některé řády, zejména řády žebravé, dovedly chudobu do stavu blízkému výroku ze Skutků apoštolů popisující praxi prvotních křesťanů: „... a měli všechno společné.“ (Sk 2,44). Ctností čistoty se rozumí především čistota celibátní umožňující ve smyslu závazku intenzivnější vztah s Bohem: „... a jsou konečně takoví, kteří se manželství sami zřekli pro nebeské království. Kdo může pochopit, ať pochopí.“ (Mt 19,12b). Dobrovolný závazek poslušnosti zavazuje úctou k představeným: „*V bratrské lásce se mějte navzájem rádi, v uctivosti předcházejte jeden druhého.*“ (Ř 12,10). Řeholník má ve svém životě tyto evangelijní rady uskutečňovat, takto se vyjadřuje jeho participace na životě Ježíše Krista, jenž ztělesňuje dokonalé naplnění všech evangelijních rad.

Za druhý společný rys můžeme považovat společný život ve společném domě, jehož běh určuje vždy konkrétní spiritualita. Řehole ve vlastním slova smyslu označuje předpisy pro fungování komunity bratří nebo sester sepsané jejich zakladatelem. Charakter klášterního způsobu života na Západě určili především svatí Augustin a Benedikt.

Specifický typ zasvěcení člověka Bohu vyjadřují řeholní sliby. Po přípravném období (noviciátu) může kandidát po schválení formátorem (novicmistrem, novicmistrovou) a představeným místní komunity (opatem, abatýší, převorem, kvadriánem) přistoupit k jeho složení. Slib se skládá při veřejné slavnosti do rukou představeného, a to skutečně fakticky: žadatel klečí před svým opatem a vkládá do jeho rukou ruce své.

Viditelným znakem příslušnosti k určité komunitě zasvěcených osob bývá řeholní oděv nazývaný hábit. Řeholní bratr či sestra si jej poprvé obléká při velké slavnosti – obláčce – již můžeme přirovnat k zásnubám. Ve většině řádů se také, většinou barvou některé části, odlišuje oděv řeholníků s časnými a věčnými (tj. doživotními) sliby. Hábit také ukazuje na povahu konkrétní řeholní společnosti: premonstráti, řeholní kanovníci pěstující krásu liturgie, nosí oděv bílý s knoflíčky a plátěným cingulem, zatímco žebravý řád kapucínů prostou hnědou kutnu opásanou cingulem provazovým.

Základní rozdělení společností zasvěceného života a jejich specifika

Řády a kongregace dělíme na základě tří hlavních kritérií – podle typu společnosti apoštolského života, podle typu apoštolátu a podle zvyklostního pořadí.

Rozeznáváme tyto typy společností apoštolského života a jejich činnosti:

1. **mnišské** (např. benediktini) – manuální či jiná práce, liturgie hodin, rozjímavá modlitba, život v klášteře;
2. **řeholní kanovníci** (např. premonstráti) – liturgie hodin, duchovní správa;
3. **žebравé** (např. františkáni) – chudoba, komunity věnující se duchovním službám uprostřed měst, život na více místech;
4. **řeholní klerici** (např. jezuité) – konkrétní aktivita: péče o nemocné, misie, vzdělávání;
5. **rytířské** (např. maltézský řád) – dříve ochrana poutníků do Svaté země, dnes zejména péče o nemocné;
6. **křížovníci** (např. křížovníci s červenou hvězdou) – péče o nemocné, duchovní správa, charita.

Podle typu vykonávaného apoštolátu lze rozlišit řády:

1. **kontemplativní** – přísná klauzura, modlitba, meditace, vzdělávání;
2. **činné** – zachovávají společný život v klášteře, ale zároveň působí i mimo něj, např. v nemocnici, škole, charitním zařízení;
3. **kontemplativně-činné** – kladou důraz jak na život modlitby, tak na činnost.

Mužská větev řádu, vznikající u nejstarších řeholí jako první, se nazývá první řád a jeho ženská odnož druhý řád. Pro laiky, muže i ženy, kteří se rozhodnou pro zasvěcený způsob života, přestože žijí v manželství nebo jsou jinak včleněni do světských struktur, se užívá název terciáři – třetí řád. Terciáři jsou vázáni jen některými povinnostmi řeholníků (např. modlitbou liturgie hodin) a mají-li hábit, pak se vždy nějak odlišuje od hábitu řeholníků, kteří si život v klášteře zvolili jako svůj životní stav.

Vnitřní členění kláštera

Budovy tvořící komplex kláštera slouží k několika různým účelům, primárně vytvářejí prostor pro život řeholníků. Právě tomu odpovídá základní rozvržení vnitřního členění kláštera. Vzorem pro uspořádání klášterů se stal benediktinský klášter svatého Havla (San Gallen) ve Švýcarsku z první poloviny 9. století.

Veřejnosti bývá přístupný chrám, jeho neblíže okolí a také prostory určené k ubytování hostů. Části kláštera vyhrazené pouze řeholníkům se nazývají klauzura. Mezi

nejdůležitější náleží pokoje jednotlivých řeholníků a představených, u některých řeholí místnost využívaná jako společná ložnice (dormitář), jídelna (refektář) a tzv. rajský dvůr – prostor upravený jako zahrada, obklopený ze všech stran zdmi kláštera, případně dlouhými klenutými chodbami (ambity).

Šest hlavních funkcí kláštera

Klášter jako komplex budov s různým využitím a určením plní také několik funkcí jako celek, a to v oblasti ryze duchovní (např. pěstování liturgie či misie), kulturní (bohatství klášterních knihoven) a správní (klášter plní roli opěrného bodu v krajině).

SVĚDECTVÍ – MISIJNÍ FUNKCE

Již sama prostá přítomnost řeholníků či řeholnic na konkrétním místě je jistou a poměrně výmluvnou formou svědectví pro své okolí. Zvláště pokud se jeho obyvatelé zároveň věnují nějaké formě diakonie, tedy službě např. nemocným, působí klášter jako výrazný christianizační prvek v oblasti. Klášter může poskytnout nutné, dlouhodobé nebo přechodné, zázemí pro misijní úsilí v určité oblasti. V minulosti se přítom nemuselo jednat jenom o hlásání evangelia a opisování Písma, ale i o upevnování víry. Pro křesťany může klášterní chrám určitých řeholních komunit sloužit jako jejich farní kostel, řeholníci s kněžským svěcením se pak věnují běžné pastorační péči o svěřenou obec věřících.

Za pozornost také stojí fakt, že mnoho církevních reforem vzešlo právě z přísného mnišského prostředí. Uveďme gregoriánské reformy prosazované bývalým mnichem Hildebrandem zvoleným na papežský stolec, který přijal jméno Řehoř VII.

HOSPODÁŘSKÁ FUNKCE

Kláštéry zastávaly v minulosti také roli správců určitého území. Ve středověkém systému dělby moci a půdy byl představený kláštera lenním pánem určitého území (většinou několika vesnic, lánů a lesů), jež vymezil panovník v zakládací a fundacioní listině, aby mohl klášter prospívat hospodářsky zcela soběstačně. Ve středověku také plnil klášter úlohu věřitele měšťanů, šlechticů i královského dvora. V pozdějším systému patrimoniální správy fungoval klášter jako podnikatelský subjekt a zaměstnavatel – v pivovaru, lesích a na polích bylo třeba i více pracovních sil, než mohla poskytnout řeholní komunita.

CENTRUM VZDĚLANOSTI

Komunity řeholníků tvořily hluboko do středověku skutečně vzácné ostrůvky vzdělanosti v tom nejlapidárnějším slova smyslu – pro svoji činnost potřebovali umět číst a psát. Bez nadsázky lze říci, že přítomnost řeholníků znamenala až do raného novověku přítomnost intelektuální elity své doby. Rozhodně není náhodou, že nejstar-

ší formy vzdělávání (původně jen budoucích kleriků a mladých šlechticů) vznikly právě v těsné návaznosti na kláštery nebo kapituly. Univerzita v Sorbonně, nejstarší vysoké učení v Evropě, vznikla rozšířením kapucínského vzdělávacího institutu.

Členové řádů pěstujících vzdělanost, zejména dominikáni a jezuité, pak působili na všech evropských univerzitách v roli pedagogů. Jiné řády se v pozdější době věnovaly vzdělávání na jiných typech škol: jmenujme piaristická gymnázia, kupříkladu v Litomyšli. Výmluvným dokladem úrovně vzdělanosti řeholníků jsou také rozsáhlé klášterní knihovny, které sloužily zejména pro studium bratří.

KRÁSA – MÍSTO SAKRÁLNÍHO UMĚNÍ

Stavba kláštera poskytla práci mnoha řemeslníkům rozličných oborů, nejen stavitelům a kameníkům. Při výzdobě refektářů biblickými výjevy, zpodobením bývalých představených komunity či kanonizovaných členů řádu se uplatnila řada malířů. Zvláštní kapitolu tvoří náročné opisování a hodnotné iluminace knih. Tyto malé obrázky nám mohou posloužit mimo jiné také při rekonstruování dějin každodennosti – oblékání, stereotypů, symboliky apod.

Se vzdělaností kleriků souvisí také jejich časté působení v pozici úředníků na panovníckých a jiných dvorech. Až do husitských válek byl tradičně kancléřem české královské kanceláře vyšehradský probošt. Vyhotovování listin náleželo zpočátku pouze vzdělaným kněžím a řeholníkům.

OPORA MOCI – POLITICKO-REPREZENTATIVNÍ FUNKCE

Panovník musel při založení kláštera poskytnout řeholníkům či řeholnicím hmotné zabezpečení, tedy přidělit jim podíl půdy a postupem času udělit klášteru také určitá práva a imunity. Až do pozdního středověku měl také panovník vliv na obsazování míst opatů a proboštů. Zakladatelkami klášterů v západní Evropě byly pak namnoze manželky knížat, králů a císařů. Se dvorem přicházeli řeholníci do styku i v jiných rolích: jako kaplani, zpovědníci, ale také vzhledem ke svým znalostem jazyků jako diplomati.

Řeholníci sepisovali klášterní kroniky, v nichž se nezřídka podrobně rozepisovali i o vládě svých fundátorů. Hrobky panovníckých a některých aristokratických rodů se totiž často, společně s jejich erby, nacházejí právě v klášterním komplexu (vzpomněme kupříkladu na habsburskou hrobku v kapucínském klášteře ve Vídni) a za zesnulé dobrodince kláštera se také slouží zádušní bohoslužby.

PEVNOST – VOJENSKO-STRATEGICKÁ FUNKCE

Už svatý Benedikt pojímal celek kláštera jako pevnost. Strategickou funkci plnil klášter v raném středověku jakožto opevněný bod v krajině, který byl navázán na místního vládce a který zapadal do systému ochrany země (v Čechách do hradské soustavy přemyslovských knížat). Dalším významným faktorem se pro středověký

stát stala kolonizace stimulovaná na mnoha místech kláštery a přinášející po dokončeném úsilí zisk do klášterní i panovnické a později šlechtické pokladny.

Vybrané kláštery ve východních Čechách a řády zde působící

Místo	Řád v době vzniku	Současný řád	Vznik
Broumov	benediktini	benediktini	1213
Dolní Albeřice	sestry Nejsvětější svátosti	nyní Dům setkávání organizace YMCA	
Dvůr Králové nad Labem	sestry Božího milosrdenství	sestry Božího milosrdenství	1994 (v Čechách) jinak 1869
Hora Matky Boží (Hedeč) Králíky	servité	redemptoristé	1710
Hradec Králové	minorité	salesiánky	1777
	dominikáni		nejpozději 1241
	dominikánky		1277
	němečtí rytíři		1251
Chrudim	dominikáni		cca 1295
	kapucíni		1656
Litomyšl	premonstráti		1145
	augustiniani		1356
	piaristé		1640
Pardubice	cyriakové		před 1295
Police nad Metují	benediktini	benediktini	1213
Rokole	schönstattske sestry	schönstattske sestry	1939
Želiv	benediktini	premonstráti	1139
Žireč	jezuité	nyní domov pro seniory	1620

Tab. 7: Vybrané kláštery ve východních Čechách a řády zde působící

Závěr

Příslušný díl Ottova slovníku naučného předkládá následující definici kláštera: „Klášter (lat. claustrum) je společné obydlí řeholníků nebo řeholnic, kde v uzavřenosti (claudere zavřítí) před světem žijí, aby zachovávajíce tři rady evangelické slibem utvrzené směřovali k dokonalejšímu životu dle regule od církve schválené neb aspoň trpěné.“ Dodejme, že řeholníci a řeholnice se neuzavírají do kláštera proto, že nemají rádi lidi, ale naopak proto, že je rádi mají a chtějí jim nabídnout něco z plnosti, kterou mohou svým způsobem života načerpat.

POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA

Seznam použitých pramenů a literatury

BENEDIKT Z NURSIE: *Regula Benedicti. Řehole Benediktova*. Praha : Benediktinské arcidiecézní sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 1998.

BLÁHA, Radek. *Putování po hradeckých středověkých kostelech a kláštorech*. Hradec Králové : Muzeum východních Čech, 2008. Dostupné [29. 12. 2011] také na: <http://kostely-klastery.sopvc.cz/>.

CEJPEK, Jiří. *Dějiny knihoven a knihovnictví*. Praha : Karolinum, 2002.

DE FIORES Stefano, GOFFI Tullo (edd.) *Slovník spirituality*. Praha : Karmelitánské nakladatelství, 1999.

JAN PAVEL II.: *Posynodální apoštolská adhortace o zasvěceném životě a jeho poslání v církvi a ve světě Vita consecrata (ze dne 25. března 1996)*. Praha : Zvon, 1996.

JIRÁSKO, Luděk. *Církevní řády a kongregace v českých zemích*. Praha : Fénix, 1991.

Kodex kanonického práva. Praha : Zvon, 1994.

Ottův slovník naučný. Díl XIV. Praha : J. Otto, 1899.

PETROSILLIO, Piero. *Křesťanství od A do Z*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1998.

ŠABAKA, Petr. *Tituly v římskokatolické církvi*. Moravská Třebová : vlastní náklad, 2008.

VLČEK, Pavel.; SOMMER, Petr.; FOLTÝN, Dušan. a kol. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha : Libri, 1998.

ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí. 1034 – 1198*. Praha : Lidové noviny, 2007.

Seznam rozšiřujících pramenů a literatury

BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích 1. Řády rytířské a křížovníci*. Praha : Libri, 2002 (1 svazek).

BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích 2. Mnišské řády*. Praha : Libri, 2004 (2 svazky).

BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích 3. Žebravé řády a řeholní klerikové*. Praha : Libri, 2006 – 2008 (3 svazky).

FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha : Libri, 2005.

HLAVÁČEK, Ivan. *Knihy a knihovny v českém středověku. Studie k jejich dějinám do husitství*. Praha : Karolinum, 2005.

JANÁK, Jan.; HLEDÍKOVÁ, Zdeňka.; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha : Lidové noviny, 2005.

LAWRENCE, H. *Dějiny středověkého mnišství*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, Praha : Vyšehrad, 2001.

VANĚČEK, Václav. *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě. 12. – 15. století. Díl 1. – 3.* Praha : vlastní náklad, 1933 – 1939.

VENTURA, Václav. *Spiritualita křesťanského mnišství I. Od počátků po svatého Jana Zlatoústého.* Praha : Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2006.

VENTURA, Václav. *Spiritualita křesťanského mnišství II – III.* Praha : Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2010.

WOODS, Thomas E. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci.* Praha : Res Clartitas, 2008.

METODICKÉ MATERIÁLY A POMŮCKY K TÉMATU „KLÁŠTER“

Hlavní pomůckou, kterou poskytujeme společně s touto příručkou, je výukové DVD „Kláštery“. Je zpracované pro žáky asi od deseti let. Film a práce s ním jsou podrobně popsány v metodické příručce, kterou najdete elektronicky na CD vloženém do této publikace. Výukový film je rozdělen do následujících kapitol, které lze promítat samostatně:

- Příchod Slovanů na území dnešních Čech
- Kdo jsou nebo byli pohané?
- Jak vzniklo a co je křesťanství?
- Jak se křesťanství v Čechách a na Moravě rozšířilo?
- Přínos misie Konstantina a Metoděje
- Jak a proč chtěli křesťané být stále s Bohem?
- Může být chudý člověk šťastnější než bohatý?
- Co je klášter?
- Jak vypadal klášter? Čím se řeholníci a řeholnice v kláštorech vlastně zabývali?
- Jak vznikla první nemocnice?
- Jak vznikla první škola?
- Jak mniši civilizovali krajinu?

Jednotlivé kapitoly trvají přibližně 2 – 5 minut. Vyprávění filmu je doplněno dvěma kvízy a třemi zážitkovými aktivitami. Dvě aktivity nabízejí práci s textem. Film uzavírá prosba svatého Františka – jeho modlitba za mír.

Doplňkové zdroje

O broumovském klášteře:

http://toulavakamera.ceskatelevize.cz/article.asp?article_id=34.

Celý text legendy o sv. Prokopovi je uveřejněn např. na stránkách:

<http://pleione.asu.cas.cz/~slechta/legendy/prokop.html>; nebo ke stažení ve formátu pdf na www.ulozto.cz.

Pro žáky 1. – 3. třídy základní školy jsme připravili program „Jak se v klášterech psaly knihy“. Jeho základní popis najdete v poznámkách úvodního snímku stejnojmenné powerpointové prezentace.

Jako rozšiřující pomůcku můžete využít předlohy k vytvoření iluminací k vybraným biblickým výrokům (viz soubor „Iniciály – předlohy“).

KÁNSKÝ, Alois. ŠPINKOVÁ, Martina. *Procházka kostelem. Malý průvodce pro děti*. Tuchoměřice : Doron, 2001. Existuje i na DVD.

KŘEŠŤANSKÉ SYMBOLY A RITUÁLY

V běžném životě se setkáváme s řadou symbolů a rituálů. To se týká i lidí, kteří nespojují svůj život s žádným náboženstvím. Náboženství užívá k vyjádření svého sdělení symboly z běžného života a děje se tak i naopak. Prvním důvodem, proč jsme zařadili tematiku symbolů a rituálů do projektu „Využití křesťanského dědictví“, je prohloubit porozumění některým symbolům, a to zvláště v oblasti umění.

Druhým důvodem je zaměřit pozornost na výchovu žáků ke vnímání symbolů, zvláště v mezilidských vztazích. Tzv. „symbolická výchova“ nebo „symbolické učení“ dnes patří ke směrům, které prožívají své oživení v zemích, kde se projevuje velká rozmanitost ve společnosti: rozdílné kultury, různé úrovně vzdělání, různé stupně víry, různé intelektuální schopnosti, různé životní zkušenosti. To vše vyžaduje pedagogické přístupy, jež tyto odlišnosti respektují. Řeč symbolů je univerzální. Její výhoda spočívá také v tom, že zapojuje nejen intelektuální stránku člověka, ale také jeho vůli a emoce, které hrají často u žáků rozhodující roli v jejich motivaci a jednání.

V první části této kapitoly se stručně zmíníme o souvislosti tématu s obsahem školní výuky dle RVP. Druhá část kapitoly nabízí uvedení do chápání symbolu v křesťanství a představení základních křesťanských rituálů – slavení svátostí. Ve třetí části se zmíníme o způsobech, jak žáky vést ke vnímání a porozumění symbolů, představíme obsah symbolického učení a uvedeme některé příklady. Ve čtvrté části popíšeme vytvořené a doporučené pomůcky k tomuto tématu.

SOUVISLOST TÉMATU „SYMBOLY A RITUÁLY“ S OBSAHEM VÝUKY DLE RVP

Symboły se objevují takřka ve všech oblastech lidského života, a to různým způsobem. Symboły mají různou funkci v přírodních vědách a v jednotlivých společenských vědách (filosofii, psychologii, religionistice apod.). Proto lze říci, že jsou „průřezovým tématem“ samy o sobě. Nejvíce se však uplatňují v tematice vzdělávacích oblastí: Jazyk a jazyková komunikace, Umění a kultura a ve všech průřezových tématech. To platí jak pro základní, tak pro střední vzdělání.

UVEDENÍ DO TÉMATIKY KŘEŠŤANSKÝCH SYMBOLŮ A RITUÁLŮ

Autorem této kapitoly je Michal Sklenář

Autentické sdílení vlastního sebeprožívání – s vyloučením přetvářky, zamlčování, nadsázky atd. – představuje pro člověka náročný úkol. Lidé se proto snaží vytvořit nějaký řád ve znameních, která pak vždy budou nositeli téhož významu. Úsilí vyjádřit obtížně popsatelné skutečnosti jediným výstižným znamením můžeme sledovat ve všech kulturních tradicích. Věc pak vyjadřuje emoce (emotikony), zásluhy (vyznamenání), moc (koruna, žezlo a jablko jako výsostné symboly krále), společenské postavení (různobarevné akademické taláry), příkazy a zákazy (dopravní značky, informační tabulky). Základem pro fungování symbolu pro určitý okruh osob je jeho stejné pochopení všemi členy konkrétní skupiny. Nepochopené znamení svoji vypovídací hodnotu ztrácí.

LIDSKÉ TĚLO JAKO PRASYMBOL

Lidské tělo lze považovat za prasyMBOL. Člověk má totiž duchovně-tělesnou přirozenost: nejedná se o čistého ducha (jako v případě andělů), ani o čistou materii (jako v případě věcí). Z toho plyne, že lidské tělo (materiální stránka člověka) vyjadřuje lidskou duši (duchovní stránka člověka), ta se realizuje vždy pouze díky tělu.

Pro křesťany je posledním a nejhlubším symbolem Ježíš Kristus – vtělené Slovo. Skrze něj totiž člověk může vstoupit do komunikace, do osobní bezprostřednosti s Bohem, protože ona bezprostřednost se děje vždy v konkrétních podmínkách lidské existence. Ježíš poskytuje lidem skrze symboly účast na svém díle spásy (záchranu). To se děje v křesťanských rituálech. V nich křesťané slaví reálnou památku (ve smyslu memoria) na konkrétní událost v dějinách.

ETYMOLOGIE SLOVA SYMBOL

Termín se odvozuje od řeckého slovesa *symbollo* označujícího „spojování dvou oddělených částí; přikládání k sobě“ a slova *symbolon* – „poznávací znamení“. Ve starověkém Řecku a Římě bylo běžnou praxí, že se nějaký předmět rozlomil na dvě poloviny, aby později jeho opětovné spojení v jeden celek ověřilo legitimitu držitele či nositele: odkaz na dříve uzavřenou smlouvu pohostinnosti, pověření posla apod. Jako symbolické předměty se používaly nejčastěji prsteny a tabulky, v pozdější době zejména pečeti.

Za symbol tedy považujeme nějaký konkrétní předmět, jenž slouží k označení nějakého abstraktního pojmu. Zprostředkovává vztah mezi částečně zakoušenou skutečností a mezi celistvým pojetím smyslu. Symbol je část, zlomek, který poukazuje na celek a předjímá plnost, ačkoliv zůstává částečným.

Je znamením, které svým bezprostředním významem zobrazuje další významy, které jsou hluboké a nevyjádřitelné. Odkazuje k tomu, co sahá za hranice lidského rozumu.

Všechny významy slova „symbol“ zachycují různým způsobem komunikaci a podporují pozitivní komunikaci mezi lidmi. Příklad najdeme v evangeliu podle Lukáše: „*Maria uchovávala všechna ta slova a rozjímalá o nich ve svém srdci.*“ (L 2,19). Slovo „rozjímalá“ v doslovném překladu původního výrazu znamená „ona si to dávala do souvislostí“. Symbol tedy ukazuje na souvislost mezi tím, co vidíme, a tím, co je za ním (neviditelné).

SYMBOLY V CÍRKVI

Církev jakožto božsko-lidská instituce již sama v sobě spojuje to, co ji přesahuje (pochází od Boha) se svým konkrétním jednáním a vyjadřováním. Musí nutně hovořit symbolickým jazykem. Symboly, které církev užívá, obvykle úzce souvisejí s Božím jednáním zaznamenaném v Bibli. Proto nelze zvláště symbolickému jednání církve porozumět bez této „základny“. Jinak se jeví jako magické úkony. To se týká např. svěcení osob, žehnání osob a předmětů, slavení svátostí apod.

Symboly západního křesťanství: od ryby k Umučenému

Obecně rozšířeným symbolem křesťanského náboženství se původně stalo jednoduché schéma ryby. Někteří z Ježíšových učedníků byli původně rybáři, Kristus jim při povolání řekl: „*Pojďte za mnou a udělám z vás rybáře lidí.*“ (Mt 4,19b). Písmena řeckého výrazu pro rybu (*ichthys*) tvoří zároveň akronym stručného vyznání křesťanské víry: „*Ježíš Kristus, Syn Boží, Spasitel.*“

Obr. 14: Křesťanský symbol „*ICHTHYS*“

Kříž – nástroj umučení Ježíše Krista – se stal jednotícím znamením křesťanů teprve v průběhu 4. a 5. století. Ze základních poselství velmi starého znamení kříže jmenujme nové stvoření, osu světa, žebřík vedoucí do nebe. V křesťanském chápání představuje kříž nástroj spásy. Středověká zbožnost, která různými prvky akcentovala Kristovo utrpení, připojila ke kříži mrtvé tělo Spasitele.

Symboly východního křesťanství: od ryby k Pantokratorovi

Odlišnosti kulturního okruhu východního křesťanství se výrazně odrážejí i v jeho symbolice. Nicejsko-caňhradské vyznání víry hovoří o Bohu jako o Pantokratorovi – Všemohoucím, Vševládci. Právě tento prvek se stal, na rozdíl od Západu zahleděného na kříž, důležitým nástrojem, jak vyjádřit úctu k Mesiáši. Ikona zobrazující Krista – Vševládce jej ukazuje jako slavného vítěze nad hříchem a smrtí, který pravou rukou žehná a v levé drží knihu (svitek), někdy trůn v mandorle.

Obr. 15: Kristus Pantokrátor (Vševládce) ve Vyšehradském kodexu

Římské dědictví ve viditelném sebevyjádření církve

Křesťanství vzniklo a rozvíjelo se v Palestině, v helénském období antiky, v prostředí judaismu. Institucionalizovaná podoba katolické církve sice dostala základy již v apoštolské době, teologické promyšlení a svobodná činnost jsou však až záležitostmi následujících staletí. Zejména po roce 313 se křesťanství začíná plně rozvíjet a i do dalších období si pak s sebou nese některé viditelné prvky pocházející z tohoto období. Jedná se často o ryze praktické předměty, jež ale postupem času nabyly sílu symbolu, nejčastěji označujícího něčí moc či funkci.

Jako příklady můžeme uvést *faldistorium* – přenosné sedadlo a zároveň klekátko užívané biskupy a opaty. Ve starověkém Římě patřilo ozdobné sklápěcí křeslo ze slonoviny k insigniím jistého typu vysokých úředníků (držitelů tzv. kurulských magistrátů), sedávali na něm kupříkladu konzulové. Do Druhého vatikánského koncilu tvořil součást kněžského bohoslužebného roucha manipul. Kněží nosívali na levém předloktí ozdobnou stuhu v liturgické barvě s vyšitým křížem. Manipul se vyvinul jednak z obyčejného šátku určeného ve Středomoří k otírání potu a jednak z obřadního šátku, jímž dával římský úředník pokyn k zahájení her. Jáhni nosí jako svrchní liturgické roucho dalmatiku, která na sobě má dva úzké pruhy. I ta má svůj původ ve světském prostředí, konkrétně v módě. Ve 3. století totiž začaly vyšší vrstvy Římanů nosit nový typ oblečení: bílou tuniku opatřenou dvěma červenými svislými pruhy (*tunica dalmatica*), původem pravděpodobně z Dalmácie.

BIBLICKÉ UKOTVENÍ TEOLOGIE SYMBOLU

Ačkoliv v Písmu svatém výraz *symbolon* nenalezneme, starozákonní lid vnímal určitá místa a věci jako symboly, např. kámen (Gn 28,16–19) či pramen (Ez 47,1). Zásadními znameními, která Izrael pozoroval a chápal, však tvoří jednotlivé Hospodinovy činy: stvoření, vyvedení Božího lidu z Egypta, oslovení a úkoly jednotlivých proroků (1 Kr 19,19–21) apod. Všechny mají jeden společný prvek: svobodný příklon Boha směrem k člověku. Izrael si tyto události pravidelně připomínal ve svých svátcích a chápal je jako symbol Boží záchrany jeho lidu – Izraele.

Za symbol lze označit i vyvolený národ Izrael jako celek, a to na základě smlouvy, která mu byla dána na Sinaji skrze Mojžíše (smlouva bývá křesťany označována jako Desatero či „stará“ smlouva; její text začíná slovy: „*Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví. Nebudeš mít jiného boha mimo mne.*“ Ex 20,2nn). Izrael je tedy adresátem znamení a zároveň sám znamením-symbollem Božích činů a moci pro ostatní národy (Gn 13,3).

Zatímco Židé (národ Izrael) se stále odvolává na smlouvu ze Sinaje, křesťané žijí z plodů „Nové smlouvy“, kterou s nimi uzavřel Ježíš Kristus. Ježíšovým činem byla

dobrovolná smrt za záchranu lidí. Aby byli lidé schopni tomuto jeho činu porozumět jako aktu záchrany, předznamenává ji sám Ježíš mnohými jinými činy ve prospěch lidí. Evangelium svědčí např. o uzdravování nemocných a lidí posedlých zlým duchem. Ježíšova gesta vrcholí v tzv. Svatém týdnu: slavný vjezd Mesiáše do Jeruzaléma, poslední večeře spojená s mytím nohou a ustanovením eucharistie, soudní proces, smrt na kříži a zjevování se učedníkům jako Zmrtvýchvstalý.

Autoři evangelia však uvádí, že Ježíš je znamením, „*kterému se bude odporovat*“ (L 2,34, srov. Mt 12,38). Přesto o něm apoštolové svědčí ve svých listech: „*Co jsme tedy viděli a slyšeli, zvěstujeme i vám, abyste i vy měli s námi společenství. Naše společenství je totiž s Otcem a jeho Synem Ježíšem Kristem. Toto píšeme, aby naše radost byla úplná.*“ (1 J 1,3-4).

Křesťané v církevních obcích pak užívají stejných gest jako jejich Mistr a Pán: křtí ve jménu trojjediného Boha, vkládají ruce na představené a nemocné, společně se modlí a lámou chléb. V tom je základ křesťanských rituálů.

SYMBOLICKÁ ŘEČ SVÁTOSTÍ, SYMBOLŮ *PAR EXCELLENCE*

O křesťanech se všeobecně ví, že se scházejí v kostelích, kde se konají různé obřady: mše svatá, křty, uzavírání manželství, rozloučení se zesnulým člověkem. Mezi těmito obřady mají zvláštní místo tzv. svátosti. Katolická církev jich slaví celkem sedm, některé pravidelně jako posilu pro běžný život a některé jen jednou v životě (ty, které souvisí s identitou křesťana a s jeho životním povoláním). Sedmička je symbolické číslo, které ukazuje na plnost: Bůh dává člověku vše, co potřebuje k naplněnému a šťastnému životu. Ostatní křesťanské církve slaví též některé obřady jako svátosti.

Nebudeme se zde zabývat podrobně jednotlivými svátostmi, abychom vysvětlili, co se při jejich slavení děje mezi člověkem a Bohem. Zájemce o hlubší porozumění těmto obřadům odkazujeme na doporučenou literaturu v závěru této kapitoly (jde o tituly „*Základní otázky katolické víry*“ a „*Zvěstování víry*“). Pokud se se slavením svátostí nebo s jinými pobožnostmi setká náhodný návštěvník nebo účastník obřadu v kostele, měl by vědět, že se zde koná symbolické jednání, kdy za každým úkonem je skryt jeho hlubší smysl. Nejde však o žádnou magii. Veškerý smysl rituálů, které se konají v křesťanském kostele, je odvozen od Božího jednání.

Proč křesťané o Božím jednání jen nehovoří? Proč konají rituály? Je to proto, že rituál (symbolické jednání) umožňuje člověku vnímat Boží působení celou osobností – rozumem a vírou, ale i smysly. Užívají se při něm prvky z běžného života (např. voda, olej, chléb, víno). S těmito prvky se konají známé činnosti (obmytí, pomazání, jedení a pití apod.). Toto jednání je doprovázeno modlitbou, která jednak odkazuje na dřívější Boží jednání zaznamenané v Bibli (tzv. anamnetická část modlitby) a jednak vyprošuje od Boha, aby ten, kdo slaví svátost, zakusil stejnou Boží pomoc

jako protagonisté oné události. Například při křtu se v první části modlitby, kterou se žehná křestní voda, připomíná celkem sedm událostí z dějin starozákonního lidu i ze života Ježíše Krista (všechny souvisí s vodou). Při nich vždy jednal Bůh ve prospěch života člověka. A toto všechno Boží jednání se týká též všech křtěných i pokřtěných, kteří obřad slaví.

Seznam použitých pramenů a literatury

- BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha : Vyšehrad, 2008.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie heraldiky. Světská a církevní titulatura a reálie*. 4. vydání. Praha : Libri, 2003.
- Český misál*. Praha : Česká liturgická komise, 1983.
- HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů. Obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha : Volvox Globator, 1998.
- Katechismus katolické církve*. Praha : Zvon, 1995.
- Křestní obřady*. 2. vydání. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999.
- KUNETKA, F. *Liturgika. Úvod do liturgiky svátostí*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001.
- MÜLLER, G. L. *Dogmatika pro studium i pastorači*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2010.
- Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2002.
- PETROSILLIO, Piero. *Křesťanství od A do Z*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1998.
- RAHNER, Karl.; VORGRIMMLER, Herbert. *Teologický slovník*. Praha : Vyšehrad, 2009.
- RICHTER, Klemens. *Liturgie a život. Smysl liturgie, mše, církevní svátky, svátostná znamení*. 2. vydání. Praha : Vyšehrad, 2003.
- Římský pontifikál*. Praha : Česká biskupská konference, 2008.
- Všeobecné pokyny k římskému misálu*. Editio typica tertia, 2002. Praha : Česká biskupská konference, 2003.

Seznam rozšiřujících pramenů a literatury

- ROYT, Jan; ŠEDINOVÁ, Hana. *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha : Mladá fronta, 1998.
- ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Praha : Karolinum, 2006.
- WOLLSCHLÄGER, Maria-Elisabeth. *Symbol v diagnostice a psychoterapii. Práce s předmětnými symboly v individuální, rodinné a skupinové terapii*. Praha : Portál, 2002.
- PESCH, O. *Základní otázky katolické víry*. Praha : Vyšehrad, 1997.
- Zvěstování víry. Holandský katechismus*. Praha : Sif, 2001.

VÝCHOVA K VNÍMÁNÍ A KOMUNIKACI PROSTŘEDNICTVÍM SYMBOLŮ

„Všechno to, co je nám předkládáno prostřednictvím symbolů a obrazů, zasahuje a zapaluje srdce mnohem živěji, než by to mohla udělat „nahá“ pravda, pokud je prezentována bez těchto tajemných obrazů. Naše citlivost je tupá, aby se sama od sebe vznítla, avšak je-li zaměřena na symboly převzaté z materiálního světa a odtud přenesena na rovinu duchovních skutečností, které tyto symboly představují, nabývá na životnosti a zapaluje se víc jako pochodně, když s ní pohybujeme.“ (sv. Augustin, církevní učitel, 4. stol.)

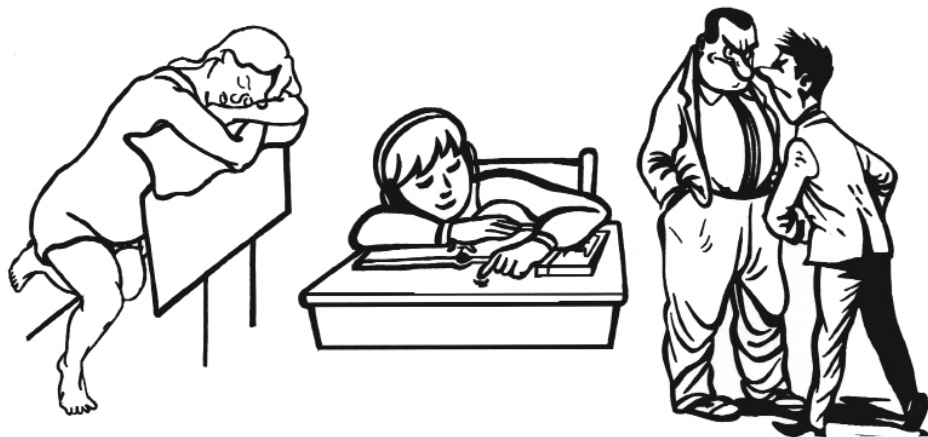
Výchova žáků k vnímání symbolů a ke komunikaci pomocí nich má tři cíle:

- získat citlivost k vnímání symbolů, a tak se učit porozumět a používat symbolickou řeč. Je to důležité proto, že řadu skutečností neumíme vyjádřit jinak. Budou-li žáci spolu komunikovat skrze symboly, mohou tak vyjádřit svůj názor celistvěji a vzájemně se svými pohledy na společně zkoumanou věc obohatit;
- seznámit se s významem některých tradičních symbolů kulturních památek, které jsme zdědili z minulosti;
- porozumět důležitosti rituálů v lidském životě a některé takové rituály připravit či se jich aktivně účastnit.

VNÍMÁNÍ A ČETBA SYMBOLŮ V ŽIVOTĚ A V LITERATUŘE

Kdy jsou děti schopné vnímat symboly? V podstatě odmalička. V první etapě svého života se učí vnímat **přírodní symboly** a **běžné předměty** jako symboly (např. v chlebu, který jíme, nevnímáme jen potravinu, ale děti se učí za ním vidět i celý proces jeho výroby a smysl, proč je chléb vyráběn a konzumován; chléb, který vidíme a jíme, se tak stává symbolem lidského úsilí zachovat život, které tušíme a které také dává smysl jedení chleba). Učíme tedy děti v symbolu zahlédnout nebo odkrýt celek skutečnosti natolik, nakolik se nám ona v symbolu sděluje. Když půjdeme se staršími žáky v úvahách dále – k hodnotě života a k jeho možnému trvání až za hranice tohoto světa, jak v to věří některá náboženství, dostaneme se k dalším významům chleba. Např. chléb je v křesťanském rituálu (mši svaté) symbolem věčného života a jednoty mezi křesťany, již působí sám Bůh.

Rozpoznání symbolů, které vyjadřují **různé situace v lidském životě**, procvičujeme na obrázcích. Žáci je nejprve sledují, poté je mohou i sami vytvářet. Obrázky mohou vyjadřovat lidské pocity, které žáci „čtou“ z postavení různých částí těla. Například:

Obr. 16: Postoj těla jako symbol, který vyjadřuje vnitřní stav člověka

Podobným úkolem je číst **gesta** rukou jako symboly. Například: otevřená dlaň, podaná ruka, vztyčený ukazováček, „V“ z prstů, zaťatá pěst, sepnuté ruce, ruce volně položené přes sebe apod.

Symbolická řeč je použita v **příbězích, poezii, mudroslovné literatuře** aj. Nabízí nejen popis nějaké skutečnosti, ale také porozumění jejich významu. Křesťanské umění vychází zpravidla ze symbolické mluvy biblických textů. Pro objevení jejich poselství je třeba učit se jejich symbolicko-duchovní četbě. **Biblický text** je symbolem, který má velkou hloubku, životnost a sílu, neboť poodhaluje, ale také zahaluje. Namísto tvrzení spíše naznačuje, odkazuje, umožňuje, aby do mysli člověka vstoupily nové myšlenky. Pokud bychom ho ale četli a interpretovali doslova, brzy jej vyčerpáme a může se stát, že nikoho ani neoslaví.

Jak zpřístupnit žákům takovéto čtení biblického textu? Uvedme příklad: chceme dětem vyprávět vánoční příběh, který je sám o sobě symbolický, protože jeho výpověď je za hranicemi textu (není v textu výslovně uvedena). Abychom přispěli k porozumění tomuto příběhu, zvolíme symbol, který je pro mladší děti srozumitelný, např. slunce. Ježíšovo narození má se sluncem dvojnásobnou souvislost: jednak se událo v zemi, která leží na jihu, kde je tepleji než u nás a slunce tam svítí častěji; jednak slunce přináší do dne teplo a světlo a bez něj by neexistoval život. Zrovna tak důležité bylo pro tehdejší obyvatele Palestiny Ježíšovo narození: očekávali od něj, že jim vrátí život ve svobodě, život, ve kterém budou šťastní.

Než však se s dětmi dobereme k tomuto závěru, musíme jim nejprve představit slunce jako symbol. Začneme např. tím, že pošleme mezi ně složený žlutý šátek kruhového tvaru a děti vzpomínají, co vše má žlutou barvu. Poté šátek pomalu rozložíme. Děti hádají, co může představovat. Vybereme pak jeden význam – slunce, a dále se mu

věnujeme: co to je, jak se projevuje, k čemu je užitečné, co by bylo, kdyby slunce zaniklo apod.

Obr. 17: Ilustrační foto z programu „Sluníčko“

Pro starší žáky volíme symbol, který jim bude srozumitelný vzhledem k poselství vánočního příběhu a vzhledem k jejich konkrétní situaci. Ve věku dospívání si volí životní styl, směr, kterým se chtějí ubírat. Symbolem pro orientaci je hvězda. Ve vánočním příběhu přivedla do Betléma mudrce z Východu. Na místě Ježíšova narození je dnes umístěna také hvězda a kolem řada světél. Ježíšův příchod na svět znamenal pro mnoho lidí novou naději, orientaci v životě a rozhodnutí jít a naplnovat poslání, které od něj přijali. Také později, během staletí a v dnešní době čte mnoho lidí Bibli a její evangelium o Ježíši ne proto, aby se stali křesťany, ale aby se inspirovali pro své životní postoje a orientaci.

Starším žákům můžeme vánoční příběh nejprve převyprávět a ukázat místa s ním spojená na fotografiích ze současnosti. Na závěr dojdeme k fotografii hvězdy na místě Ježíšova narození. V této chvíli se může rozvinout diskuse o symbolickém významu této hvězdy.

Poznámka: Oba výše zmíněné postupy jsou použity v ukázkových hodinách k tématu Vánoce v příručce Poselství křesťanských svátků, kterou jsme vydali v roce 2010. Tyto ukázkové hodiny jsou dostupné na našich internetových stránkách www.diecezhk.cz/skoly.

SYMBOLICKÉ UČENÍ ZAMĚŘENÉ NA SEBEPOZNÁNÍ A ŽIVOT VE SKUPINĚ

Pro starší žáky je určeno tzv. symbolické učení zmíněné v úvodu této kapitoly. Jeho cílem je:

- interpretovat život a hledat smysl událostí;
- hledat pravdu a identitu (já, naše skupina);
- posílit vazby mezi členy skupiny vedoucí ke schopnosti prožívat jednotu v důležitých záležitostech;
- doplnit vnímání světa a života;
- udržování vzpomínek na minulost a učení se z ní;
- respektování odlišnosti jedinců, místa a hodnoty života každého z nich;
- rozvíjet poznávání, pracovat s emocemi a s vůlí k jednání.

Při tomto učení se pracuje s událostmi jako se symboly. Proces symbolického učení má čtyři fáze:

1. Fáze: přemýšlení o společné zkušenosti a její reflexe (zdrojem jsou otázky žáků k aktuálnímu dění v jejich životě či ve skupině; žáci přicházejí s náměty a otázkami).
2. Porovnání zkušenosti se symbolickým příběhem či textem, který obsahuje nashromážděnou životní moudrost našich předků; hledání jejich vzájemného vztahu.
3. Přejít od zkušenosti ke společnému jednání zaměřenému na konání dobra; vrcholí společným rozhodnutím pro konkrétní činy.
4. Rituál – jeho úlohou je shrnout celý proces, pojmenovat jeho důležité body, utvrdit v rozhodnutí pro společné jednání a symbolicky toto rozhodnutí vyjádřit.

Některá témata pro symbolické učení:

světlo x tma; dobro x zlo; zdraví x nemoc; síla x slabost; radost x smutek; svoboda x otroctví; pravda x lež; spravedlnost x svévole; naděje x zoufalství; láska x nenávisť; důvěra x strach; blízkost x odcizení; jistota (bezpečí) x strach; služba x zneužití moci; pokora x pýcha.

Příklad: Žáci společně prožili nějaký program, který je vedl k přemýšlení o sobě a o životě (lze využít různé zážitkové hry zaměřené na sebepoznání a spolupráci ve skupině). Tento program chceme uzavřít společnou reflexí. Použijeme symbol sítě, která má naznačit vztahy mezi žáky. Ty, které již existovaly, a také ty, které vznikly nově na základě společně prožitého programu. Tyto vztahy „zviditelníme“ pomocí klubíčka vlny:

Učitel vyzve žáky, aby si uvědomili, co oceňovali na svých spolužácích před začátkem programu. První žák dostane do ruky klubíčko. Přidrží si konec vlněného vlákna a hodí nebo předá klubíčko spolužákovi, kterého chce za něco ocenit. Toto ocenění vysloví: např. posílám klubíčko Petře, protože jsem rád, že mi pomáhá s matematikou. Petra si přidrží vlákno klubka v ruce a hodí je dalšímu spolužákovi a opět vysloví ocenění. Nemusí jít jen o „ocenění“, může jít i o vyjádření kamarádství mezi dvěma spolužáky. Na závěr si všichni všimnou hustoty sítě, která mezi žáky vznikla. Co vyjadřuje tato síť? Čeho je symbolem?

Ve druhém kole pokračujeme v předávání klubíčka. Přidáváme nyní vztahy, které se vytvořily během našeho programu. Program postavil třídní komunitu do nové situace. Mnozí žáci se mohli projevit jinak než za běžného provozu třídy. Mohli jsme objevovat nové kvality spolužáků a získat k nim nový vztah. Také tyto nově vzniklé vazby verbalizujeme. Vlákno vlny natažené mezi spolužáky přehozením klubka „zviditelňuje“ tento vztah. Na závěr této aktivity si opět prohlédneme hustotu sítě. Co se změnilo? Co tato změna pro třídní komunitu znamená? Proč je důležité, aby byly mezi námi pozitivní vztahy? (Např. síť vztahů může „podržet“ spolužáka, který prožívá nějakou krizi, a „zachytit“ ho před pádem do malomyslnosti, beznaděje, deprese..., poskytne každému vědomí, že někam patří, kde k němu má někdo vztah apod. Důležité je, aby moderátor celé aktivity, tedy zpravidla učitel, povzbuzoval žáky k tomu, aby byli v uvědomování si vztahů mezi sebou kreativní, aby nenechali nikoho úplně stranou. Je třeba také mluvit o tom, že někteří drží v ruce mnoho vláken a jiní třeba jen jedno, dvě. Nesvědčí to o kvalitě jedince, ale spíše o jeho temperamentu. V třídní komunitě je třeba, aby zde byly zastoupeny všechny temperamety, abychom si mohli na sebe zvyknout, respektovat se a umět ocenit i ty, kteří si o to svým způsobem jednání přímo „neříkají“.

Závěrečnou fází celé aktivity by měl být rituál: nejprve rozhodnutí, co s vytvořenou sítí uděláme a potom její uložení na viditelné místo, například na nástěnku, ke stropu místnosti apod. Síť bude připomínat celý proces jejího vytváření. Na závěr můžeme uspořádat malou hostinu, přípitek, tanec či jiný rituál, který vyjádří význam celého konání.

SYMBOLICKÉ UČENÍ SE Z BIBLICKÝCH PŘÍBĚHŮ

Při práci s biblickým textem se pokusíme o jeho tzv. aktualizaci pro náš život. Při porovnávání biblických příběhů s reálnými životními zkušenostmi je třeba nejprve vzít v úvahu vše, co vyžaduje časová a kulturní odlehlost textu (viz kap. o kompetencích učitele při práci s Biblií).

Příklad pro mladší žáky:

Příběh apoštola Petra, který se nejprve vychloubal svojí věrností Ježíši, a pak ho krátce za sebou třikrát zradil, protože dostal strach, že bude zatčen a též souzen. Ježíš Petrovi odpouští a svěřuje mu úkol vést ve službě své spolubratry a ve víře všechny, kdo přijmou křest. Situace se v některých rysech podobá kamarádství mezi žáky, kteří si slíbili věrnost (nevyzradit tajemství, vzájemně se nepomlouvat, pomoci si ve svízelných situacích apod.). Co to znamená držet své slovo? Co způsobí to, když někdo slib poruší? Lze zase obnovit kamarádství? Jak? (Pozn. pro učitele: biblický text o Petrovi a jeho poslání má několik různě odstupňovaných významů; pro děti můžeme pracovat s tím nejsnazším tj. s důsledkem zrady a významem odpuštění v přátelství).

K porozumění symboličnosti biblických příběhů mohou přispět didaktické obrazy, které jsou zmíněny v pomůckách kapitoly o Bibli a jsou k dispozici na CD vloženém do této příručky.

Příkladem aktualizace biblického příběhu pro starší žáky může být mytí nohou apoštolům, které Ježíš vykonal na počátku velikonočních událostí a církev si je připomíná na Zelený čtvrtek večer, kdy začíná slavit tzv. velikonoční třídní. Umývání nohou předchází společné večeři Ježíše s apoštolý spojené s řečí na rozloučenou, jež klade důraz na jednotu mezi Ježíšovými učedníky. Umývání nohou přitom naznačuje nezbytnou podmínku jednoty mezi lidmi – ochotu ke vzájemné službě:

Text o umývání nohou učedníkům uvádí evangelium podle Jana (13,1-15). Umývání nohou hostům domu bylo úkolem otroků. Ježíšovo umývání nohou učedníkům vyjadřuje, že nepřišel vládnout, ale sloužit, stává se znamením Ježíšovy lásky k lidem, která nemá hranic a jde až k vydanosti smrti na kříži. „*Jestliže tedy já, Pán a Mistr, jsem vám umyl nohy, i vy máte jeden druhému nohy umývat. Dal jsem vám příklad, abyste i vy jednali, jako jsem jednal já.*“ (J 13,14-15) Na uměleckých obrazech bývá nejčastěji zobrazován Petr, jak mu Ježíš myje nohy a on se tomu brání.

V obřadech Zeleného čtvrtku je zařazen rituál, při kterém kněz umývá nohy dvanácti věřícím, kteří zastupují všechny ostatní. Aby bylo zřejmé, že kněz má být v následování Krista tím, kdo slouží všem, vykonává celý obřad mytí nohou vkleče jako znamení pokory před lidmi své farní obce. To podtrhuje služební charakter jeho úřadu. Mytí nohou chce poukázat na Kristův odkaz: „*Nové přikázání vám dávám, abyste se navzájem milovali; jako já jsem miloval vás, i vy se milujte navzájem.*“ (J 13,34).

Z Ježíšova vysvětlení vyplývá, že epizoda není určena jen kněžím, ale všem křesťanům. Aby byla křesťanská obec při večeři Páně (tj. při slavení mše svaté) spoje-

na s tělem a krví Kristovou, musí určovat její život vzájemná služba bližním. Tato služba může mít rozmanité formy, o kterých můžeme se žáky diskutovat: Co zakládá důvěru mezi lidmi? Jejich sliby nebo skutky? Jaké skutky jsou opravdovým výrazem vzájemného respektu a projevem zájmu o druhého člověka?

VÝZNAM KŘESŤANSKÝCH SYMBOLŮ V UMĚLECKÝCH PAMÁTKÁCH

V různých náboženských tradicích mají stejné symboly různý význam. V uměleckých dílech, které vznikly jako projev křesťanské víry, jsou hojně užívány symboly vycházející z biblických textů a tradice prvotní církve. K výkladu těchto symbolů odkazujeme na slovníky a podobné publikace, neboť symbolů je opravdu mnoho. Příklady výkladu výtvarných děl na základě biblických textů najdete v pomůckách ke kapitole o Bibli: „Ikona narození Ježíše Krista“, „Obraz Ježíšova křtu“ a také na CD v příručce k modulu A – srovnání tří obrazů Kristova umučení z různých historických epoch.

Doporučená literatura

Slovník biblické kultury. Praha : EWA, 1992.

HELLER, Jan. *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha : Česká biblická společnost, 2003.

NETTELHORST, R. P. *Sto postav z Bible. Příběhy ze Starého a Nového zákona s ilustracemi slavných malířů*. Bratislava : Slovart, 2008.

KOSÁKOVÁ, Eva. *Slovník judaik*. Praha : Židovské muzeum, 2004.

DIVECKÝ, Jan. *Židovské svátky*. Praha : p3k, 2005.

BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha : Vyšehrad, 2008.

ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha : Karolinum, 1999.

RITUÁLY V ŽIVOTĚ ČLOVĚKA JAKO SOUČÁST VÝCHOVY VE ŠKOLE

V běžném životě se označuje slovem „rituál“ pravidelně opakovaný sled činností, které vnášejí do našeho života určitý řád. To se děje jak v osobním a rodinném životě, tak ve školním prostředí. Tento typ rituálů chceme odlišit od těch, které mají zvláštní přínos pro jedince i pro skupinu či pro celou společnost. Jde například o slavení svátků osobních (narozeniny, jmeniny, významný úspěch), tradičních (Vánoce, Velikonoce) či významných dnů skupiny (výročí školy, splnění společného cíle třídy apod.).

Pro tyto rituály je charakteristické:

- jsou společné všem lidem bez ohledu na jejich sociální postavení;
- umožňují prožívání sounáležitosti;
- umožňují člověku soustředit se na něco podstatného (jsou určeny k zastavení se);
- poskytují povzbuzení, „novou energii“, obnovu...;
- připomínají a umožňují prožívání důležitých hodnot pro život jednotlivce a společnosti (např. narození dítěte).

Tzv. „přechodové“ rituály, které se uplatní při přechodu jednotlivce nebo skupiny lidí z jednoho společenského stadia do jiného, mají navíc tyto funkce:

- vytvářejí bezpečné prostředí pro fázi proměny, v níž se jedinec cítí ohrožený, bezbranný a dezorientovaný;
- umožňují vědomě prožít změny společenské role: důležité pro převzetí zodpovědnosti a funkce ve společnosti.

Rituály jsou jedním z podstatných prvků v životě člověka, které ho odlišují od ostatních živých tvorů. Slavení života dělá člověka člověkem. Co je však předpokladem životnosti rituálů? Podle různých autorů jde o následující:

- Musí být „co“ oslavovat; to předpokládá uvědomit si naše omezení, nesamozřejmost věcí, které v životě máme.
- Být schopen mít radost ze společného slavení – sdílení blízkosti či tradic s druhými lidmi; setkat se s nimi „v hloubce“ lidského bytí.
- Při oslavě výročí či úspěchu druhého – být schopen mu přát dobro a radovat se s ním.
- Neuzavřít se do sebe a nezaobírat se jen sám sebou; učit se sdílení a výměně dober.

Tato výchova se děje v širší rodině, ale také ve škole.

Přínosem projektu „Využití křesťanského dědictví“ pro školu mohou být programy vytvořené k porozumění biblickým příběhům, ze kterých vychází zejména slavení Vánoc a Velikonoc, a také příběhů světců, k jejichž připomínání se váží některé lidové tradice (Mikuláš, Martin). Tyto programy jsou součástí příručky k modulu A.

Vedle slavení křesťanských svátků vycházejících z důležitých událostí v dějinách záchranu člověka Bohem, o nichž se můžeme dočíst v Bibli, slaví křesťané rituály, které nazývají svátosti. Některé mají leccos společného s tzv. přechodovými rituály v životě člověka a některé s jeho každodenní prací a životem. Domníváme se, že **porozumění smyslu slavení svátostí** může být v mnohém inspirativní i pro výchovu žáků. Následující tabulka obsahuje shrnutí těchto podnětů:

Svatost	Charakter	Význam pro život člověka v přirozené rovině
Křest	<i>jednorázová, přechod do nového života s Bohem</i>	přijetí do společenství církve, získání identity křesťana
Biřmování	<i>jednorázová, v praxi bývá spojena s přechodem do období dospívání či dospělosti</i>	potvrzení křtu a přijetí „uschopnění“ ke službě společenství tak, aby život člověka „vydával líbeznou vůni“ – tj. byl plodný a radostný
Eucharistie	<i>opakovaná</i>	odevzdání svého života (plodů své práce) Bohu a přijetí duchovního pokrmu pro uskutečňování přijatého poslání; vyjádření jednoty křesťanského společenství – sjednocuje jeden Pán
Manželství	<i>jednorázová, přechod do nového životního stavu</i>	přijetí služby manžela/manželky a otevřenosti pro službu rodiče; potvrzení slibem věrnosti a lásky
Kněžství	<i>jednorázová (ve třech stupních), přechod do nového životního stavu</i>	posvěcení ke službě věřícím hlásáním Božího slova a slavením svátostí
Smíření	<i>opakovaná</i>	prostor k vyznání svých hříchů a přijetí odpuštění od milosrdného Boha; dává prostor začít znovu
Nemocných	<i>opakovaná ve stavu nemoci či stáří</i>	posila v trpělivém snášení nemoci a stáří, aby člověk vytrval ve víře v Boha a v dobrém smýšlení; může se tak stát svědkem smysluplnosti stáří i snášení nemoci

Tab. 8 : Význam svátostí udělovaných v katolické církvi pro život člověka vzhledem k jeho přirozené rovině. Z pohledu víry jsou svátosti komentovány v předchozí kapitole.

K obsahu tabulky je třeba dodat, že to, co je ve svátosti člověku darováno, je pomoc Boží darovaná zdarma, bez zásluh člověka. Tento dar mu má pomoci vytrvat ve víře, která se projevuje skutky lásky a staví se na stranu dobra proti zlu v sobě i kolem sebe.

Je na zvážení, zda i žáci nepotřebují prožívat takové rituály, které by jim dodaly jistotu, že jsou přijímáni, že někam patří, že nejsou na své úkoly sami, že při selhání mají možnost začít znovu, že při onemocnění a vyřazení z běžného provozu školy na ně nebude zapomenuto apod.

METODICKÉ MATERIÁLY A POMŮCKY K TÉMATU „SYMBOLY A RITUÁLY“

Pro žáky 1. i 2. stupně základní školy jsme připravili program vhodný do výtvarné výchovy s názvem „**Velikonoční znamení**“. Vychází z velikonočního tajemství vítězství života nad smrtí, dobra nad zlem, o němž svědčí sama příroda. Žáci se seznámí s jednotlivými znameními, jejich významem a podobností s velikonočním tajemstvím smrti a vzkříšení Ježíše Krista. To pak výtvarně zpracují buď ozdobením svíček velikonočními symboly, nebo jiných předmětů – záložek, pohlednic apod. Jednotlivá znamení vybíráme podle věku žáků.

Pro žáky 2. stupně nebo nižších ročníků středních škol je možné využít program „**Stopy Boží ve světě**“. Představuje žákům přírodní a přirozené symboly, kterých využívají hojně všechna náboženství. Žáci pracují s Biblií, ve které vyhledávají podle odkazů texty, v nichž jsou přírodniny použity jako symboly. Hledají souvislost mezi vlastnostmi přírodniny a situací, ve které je jako symbol použita.

Pro žáky středních škol jsme připravili program „**Symboly záchran v katakombách**“. Námět může být použit jako malý projekt v rámci dějepisu nebo jako společný projekt dějepisu a výtvarné výchovy. Žáci se seznámí s životem prvních křesťanů v Římě a jejich pronásledováním některými císaři. Zjistí si informace o římských katakombách a poté se seznámí se symboly, které souvisejí se záchranou člověka očekávanou od Boha. Hledají souvislost symbolu s odpovídající biblickou událostí nebo zkušeností křesťanů té doby. Výsledkem může být plakát na téma „Záchrana očekávaná prvními křesťany od Boha“. Na závěr může proběhnout diskuse na téma: má vzkaz, který nechali první křesťané v katakombách prostřednictvím svých symbolů dalším generacím nějaký význam pro nás?

Samostatnou pomůckou, kterou lze využít jak pro žáky 2. stupně ZŠ, tak pro středoškoláky, je powerpointová prezentace „**Význam kříže v křesťanství**“. Promítnete postupně jednotlivé snímky prezentace a nechte na ně žáky volně reagovat. Snímky č. 6 – 10 s jednotlivými biblickými výroky o kříži vytiskněte a rozdejte je mezi žáky (ti budou pracovat ve skupinách). Jejich úkolem je najít výrok v Novém zákoně a seznámit se s ním v kontextu dalšího textu, z něhož je vyňat. Poté učitel promítne postupně jednotlivé snímky a žáci je okomentují.

SLOVNÍK KŘESŤANSTVÍ aneb pomůcka pro učitele, kteří na středních školách hovoří o křesťanské víře

Autorem této kapitoly je ThLic. Jiří Pešek

VÝCHODISKA PROJEKTU

Je evidentní, že dnes není snadné hovořit o křesťanství, a to z mnoha důvodů. Způsob našeho života, používaný jazyk i naše myšlení jsou stále více vzdáleny od způsobu, jakým se po staletí definuje, vyjadřuje a slaví křesťanská víra. K tomu přistupuje množství předsudků přítomných v současném českém vnímání církve, zvláště té katolické, a také neznalost základních pravd a principů křesťanství napříč generacemi.

V této situaci se ze strany křesťanů objevují nejrůznější pokusy překonat onu bariéru předsudků, neznalosti a kulturní různosti a umožnit současným lidem poznat jejich křesťanské kořeny, poodhalit nosnost hodnot a smysl víry, kterou křesťanství vyznává. Jedním z aktuálních trendů ze strany Římskokatolické církve jsou jednorázové či opakované vstupy do škol, ve kterých lektori přibližují žákům či studentům různá témata, např. význam křesťanských svátků. Se stejnou výzvou se potýkají i učitelé většiny humanitních předmětů a také kněží, kteří se občas ocitnou na besedě tváří v tvář studentům ať už ve škole nebo v kostele. (Pro zjednodušení budeme nadále používat pro všechny označení lektor).

Je dobré, že již existují různé příručky jako např. Poselství křesťanských svátků, které mohou metodicky i obsahově vést lektora k prezentaci daného dílčího tématu. Pokud však lektor nezná souvislosti se základními pravdami křesťanské víry, může se stát, že jeho výklad bude velmi povrchní a tendenčně pojatý. Na případné zvědavé dotazy žáků bude pak moci jen stěží správně odpovědět. V jiném případě zase může být lektor kvalitně vzdělán v teologických disciplínách, ale nemusí mít poněti o světě, zájmech a postojích mladých lidí. Tehdy se bude jeho výklad pravděpodobně zcela míjet s tím, co jsou žáci schopni pochopit a přiřadit tomu nějaký subjektivní význam. Takovýto přístup nevyvolá ani další otázky ani případný zájem.

Dobrovolní lektori, profesionální učitelé i samotní kněží se tedy právem ptají: Jak srozumitelně předávat poznatky o křesťanství dnešním žákům? Jak překonat onu kulturní a jazykovou bariéru, která zde existuje? Jak reagovat na zaběhnuté předsudky a nesprávná pochopení? Jak zaujmout a motivovat aniž by se jednalo o manipulaci či nátlak? Jak uchopit pravý význam a existenciální hodnotu křesťanského poselství? Jak zdůvodnit jednotlivé pravdy a jak je správně vysvětlit? Jak umožnit

uznání jejich rozumnosti, důvěryhodnosti a smyslu?

Cílem tohoto projektu je postavit se k těmto otázkám čelem a doprovázet lektory na cestě k nalezení odpovědí, které budou v každém místě a v každé situaci poněkud odlišné. Nejde přitom o to, abychom naplnili křesťanské kostely nově pokřtěnými, ale abychom pomohli porozumět, využít a také chránit křesťanské dědictví po našich předcích pro náš život i budoucí generace.

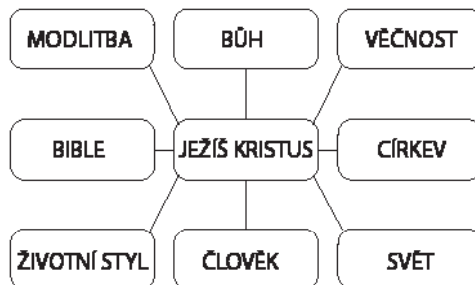
POPIS PROJEKTU

Náš projekt není uzavřeným, definitivním a univerzálním návodem, jak o křesťanské víře mluvit před dnešními středoškoly. Není to žádný geniální slovník, který by definoval co a jak dnes interpretovat, aby to bylo pravověrné a zároveň pochopitelné a přijatelné ze strany mladých posluchačů. Jedná se spíše o jakousi „otevřenou pomůcku“, která lektorům naznačuje určité linie a provokuje ke kreativě v rámci jistého systému. Jedná se o projekt, který zve k další reflexi a spolupráci na něčem, co by z tohoto základu mohlo teprve vzniknout.

Celek křesťanské víry je v našem projektu rozdělen do devíti okruhů:

1. Člověk z pohledu křesťanství
2. Ježíš Kristus
3. Trojjediný Bůh
4. Bible – posvátná kniha křesťanů
5. Církev a její nabídka
6. Křesťanský životní styl a etika
7. Perspektiva věčnosti
8. Křesťanská modlitba
9. Svět pohledem křesťanů

Okruhy spolu vzájemně souvisí, což naznačuje naše mentální mapa:

Každý okruh je uspořádan do jednotné struktury:

- Výzva naznačující „poptávku“ ze strany mladých a žádoucí „nabídku“ ze strany církve.
- Doporučení ohledně výuky dané problematiky a jejího výchovného potenciálu.
- Základní otázky vyjadřující základní pravdy, které do tohoto okruhu patří.
- Burza názorů ke konfrontaci (obvyklé názory žáků).
- Burza odkazů k prohloubení (odkazy na seriózní zdroje).
- Burza médií k ilustraci (odkazy na zajímavé písňe a videa).
- Jednoduché shrnutí umožňující vytvoření souvislostí mezi okruhy.

Projekt Slovník křesťanství je umístěn na CD-ROMu, který umožňuje lektorovi snadnou navigaci mezi okruhy, okamžitou aktivaci interaktivních odkazů i použití v rámci multimediální prezentace. Pro využití všech odkazů je třeba, aby počítač s tímto CD-ROMem byl připojen k internetu.

JAK S PROJEKTEM PRACOVAT

S projektem je možné pracovat v několika krocích, které se vzájemně doplňují:

a) Poznání základů křesťanství (teologický rozměr)

Při letmém projití všech okruhů a zastavení se nad mentální mapou by měl lektor získat povědomí o základech křesťanské víry v pojetí katolické církve. Své dosavadní poznatky má možnost začlenit do celku a získat tak jakýsi nadhled. K tomu slouží zvláště shrnutí na konci každého okruhu. Náš systém snad poslouží i těm, kteří nejsou v křesťanství žádnými začátečníky, vždyť cesta od osobního vyznávání víry ke schopnosti o víře srozumitelně hovořit není ani snadná ani samozřejmá. Dílčí témata naznačená v každém okruhu mohou pomoci, aby se na nic z toho základního nezapomnělo.

Náš systém vyjadřuje následující logiku: středem křesťanského náboženství a klíčem k jeho pochopení je Ježíš Kristus. On nám dává poznat, kdo jsme my lidé a kdo je Bůh (vertikální linie). O něm vydává svědectví Bible a on dává smysl existenci církve (horizontální linie). Od něj pochází originální životní styl a na něm stojí naděje spojená se světem mimo tento náš prostor a čas (úhlopříčka zdola). Skrze něj se křesťané modlí k Bohu a získávají nový pohled na svět i na své poslání v něm (úhlopříčka shora).

Orientujeme-li se již v celku systému, můžeme jednotlivá témata hlouběji poznávat například skrze navržené odkazy v „burze odkazů k prohloubení“. Toto je tedy první

funkce našeho slovníku: poskytnout rámec porozumění celku křesťanství v první řadě samotným lektorům.

b) Synchronizace s pastýřskou péčí církve (ekleziologický rozměr)

Obsah CD-ROMu vychází z poslání církve ve společnosti, jak je ona sama chápe. Celý tento projekt je proto též pojat jako konkrétní příspěvek k výchově a vzdělávání mladých lidí. Jde o nabídku seznámit se s hodnotami a zdroji křesťanství tak, aby to podpořilo vydařenost života mladých lidí a zlepšování podmínek života společnosti. Na tomto úkolu se bezpochyby podílejí i učitelé a lektori vstupující do škol.

Výzva v úvodu každého tématu naznačuje, jak církev svůj příspěvek jedinci i společnosti zamýšlí. Je tedy důležité, aby jej lektor alespoň respektoval.

Ve druhém bodě každého okruhu jsou naznačeny některé zásadní postřehy, jak přistupovat k dané problematice, když ji předkládáme ve výuce. Jelikož úkolem školy je též výchova, jsou zde naznačeny některé inspirace pro formaci žáků, která s tématem souvisí.

c) Pedagogická valorizace studentů a jejich situace (existenciální rozměr)

Správně pojatá hermeneutika křesťanského poselství se orientuje nikoliv pouze kolem samotného poselství ani pouze kolem subjektu, kterému poznatky předáváme, ale vytváří jakoby elipsu kolem dvou ohnisk: v jednom ohnisku je žák a ve druhém je poselství.

Projekt nabízí malou sondu do názorů českých středoškoláků v „burze názorů ke konfrontaci“. V jejich postojích je často skryta nevyslovená otázka či touha, se kterou je vhodné dále pracovat. Nejde totiž v první řadě o předání co největšího množství poznatků, ale spíše o poznání jejich smyslu pro aktuální existenciální situaci žáků. Tradice církve zde funguje v roli „zásobárny“, v níž dnešní člověk pod vedením zkušenějšího průvodce hledá odpovědi na otázky, které jej vnitřně interpelují. Náš projekt chce podpořit právě toto existenciální tázání, které je pro osobnostní výchovu v současných podmínkách klíčové.

d) Pedagogická valorizace multimediálních zdrojů (metodický rozměr)

Samozřejmou součástí moderní výuky je používání multimediálních nástrojů, které využívají potenciality obrazu, hudby a filmu k motivaci, popularizaci a pochopení probíraného tématu. Náš slovník nabízí také jakousi „burzu médií k ilustraci“, která má posloužit k senzibilizaci žáků na probíraná témata, má možnost ukázat jim probíranou látku z jiného úhlu pohledu či způsobem, který je má šanci oslovit a zaujmout. Moudré využití tohoto zdroje necháváme plně v kompetenci lektorů a jejich osobních pedagogických zkušeností.

Na druhou stranu je třeba pamatovat, že i média mají své limity a že nová generace opět dokáže ocenit obyčejné vyprávění autentického člověka, návštěvu posvátného prostoru, zkušenost přátelství, prožitek ticha a přírody a dalších věcí, které jsou protikladem k hektickému životnímu stylu současné přetechnizované civilizace. Právě zde mladí rádi hledají duchovní smysl svého života a my bychom je v tom měli podpořit. I když náš CD-ROM poskytuje pouze odkazy na multimediální zdroje, klasické či alternativní zdroje by neměly být opomenuty.

e) Další rozvoj tohoto projektu (kreativní rozměr)

Ačkoliv náš projekt nese hrdý název „slovník“, jedná se teprve o jakési staveníště pro slovník, který by teprve mohl vzniknout. Ze všeho, co zde bylo napsáno, je evidentní, že takové dílo přesahuje možnosti jednoho autora a vyžaduje dlouhodobou spolupráci mnoha lidí zkušených v praxi i v teorii, v humanitních, pedagogických i v teologických disciplínách.

Posledním cílem tohoto projektu je tedy iniciovat inteligentní kreativitu na rovině praxe, která by byla vedena jakousi filozofií výchovy, jejíž prvky jsme se zde pokoušeli naznačit a ve slovníku konkretizovat.

Současná verze projektu je též pozváním ke sdílené kreativě, která by umožnila zdokonalení a dopracování slovníku do fáze, která by již poskytovala v praxi vyzkoušené a srozumitelné způsoby výkladu dílčích témat, nejlépe metodou induktivně pojatého vyprávění inspirovaného zkušenostmi, které jsou současným českým mladým lidem blízké. To však již ukáže odezva, se kterou se tento pokus setká jak ze strany odborníků, tak i lektorů.

PŘÍLOHA - PŘEHLED POMŮCEK NA VLOŽENÉM CD

	Název pomůcky	Typ	Určeno pro
01	Abeceda Bible (základní pojmy)	PW	učitelé, žáci SŠ
02	Schéma: souvislost knih Bible s jádrem křesťanské víry	PW	učitelé, žáci SŠ
03	Tipy na biblické texty podle témat	Tabulka	učitelé, II. st. ZŠ, SŠ
04	Struktura a účel knih Starého zákona	PL	od 8. roč. ZŠ, SŠ
05	Struktura a účel knih Nového zákona	PL	od 8. roč. ZŠ, SŠ
06	O Bibli „v kostce“	Text	učitelé - podklad pro II. stupeň ZŠ a SŠ
07	Bible (přehled základních informací)	Text	učitelé - podklad pro I. stupeň ZŠ (od 4. třídy)
08	Hebrejská a řecká abeceda	Tabulky	ZŠ
09	Metody práce s textem	Text	učitelé
10	Ikona narození Ježíše Krista	Metodika	od 6. roč. ZŠ, SŠ
11	Obraz Ježíšova křtu	Metodika	od 8. roč. ZŠ, SŠ
12	Biblické didaktické obrazy	Složka	I. stupeň ZŠ
13	Král sokolů - ukázka práce s filmem	Metodika	od 4. roč. ZŠ
14	Věrohodnost Bible	PW	od 5. roč. ZŠ
15	A jak to bylo dál (příběh Jonáše)	Metodika	1. - 3. roč. ZŠ
16	Návrat syna	Metodika	4. - 6. roč. ZŠ
17	Bible - kniha knih	Metodika	7. - 9. roč. ZŠ
18	Bible - rádce v životních situacích	Metodika	SŠ
19	Křesťanské kostely - příručka k interaktivnímu CD	Metodika	ZŠ, SŠ
20	Pracovní sešit Katedrála Svatého Ducha	pdf	ZŠ
21	Stavby postavené křesťany - kvízy	PW	I. stupeň ZŠ
22	Metodická příručka DVD kláštery	Metodika	od 10 let
23	Jak se v kláštrech psaly knihy	PW	1. - 3. třída ZŠ
24	Inicály - předlohy	text	I. stupeň ZŠ
25	Velikonoční znamení	Metodika	ZŠ
26	Velikonoční znamení v přírodě - slovníček	PW	ZŠ
27	Stopy Boží ve světě	Metodika	II. stupeň ZŠ

29	Symboly záchrany v katakombách	Metodika	SŠ
30	Význam kříže v křesťanství	PW	SŠ

Poznámky:

„Metodika“ obsahuje scénář ukázkové hodiny a textové, obrazové či zvukové přílohy.

Pomůcky jsou řazeny tak, jak jsou postupně zmíněny v jednotlivých kapitolách příručky.

